

DEBRECZENI TIBOR

DRÁMAPEDAGÓGIAI ÓRÁK

**ALSÓBAN, FELSŐBEN
ÉS
FŐISKOLÁN**

Debreczeni Tibor

**DRÁMAPEDAGÓGIAI
ÓRÁK**

**alsóban,
felsőben
és
főiskolán**

Szakértők:

DOBOZI ESZTER
GABNAI KATALIN
SZABÓ JÁNOS

ISBN 963 7294 14 7

Készült: 2000 példányban
a Kecskeméti Tanítóképző Főiskola
Nyomda üzemében

© Debreczeni Tibor

Kiadja: Magyar Drámapedagógiai Társaság
és a
Kecskeméti Tanítóképző Főiskola

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
A	
PEDAGÓGUSOK KÖZÖTT	13
1. „ÍM BÉJÖTTÜNK”	15
— Egy nyitó drámaóra félórája —	
B	
JELENETEK A III. C-BŐL	21
2. SZERETNÉK BEMUTATKOZNI	23
— Illemet tanulunk meg kommunikációt —	
3. A CSOPORT- (KÖZÖSSÉG-) ÉPÍTÉS LEHETŐSÉGEI	33
a/ Csoportépítés rítussal	34
b/ Csoportépítés önmagunk és mások megismerésével	36
4. SZÜLETÉS NAP FÜLESSEL	41
— Rögtönzés és szertartás —	
5. MESE A DRÁMAÓRÁN	45
— Az égigérő paszuly —	
6. MÁRCIUS 15-E AZ OSZTÁLYBAN	56
— Ünnepi impro —	
C	
JELENETEK AZ V-BŐL	61
7. DRÁMAJÁTÉKOK ADVENT IDEJÉN	63
— Etüdök szerkesztése —	
8. „HOGY ÉRZI MAGÁT TANULÓ ÚR?”	71
— Osztályfőnöki óra a közérzetről —	
9. „EZ NAGYON SZOMORÚ ÓRA VOLT”	74
— Kísérlet az agresszió megfékezésére —	

10. A POLGÁR KÖNTÖSÉBEN	80
— Szerződéskötés a fejlesztőben —	
11. VÁLTOZATOK A PÁL UTCAI FIÚK TÉMÁJÁRA	84
— Esély konfliktusok megoldására —	

D

KÉT KAKUKKTOJÁS	91
— Leírások angolból magyarra igazítva —	
12. A SZOMORÚ KIRÁLY	93
— Tanmese kicsiknek —	
13. AZ ELSŐ LOVAG	96
— Erkölcscről, tanítási órán —	

E

TUDÓSÍTÁS FŐISKOLAI DRÁMAÓRÁKRÓL

14. A BIBLIAI TÉKOZLÓ	103
— Epikus drámajáték a megbocsátásról —	
15. MAI TÉKOZLÓK	110
— Drámai miniatűrök „állványozással” —	
16. AZ ÖNPUSZTÍTÓ TÉKOZLÓ	116
— Krimi dramaturgia —	
17. A SZERETET NEM MÉRLEGEL	123
a/ Jézus megkenetése Betániában	125
— Amíg a diaképig eljutunk —	
b/ A megkenetés asszociációi	130
— Ötlettől a realista játékig —	
18. A DÖNTÉS NAPJA	136
— Az epikus színjáték dramaturgiai nyomvonalán —	
19. A KIÜRESEDŐ TEMPLOM	145
— Szociodramatikus feldolgozás —	
20. HOGY ÉLT DOMOKOS MIHÁLY	161
1920 és 1993 között	
— Drámajáték és történelem —	
Köszönet és mentegőzés (Irodalomjegyzék helyett)	169

BEVEZETÉS

Óvónó, tanítónő, tanár, hitoktató, klubvezető, közösségépítő, pszichológus, menedzserképző szakember, népművelő és könyvtáros remélhetően mind talál a könyvben olyan nekivaló drámapedagógiai foglalkozás-leírást, amely megmozgatja fantáziáját, avagy olvasván egyik-másik dolgozatot, azt mondja, ez az én módszerem, vagy ezt mondja, én is így csinálom, vagy óhajtanám csinálni.

Ami általános

A témával foglalkozó vagy annak közelében tevékenykedő szakmabéli előtt ismereteseek a tények: a drámapedagógia a személyiségközpontú reformpedagógiák egyike, eljárásait a játék személyiség- és kreatívfejlesztő mozzanataira építi, ezen belül is a szituációs rögtönzésekre. Ezt teszi akkor is, ha a kommunikációs készséget kívánja fejleszteni, vagy a tanítványok társadalmi beilleszkedési zavarait kívánja kiküszöbölni, konfliktusokat akar megoldani, morális problémák között szeretne eligazodni. A drámapedagógia jellegzetessége, hogy a munkálkodás csoportban zajlik, tehát közösségi jellegű és célzatú. Ennek érdekében történik a reális énkép kialakítása és az érzelmi élet gazdagítása, általában helyzetgyakorlatok közvetítésével. A drámapedagógia arra is törekszik, hogy felszabadítsa a kreatív energiákat, és arra is, hogy olyan élményekhez juttassa a tanítványt, amelyekben megismeri a felfedezés és a helyes döntés örömét.

Tudjuk, hogy a reformpedagógiákat a század elején a nyugati polgári demokráciákban társadalmi szemléletváltás hozta létre, s hogy ezeket jelentősen befolyásolták az új tudományos felismerések, amelyek a pszichológiában, a szociológiában és a biológiában születtek. Ez azt is jelentette, hogy a pedagógia gyakorlatában új megvilágításba került a nevelés alanya, a gyerek és az ifjú, a gyerek világához való kapcsolódás, a tanár-diák és a gyerek-szülő viszony is. Előtérbe kerültek ily módon a pszichológiai fogantatású pedagógiai módszerek. Ezért találhatóak a drámapedagógiában is a nonverbális és verbális kommunikációs és interakciós gyakorlatok, a különféle érzékelő játé-

kok, az önmagunk és mások megismerésére irányuló rögtönzések, etüdök.

Am az említettek mellett felfedezhetjük a folklór (gyermekjátékok, dramatikus népszokások) és a társművészetek (Kodály- és Orff-módszer, báb-animáció) hatását éppúgy, mint a XX. századi kultúra új kifejezési formáiból a filmet, diafilmet, a rádiójátékot, a scifit, a krimit, az írott és az elektronikus sajtó műfajait.

És ott van a drámapedagógiában, a többi reformirányzattól megkülönböztetetten, a színházművészet, a színjátékalkotás szinte valamennyi eszköze, eleme. Az író-dramaturg munkamódszerének jelenlétére utalunk elsőként. Ha rövidke gyakorlatokból valamiféle pedagógiai szándék érvényesítése érdekében megkomponálunk egy drámaórát, a szerkesztés dramaturgiai törvényszerűségeinek figyelembe vételével járunk el. És az író drámaépítő kompozíciós technikáját alkalmazzuk, amikor például egy konfliktushelyzet előzményeinek feltárása és a probléma megoldása a célunk. A jártasabb szakember könnyen felismeri a drámapedagógia egyes eljárásaiban a különféle műfajok és stílusok meglétét, az oratóriumét, az epikus színházét, a realista színjátszásét. Am a rendező eszközei is felfedezhetőek, főként az angol iskola egyes irányzatait követő gyakorlatokban, és a színészi jelenlét is, amikor a tanár szerepbe lép, hogy játékbeli helyzetből irányítsa tanítványai munkáját.

Ami személyes

Mindaz, amit a drámapedagógia célkitűzéseivel, nevelési területeivel, eljárásaival és sok eredezésű eszközével kapcsolatban általánosságban írtunk, mindez — később még szólnunk róla — jelen van azokban a dolgozatokban, amelyek a bevezetés után következnek. Remélhető, hogy a különféle játékok, kompozíciós elemek eljárásmódok ötvöződtek már annyira, hogy az olvasó egységet és rendet talál a dolgozatokban. Az egység és a rend ebben az esetben azt jelenti, hogy az alkotó tanár szemlélete és koncepciója következetesen, meghatározó módon van jelen.

A szemléletről

Amikor a szerző 1971-ben először került kapcsolatba a drámapedagógiával — ez Csehországban volt —, deja vu élményt élt át. Mint ha már találkozott volna azzal a nyitottsággal, toleranciával, a másik megértésére irányuló vágygal, azzal tehát, ami ebben az újfajta szemléletben őt annyira megragadta. És arra gondolt, hogy amiként ő tanított középiskolában hajdanán, a módszer, amivel tanított, nem a drámapedagógiáé volt, de mintha rokona lett volna ennek. S aztán beugrott a látószögbe Sándor bácsi, ahogy a kiváló pedagógus professzort, *Karácsony Sándort* hívták, belépett a nagy hatású egyetemi tanár a képbe, s látta magát az óráján, a szemináriumain, nyári kurzusán, vizsga alkalmából, s rájött, hogy Karácsony Sándor tanított hasonlóképpen, az ő előadásaiból sugárzott az a pedagógiai szemléletmód, ami hatott rá, aminek az ígézetében ő maga is tanított, s amelyet most hasonlónak vél a drámapedagógiához. Napjainkban, hogy műveit újra kiadják, jött rá, hogy ami megragadta annak idején, — a tanár és a tanuló viszonyával kapcsolatos fejtegetése —, az egy részét képezte annak a keresztyén szemléletű magyar pedagógiának, amelynek forrásvidéke ugyanaz a személyiségközpontú reformpedagógia, ahonnan a drámapedagógia is táplálkozik.

Karácsony Sándort 1949-ben nyugdíjazták, betiltották, elhallgattatták.

Aki nevelni akar, annak el kell távolodnia a katedrától, tanította Karácsony Sándor. A drámapedagógus formailag is ezt cselekszik. Körbe ülteti a gyerekeket az osztályban. Azt is mondta, írta, hogy a hagyományos osztályszerkezetben a tanár az aktív, s a tanuló a passzív helyzetű. Ezt az egészségtelen állapotot meg kell szüntetni, ám kezdeményezni csak a tanárnak van módjában. A pedagógusi munka szolgálat — vallotta a kitűnő professzor —, a tanuló érdekeinek szolgálata. Az alárendeltség helyett partneri viszonyt kell kiépíteni. Serkenteni a tanulót kezdeményezésre, önkormányzat és életközösség kialakítására. A drámapedagógia is ezt sugallja. E módszer eszközeinek alkalmazása ezt a szemléletet testesíti meg.

Az érdeklődő Karácsony Sándor inspirálta pedagógiai szemléletet talál ezekben a dolgozatokban. A pedagógus-létezésben — véli a szer-

ző — a szemlélet a meghatározó. Ki vagyok? Mi a dolgom? Milyen a viszonyom a nevelthez? Mire, mivégett nevelek és oktatok? Hogy ki miféle módszerrel cselekszik, és módszerét hová sorolja, igencsak másodlagos, amennyiben világosan tud válaszolni az előbb feltett kérdésekre. A drámapedagógián belül is ez az iránymutató. A számtalan eljárás mód közül bármelyiket alkalmazhatja a tanár, ha személyiségközpontú nevelési elképzelést valósít meg általa.

A módszerről

Drámapedagógusi működésének első tíz éve — 1971-től — annak a felismerésnek a jegyében telt el, hogy gyakorlatozik egy olyan nevelési metodikával, amely arra hivatott, hogy humán értékeket teljesítsen ki, mint amilyen az önálló gondolkodás, a kreativitás, az emberi viszonyok partneri jellegének hangsúlyozása, olyan improvizációs technikákkal cselekedtetet, amellyel elősegítheti a tanuló otthonosságérzetét a világban, békéjét önmagával. Örült, hogy olyan tanárszerpben dolgozhat, amelyet mindig is a magáénak érzett, és amely most már — ismerve a nyugati szakirodalmat — legitimmé is vált. Vállalta *Piaget* és *Mérei* pszichológiai inspirációit, *Peter Slade* és *Brian Way* gyakorlatait. Ezeket tevékenységének a kezdetén már ki is egészítette, eszköztárába beépítvén a népi gyermekjátékokat, *Kokas Klára* és mások zenei játékait. Míndez kitetszik a szerző *Szín-kör-játék*, — Kreatív játékok — című 1981-ben megjelent könyvéből.

Ahogy a nyolcvanas évek második felében a *Peter Slade* utáni angol szakirodalom is beáramlott Magyarországra, s ahogy egyre több mód nyílt tapasztalatcserékre, külföldi szakemberek itthoni szerepeltetésére, úgy lett gazdagabb a szerző drámapedagógiai eszköztára. Arról van szó, hogy az első korszakban, amíg a lazító és koncentráló gyakorlatok, önismereti játékok, kommunikációs és interakciós etüdök, nonverbális és verbális rögtönzések alkották foglalkozásainak jó részét, addig oly módon irányította drámaóráit, mint aki a foglalkozásokon *animátor és szerkesztő*. Ilyeténféle foglalkozás-leírások tanulmányozásában most is része lehet az olvasónak. Ám az újabb szakirodalomból elsajátított olyan eljárás módokat is, amelyek különböznek

az eddigiektől. A mesterek, akiktől impulzust kapott, *O. Neill, Heathcote, Bolton és Neelands*, illetve akik közvetítették őket, *J. Hollós, R. Finch, D. Davis*.

S hogy mi az a más, az új, amit a szerző önmagához igazított, *magyarított*? Ezt a másfajta megközelítésmódot akkor alkalmazza a szakember, amikor egy osztálykonfliktust, egy társadalmi problémát, egy irodalmi vagy bibliai ihletésű összeütközést akar megjeleníteni, illetve megoldani. Akkor is ehhez a módszerhez nyúl, ha egy nagyobb tantervi anyag összefüggéseire óhajtja tanítványai figyelmét irányítani. Ilyenkor a tanár több órát is megtervez egyszerre, minthogy a téma rendszerint folytatódik. Ekkor alkalmazza a színházra, színjátékra, az író-dramaturg alkotás-folyamatára emlékeztető technikákat. A művészeti munka eszközei, elemei és hatásmechanizmusa lépnek ilyenkor működésbe. Mindez kitetszik azokból a rögzített foglalkozásokból, amelyek a főiskolás drámaórákon készültek. És az is kitűnik, hogy a tanár örömet lép rendező és színész szerepbe, ha azt a pedagógiai megfontolások indokolttá teszik.

Ami konkrét

A tanár-szerző úgy gondolja, hogy az érdeklődő szakmabélinek arra van igénye, hogy megismerje, miként dolgozik a másik, miként van jelen az órán. Ezért is alkalmazza a foglalkozás-leírás rögzítési módját, mert ezzel véli legjobban elérni célját; láttatóan elevenedjék meg mindaz, ami az órán történt. Ezzel mintegy hangsúlyozza is, hogy *ezt ő csinálja így*. Hogy ez nem törvény, nem modell — egy lehetőség csupán. Más teheti másként. Ám a másképpen tanítónak is módja nyílik arra, hogy a rögzített óra egy-egy mozzanatára odafigyeljen, és kedve legyen kipróbálni.

A foglalkozás-leírások elején ilyen alcímek is találhatóak, hogy körülmények, feltételek. A hitelesség végett látja szükségesnek a szerző-tanár leírni az adott drámaóra körülményeit. Ilyen alcím is van, hogy „pedagógiai szándék”, azt megfogalmazandó, hogy milyen elképzelés érdekében tervezte, komponálta és bonyolította az órát akként, amiként tette. E fogalom jelenléte ne idegenítsen el az írástól

senkit, a szerző ezzel nem befolyásolni akar, csak jelezni, hogy *a drámapedagógia olyan szemlélet és módszer, különféle eljárások összessége, amely csak akkor hat igazán, ha megtervezett nevelési, szakmai elképzelések megvalósítására használják és nem „tűzoltásra”*. Tanulásokról is esik szó a dolgozatokban. Ezek a tanár összegzései, de gyakorta közösek a tanítványokéval. Ilyen esetekben ő csak a fogalmazó deák tisztét tölti be. A drámaóra általában mindig három aktusra épül. Az előkészítésre, a bemutatóra, aztán a megbeszélésre. Ez a bizonyos tanulságlevonás az órának ehhez a harmadik mozzanatához kapcsolódik.

Húsz, címmel ellátott dolgozat található a kötetben. Ezek mind olyan drámapedagógiai órákból táplálkoznak, melyek időben nincsenek messzebb, mint a legutóbbi öt esztendő. Bár — s ezt is hozzá kell tenni — ezekben a leírásokban benne foglaltatik annak a húsz évnek a tapasztalata is, melyet a szerző-tanár a drámajáték tanításával és tanulásával töltött el. Azt már említettük, hogy a *Karácsony Sándor* ihlette reformpedagógiai elképzelések befolyásoltságában nevelősködött középiskolai tanárként, pedagógusi tevékenységének felső felében. Erre a szemléletre építve s ebben megerősödve kezdte elsajátítani a drámapedagógiai metodikát, úgy, hogy pedagógusokat tanított, közös kísérletbe kezdve velük az 1970-es években. Majd tanítóképző főiskolákon — legrégebbi idő óta Kecskeméten — oktatta, oktatja ezt a demokratikus, személyiségformáló tárgyat. Hogy meggyőzően tehesse, tanítani kezdett óvodában, általános iskola alsó- és felsőtagozataiban is. De dolgozott hátrányos helyzetűek kamaszklubjában, népművelők és könyvtárosok nyári tanfolyamain és olvasótáborokban. Folyamatosan vesz részt pedagógusok posztgraduális képzésében. Ezért ajánlhatta könyvének tanulmányozását a bevezetés elején szinte a teljes oktató- és népművelő-társadalomnak.

A könyv anyagának csoportosításáról. Öt írásnak a témáját kicsik szolgáltatták, harmadik osztályosok, másik öt megírására ötödik és hatodik osztályosok inspirálták, hét született olyan közös munkából, amikor főiskolások voltak a partnerek. Kettő kakukktójas, és általános iskolás korú gyerekekhez kapcsolódik. Az első pedig gyakorló pedagógusok játkos-alkotó együttműködése eredményeként készült.

A dolgozatok témája, programja különböző, azokban morális és társadalmi fogantatású éppúgy található, mint konfliktusmegoldó, kollektív alkotás létrehozására ösztönző. Közösségteremtő drámapedagógiai eljárások éppúgy, mint demokratikus életvezetésre, partneri együttműködésre inspirálók. Éppen ezért ezek az írások, noha tantervi órák nyomán születtek, mindenki érdeklődésére számot tarthatnak, akik nevelési szándékból gyerekekkel, fiatalokkal, felnőttekkel és nyugdíjasokkal csoportosan foglalkoznak. Ám ha tanítók, tanárok alkalmazzák, gondoljanak arra, hogy ez a drámapedagógia arra teremtődött, hogy nevelési problémák megoldása érdekében osztályfőnöki órákon legyen jelen mindenekelőtt. Ezt új szemléletű iskolákban nevezhetik másként is, például: drámaóra, játékorá, mentálhigiénés óra. Persze ez a módszer többféle tanítási órán is otthonos, ez kitetszik az írásokból. Alsótagozatban szinte mindenütt sikerrel alkalmazhatják. A későbbiek során adekvát módon van jelen az irodalom, nyelv, történelem s a többi közismereti tárgyak óráin, ám komplex foglalkozásokon is, és projekt szisztémájú képzésben.

A szerző személyisége nem rejtekezik el a sorok mögött, lehet, hogy a szokásosnál még láthatóbban is jelen van. És ezt az írás módja, stílusa netán még hangsúlyozza is, de úgy véli, nem haszontalan jelezni; ez a művészetekkel és művészi hatáslehetőségekkel átszőtt módszer nemcsak feltételezi, hanem igényli is a tanár-személyiség gazdag jelenlétét. Akkor is, ha animátor, akkor is, ha játékmester az órán, akkor is, ha szakértőként, szereplőként, dramaturgként van jelen, aszerint, ahogy a mindenkori feladat, szándék, program, cél megkívánja.

A SZERZŐ

A

PEDAGÓGUSOK KÖZÖTT

***AJÁNLÁS:** Ennek a dolgozatnak az elolvasását ajánlom mindazoknak, akik tanulják, vagy tanítják a drámapedagógiát, avagy egyáltalán fogékonyak a másásra. Iskolában vagy azon kívül, kicsiknél és nagyoknál, amikor egy csoport éppen ismerkedik egymással, ez a játéksor mindenütt kipróbálható.*

1.

„ÍM BÉJÖTTÜNK” — Egy nyitó drámaóra félórája —

KÖRÜLMÉNYEK, FELTÉTELEK: A foglalkozás-leírások sorában azért kapta a kitüntetett első helyet, mivel a megírás módjában eltér a többitől, és mert a leírásban magában benne foglaltatik szerzője pedagógiai gondolkodásának minden jellemző vonása.

Mit jelent az, hogy a megírás módja más? Azt történetesen, hogy a szerző az óra lefolyását nem a foglalkozásvezető, hanem a hallgató befogadói élményét követve írja meg. Azt a folyamatot regisztrálja, amelyet hallgatói élhettek meg, miközben cselekvő résztvevői voltak az etüdsorozatnak. Másfelől pedig ebben a sajátos nézőpontú leírásban tetten érhető a szerző munkamódszere, pedagógiai szemlélete is.

Ami alant olvasható, az nem több, mint egy drámapedagógiai alapanyag nyitó foglalkozásának egy szeletkéje, mégpedig az óra legelejéről. Én így szoktam kezdeni az efféle kurzusokat, vagy legalábbis efféleképpen. Az itt leírt együttlét-élményt Tolna megyei pedagógusok szolgáltatták Pakson 1992-ben. A kollégák nagy-nagy érzékenységről tettek tanúbizonyságot: ennek lett köszönhető, hogy kurta időn belül megeremtődött az érzelmi biztonság hangulata, amely aztán megnyitotta őket egymás előtt. A tanulni vágyó kezdőket, a módszer ismerőit és a vezetőt is. Ahhoz, hogy ez az egymást megértéssel kezelő alkotó csoportszellem kialakuljon, mindjárt az elején, több feltétel szerencsés egybeesésére volt szükség. Az éppen jó formában levő vezetőn kívül olyan érzékeny, nyitott hallgatókra, akik közé nem téved be egy elendrukker sem, de egy exhibicionista kívülálló sem.

SZÁNDÉK — ESZKÖZ: A vezető a módszer lényegével kívánja hallgatóit mindjárt az első félórában megismertetni, mégpedig annak hangsúlyozásával, hogy ez a drámapedagógia csoportos tevékenységre épülő pedagógia; hogy a résztvevők cselekedtetésére és érzelmi megélésére épülő pedagógia; hogy ez játékosra épülő személyiség-fejlesztő pedagógia, hogy ez improvizációra épülő, kreativitást fejlesztő

pedagógia. Ami ennél több vagy más, azt a vezető adja hozzá, a vezető a maga empátiájával, azzal a szándékával és képességével, hogy partnerként kíván jelen lenni, hogy segítse kioldani a görcsöket, a szorongásokat és elfojtódásokat.

ETÜDÖK SZERKESZTÉSE: Azok a kapcsolatteremtő interakciós játékok, melyeket a tanár alkalmaz, melyeket az olvasó a dolgozatban fellelhet, írva található mind valamely már eddig megjelent játékkönyvben, többek között a szerző *Kreatív játékok* című kötetében is. Ami mégis érdekessé teheti ezt az írást, szakember számára különösen, az az, hogy *a drámatanár mint az író-dramaturg, maga is szerkeszt*, a részeknek meghatározott sorrendet biztosít, tudván, hogy azok fel nem cserélhetőek. A lazító, ismerkedő játéktól jut el a nagy koncentrációt követelő szeretet-játékig. *Olyan ez, mint a pódiumi színjáték-dramaturgiában a szerkesztett játék, amikor is egy cél, a mi esetünkben egy pedagógiai cél érdekében igazítjuk egymáshoz a részeket, hogy egész élményt teremtsünk, heuréka-élményt.* A művészetből ismert dramaturgiai eszköz így válik a drámapedagógia eszközévé.

A foglalkozás leírása

Körben ülünk a teremben. Huszan ülünk körben a teremben. Huszan pedagógusok, önként jött, szombaton jött pedagógusok. Körben ülünk, és méregetjük egymást, méregetjük, mert nem ismerjük egymást. Aztán a tanár, nevezük drámatanárnak egyszer csak belép a kör közepébe, és szól: *kérdezze meg ki-ki a jobb és bal oldalán ülő szomszédjának a nevét, kérdezze meg és jegyezze meg, jól jegyezze meg, mert a játék, ami kezdődik, erre épül, sőt a játék, ami kezdődik, ennyi is.* Meg kell tanulni kinek-kinek a mellette ülő két szomszédja nevét. Amiként meg kellene tanulnunk mindig és mindenütt a mindenkori szomszédaink nevét. De nem tanuljuk meg. S nem is tudjuk, hogy miért nem tanuljuk meg. Most azonban játszunk, tehát megtanuljuk. A játék szabálya, hogy tanuljuk meg.

A középütt álló tanár azt mondja, hogy *zsipp* és rámutat egy tanárnőre, nevezük Ilonkának, aki ezek után már mondja is jobb oldali szomszédja nevét. Marika, mondja Ilona, Marika mosollyal nyugtázza, hogy

szémszédja megjegyezte az ő nevét, majd amikor a játékmester így folytatja, hogy *zsupp* s rámutat Erzsikére, Erzsike máris közli bal oldali szémszédja nevét: István. És István is örül, hogy megjegyezték az ő nevét. Amikor azt közli a középütt mutogató mester, hogy *zsipp-zsupp*, mindenki más székre telepszik, van is nagy ugrabugrálás meg nevetgélés, ki éri el az ülőalkalmatosságot, mert immáron az eddigi játékmester is leteszi a fenekét valamelyik székre, s így új játékmestert avat a belső tér, azt, aki nem talált magának széket. És mert mindenkinek új szémszédja lett, újra lehet a neveket tanulni, és újra lehet a *zsipp-zsupp* játékot folytatni, ezt az ismerkedő játékot, ezt a kedvfakasztó játékot, ezt a magányoldó játékot, ezt a gyermekded felnőtt játékot.

És akik ott ülünk körben a térben, eltűnődünk; Istenem, hát ilyen nagy a játék hatalma, s ha ilyen nagy a játék hatalma, miért hogy nem élünk véle mi, felnőttek, mi, pedagógusok, miért, hogy nem élünk vele, ha tesszük mindennapi dolgunkat, a nevelést és tanítást az iskolában, a családban, miért, hogy nem, ha rossz kedvet űzhetünk véle, ha szorongást purgálhatunk véle, ha jókedvet varázsolhatunk véle, ha oldódást ígézhetünk véle.

Állj fel székedről, szól most a tanár, s minden körben ülőhöz szól a tanár, álljatok fel székekről, hogy kezet foghassatok társaitokkal, egy-két-három társsal fogjatok kezet, egymás után miközben teljes neveteket közlitek, miközben a másik teljes nevét megjegyezték. És kérdezzétek, hogy érzi magát az a másik. És figyeljetek egymásra, nagyon figyeljetek egymásra, hogy utána, a harmadik bemutatkozás után el tudjatok számolni mindazzal a közlendővel, amit tinéktek mondott az a három, akikhez most odamentetek, akikkel kapcsolatot kerestek, akiket kérdeztek, s akikre figyeltek. És ne feledkezzetek meg arról, szól a tanár, hogy fel kell fedeznetek mindenkiben valami dícsérni valót is, mert mindenkiben és mindenkin van valami, ami dícsérhető, csak észre kell vennünk azt a valamit, de nem szeretjük észrevenni, noha nemigen tudjuk, miért nem szeretjük észrevenni. De most már játszunk, tehát észrevesszük. A játék szabálya, hogy vegyük észre.

És akkor felállunk, és odamegyünk, egymás után odamegyünk ahhoz, a háromhoz, akinek a keresztnévét már az imént megjegyeztük, akikre valami miatt már felfigyeltünk, aki kíváncsivá tett minket, odamegyünk és bemutatkozunk, és beszélgetünk. És csodálkozunk, hogy kurta idő

alatt kitárulkozik a másikunk, úgy tárulkozik ki, ahogy a játék nélkül talán soha, és csodálkozunk, hogy másikunk szívesen szól, szívesen vall, talán mert megtaláltunk benne, rajta valamit, a dicsérni- és értékelnivalót, talán mert figyeltünk rá, és csak rá figyeltünk.

Aztán visszaülünk a helyünkre, de a karunkból már nem csinálunk rácsot a mellünk előtt, mint tettük volt eleinte, arcunkat már nem fegyelmezzük lárva-mozdulatlanná, lábainkat már nem fonjuk sövényyszerűvé, ehelyett székünkön előredőlünk, alsókarunkat combunkon nyugtatjuk, lábunkkal — miként is támasztja a padlót, — nem törődünk, csak figyelünk, pupillánk kitágul, ajkunk szétválik, figyelünk, ki mit mesél a találkozásokról, mi kedveset fedezett fel partnereiben, s az miféle közléssel hálálta meg a figyelmet és figyelmességet. És senki nem nézi az óráját, és senkinek nem kell kimennie és eltávoznia.

És akik ott ülünk körben a térben, tünődünk, Istenem, hát ilyen nagy a játék hatalma, Istenem, hát ilyen nagy a szeretet hatalma, mert most, ha játszásból is, de szeretni kellett azt a hármat, azt az egyet-kettőt-hármat, a másikunkat. És feltesszük a kérdést, csak úgy magunknak; nem lehetne máskor is, másutt, gyerekekkel is, játékból legalább?

És akkor ismét szól a tanár: keresse meg ki-ki a párját, s ha megtalálta, álljon vele szembe, s amikor szemben áll véle, érezzen iránta haragot. Játékból érezzen iránta haragot, mint szokott a valóságban is haragot érezni társa vagy szomszédja, kollégája vagy testvére iránt. Ismerős ez az érzés, ne restellje be is mutatni; hogyan válik eme harag cselekvéssé, hogyan formázódik tetté. Játékból természetesen, mivel most csak játszunk. Mindenesetre az egyik fél lássa most magát a haragvás állapotában, jelenjék meg önmaga képernyőjén, milyen volna, ha intellektusa nem korlátozná, ha jólneveltsége nem rakna indulataira béklyót, milyen volna a düh görcsében; ütne, marna, tépne, rúgna, cibálna, pofozna, gyomorszájon vágna, milyen volna, ha valóságosan is, ha lehullna róla a civilizáció fékje, milyen az arca, szeme, mozdulata. És akkor, folytatja a tanár, ha már látod önmagadat, jelenítsd meg önmagadat, a mozdulatot, a tekintetet, mindent úgy, ahogy csinálnád, ha valóságos harag, indulat, gyűlölet forrna fel benned a te ellenséged iránt. És tégy mindent úgy, mint tennél, csak most álljon meg félüton a kezed, öklöd, térded és lábad, álljon meg, mielőtt a párodat elérnéd.

És te, pár, mondja tovább a tanár, te pedig védekezz, ahogy az ösztönöd diktálja, ha pofon akarnak csapni, kapd arcod elé a kezed, ha ököl nyúlik feléd, térj ki előle. Ha gyomorszájra irányul az ütés, húzd össze magad, tégy tehát úgy, miként tennél, ha valóságos inzultus érne.

És akkor kattan a fényképezőgép, a képzeletbeli, és képpé állandósul a mozdulat, kimerevítődik a kettős, kompozícióvá válik az agresszív és védekező testek improvizációja, nézhetővé, tanulmányozhatóvá.

És most ezek után kell bekövetkeznie a játék csodájának, a csodának, ami a játékban lehetséges, a valóságban kevésbé, a csodának, amit mégis gyakorolni kell, és gyerekek körében is gyakorolni kell, és nevelőmunkánkban folyamatosan gyakorolnunk kell, mert hátha bekövetkezik, hogy ami megélhető játék volt, a valóságban is talán előbb-utóbb, egyszer-kétszer. *Arról van ugyanis szó, folytatja a tanár, arról, hogy akin az agressziót előkövették, akit megütöttek, megtámadtak, az nem haragszik, és nem üt vissza, sőt. Ránéz a másikra, s a szemében értetlenség, sőt elnézés, megbocsátás, mi több szeretet. S a feldühödött agresszor meglepődik, csodálkozik majd megdöbben, s a másik szeretetének hatalmától delejezetten immár mindent akként tesz, miként a másik, a védekező, a megtámadott, aki megbocsát, aki szeret, szóval amiként a másik kezdeményezi.*

A kimerevített kép akkor elmozdul, s mint egy lassított film, kúszik is tova. Én nem haragszom rád, mondja a védekező tekintet, miért hát a bántás. S a megbántott kéz tétován és lassan elindul a másik felé, kibontja annak ökléből az ujjakat, s ráfonja azt a magáéra. Viszi a jobbkezet a kezében, rácsusztatja saját vállára, majd kifordul a beszorítottság állásából, a megalázottság állapotából, s lassan, ismét csak lassan bekúszik a másik testének erőterébe, nyitott tenyerét ráhelyezi a támadó bal csuklójára, hogy már ne is engedje ki testvéri szorításából. A fejek közel, kéz a vállon, kéz a csuklón, s a tekintetek egymás melegében. Kattan a képzeletbeli fényképezőgép kioldója, s készen is van a kép, az új, a minőségileg más, az előbbeni ellentéte. Így van másként, ehhez hasonlóan, ahogy a párok érzelmi állapota, improvizációs készsége alakítja.

A játék — szól a tanár utoljára —, a képek, s ami köztük van, a lassított film, mindez akkor sikeredik igazán, akkor éri el célját, ha a fo-

lyamatot képtől képig, nemcsak a mozdulatok egymásutániségában, de belül a lélekben, belül az idegekben is végigjátsszák a játsszók.

És akkor és ezek után megkeressük a párunkat, és szembe állunk a párunkkal. Koncentrálunk. Látjuk magunkat egy pillanatra, amilyené válnunk kell, s aztán akcióba lépünk. És kész, a pillanat töredéke alatt kész az agresszivitást tükröző kép, a pofozó, maró, tépő, öklöző kép, a tízféle haragvást kivetítő kép. A kép a támadásról és a szorongatottságról.

Aztán hogy kimerevítetten megéljük az állapotot, amit annyiszor megéltünk már az életben, de amit most, művi úton létrehozva elemezni is tudunk, nos, ebből a nagyon emberi és nagyon szégyellnivaló állapottól elindulva lassan, nagyon lassan megkíséreljük gyakorolni önmagunkon a csodát, a megtisztulás csodáját, pontról pontra átélni a folyamatot, hogy mi nem haragszunk, a folyamatot, hogy mi megbocsátunk, és a megbocsátást elfogadjuk, hogy ellenfelekből barátokká válunk, a folyamatot, amely addig tart, míg készre nem formálódik az új kép, amely immár alkotás, a mienk, kettőnké, melyet mi teremtünk testből és lélekből, mely más, mint az előbbi, nem indulati fogadtatású; tudatosabb, és megszenvedettebb.

És bevalljuk, hogy örömiünk telik az alkotásban, abban, hogy cselekvés közben, cselekvés által sikerült gyakorolnunk az átváltozást, amit csodának nevezünk. És bevalljuk, magunknak mindeneelőtt, hogy úgy érezzük, mintha megérintene minket, nem jobban, mint egy fuvallat vagy lehelet, de megérintene, amit úgy szoktunk nevezni, hogy katarzis, s mintha azt mondanánk, vágyódón mondanánk, nem is nagyon bízva abban, ami a vágyódás, de mondanánk magunknak, válhatnánk talán jobba is?

Aztán csak ülünk, ülünk, körben a térben, s ahogy egymásra nézünk, mintha valami fény suhanna át az arcokon, hogy mi azért ezt megéltük, és milyen jó, hogy megéltük, még ha csak percekre, még ha csak a játékokból is.

B

JELENETEK A III. C-BŐL

AJÁNLÁS: Tanítónők, tanítók figyelmét hívom fel elsőként az itt leírt foglalkozások tanulmányozására. Az átlagnál is hátrányosabb helyzetű gyerekek köréből merítettem tapasztalataimat. Minden óráról jegyzeteket készítettem, s egy év múltával, mikor az írásos rögzítésre sor került, igencsak volt mihöl válogatnom. Hat dolgozatot közlök. A címek és alcímek beszélnek; miféle témakörök és pedagógiai célkitűzések ösztönöztek drámapedagógiai eljárások alkalmazására. Arra törekedtem, hogy a módszer eszköztárából minél többet mutassak fel, mégpedig a munka, azaz a tanítás, azaz a közös tanulás folyamatában.

E foglalkozások tapasztalataival megismertettem óvónő-tanítványaimat — gyakorlatban is dolgoztam velük — ők úgy vélekedtek, hogy az itt leírtak nagy többsége nagycsoportos óvodai közösségekben is eredményesen alkalmazható.

KÖRÜLMÉNYEK, FELTÉTELEK: *A Nagykőrösi Református Tanítóképző Főiskola drámapedagógiai szakkollégiumának tanára — gondoltam — hitelesebben taníthatja tanítványait, ha kipróbálja szaktárgyát, módszerét az általános iskola alsó tagozatában. Végül is tanítványai tanítók, hitoktatók lesznek, s igencsak olyankorú gyerekeket nevelnek majd, mint a nagykőrösi Arany János Gyakorló Iskola alsósai. A tanár, e sorok írója ezt megelőzően nem foglalkozott kisiskolásokkal, nem minden szorongás nélkül lépett be a III. C-be. Ezt jelölte ki számára az iskola igazgatónöje. Ezt a problémás osztályt. Merthogy az volt. Az órák csütörtökönként az olvasás és valamely más tárgy rovására iktatódtak be. Az osztály tanítója, a velem harmonikusan együtt dolgozó Orvos Veronika azt gondolhatta, megtérül ez a kiesés valamiként. Az év vége múltával, hiszem, hogy nem csalódott.*

A tanítónő pontos osztályelemzéséből kiderült, hogy ide csoportosították az évfolyam gyengébb gyermekeit, akik közül sokan hátrányos helyzetűek, testi és szellemi fejlődésben lassú léptűek. Több mint fele félcsaládból jött. Általában az apa hiányzott. A város szélén laktak, és tanyán. Érettségizett szülő nem volt köztük. Noha egy éve református iskolának mondhatták az övékét, a vallásismeretnek és -gyakorlásnak nyomával sem találkoztam.

Elmondom még, hogy a padokat mindig a falhoz húztuk, hogy kört alkothassunk, szóval a klasszikus drámapedagógiai formát alakítottuk ki minden alkalommal, hogy a foglalkozás a közbűlő térben zajlódhassék.

Úgy félév tájékán, riportjátékórán arról nyilatkoztak a gyermek riportalanyok, melyik tárgyat kedvelik a legjobban, s miért. Beszámítva, hogy a jelenlevő tanítónővel és drámapedagógusnál jó pontot is akart egyik-másik dörsölt gyerek szereznii, a válaszokat a drámapedagógiára nézvést tárgyszerűnek kellett elfogadni. A következőket mondták: szeretik az órát, mert nincs osztályozás; örülnek mert körbe lehet ülni; meg lehet simogatni Vera nénit.

2.

SZERETNÉK BEMUTATKOZNI — Illemet tanulunk, meg kommunikációt —

A DRÁMAÓRÁN ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK:

1. A tanár szerepbe lép, modellé válik.
2. A tanár pedagógiai szándékból negatív szerepet vállal.
3. A tanár a szerep segítségével tanít.
4. A gyerek szerep által tanul.
5. Más felnőtt is szerepbe lép.
6. A gyerek kívülállókkal is gyakorol.
7. Szerepjátékok, pozitív érzelmek kifejezésére.
8. Szituációk a testbeszéd gyakorlására.
9. Kapcsolatteremtő gyakorlatok kipróbálása utcán és üzletekben.

ELŐZMÉNYEK: Gyakorta tapasztaljuk, hogy gyermekeink modor-talanok, illetlenek, ahogy mondani szoktuk, neveletlenek; nem tudják, mi illik, mi nem, hogyan kell a társaságban viselkedni, megszólalni, bemutatkozni, idősebbekkel szót érteni. Az okokat hosszasan sorolhatnánk: megtalálván azt a családban, az iskolában, a csoportos lét különböző köztes helyein, végső soron a társadalomban.

Világossá vált, hogy ezzel kell kezdenem, az illem tanulásával, a kapcsolatteremtés gyakorlásával. A *Zsolnai-program* e témával foglalkozó harmadikos tankönyvét ismertem. Gondoltam, hasznos lesz, ha kipróbálom és leírom, hogy a mi eszköztárunkkal miként lehet megélhetővé tenni az írott szabályokat, készséggé formálni az illemet, miközben arra törekszünk, hogy zökkenő mentessé tegyük a gyerek, a jövődő polgár számára a társadalmi beilleszkedést. A gyereknek tudnia kell közlekedni a gyermek- és felnőttvilág között, képessé kell válnia érzelmei árnyalt kinyilvánítására. El kell sajátítania a kapcsolatteremtés kötelező normáit, kellő érzékenységre, empátiára kell szert tennie. Arra mindig vigyáztam, hogy a cselekvő együttlét folyamatában gyerekek ne kerül-

jenek tudatlanságuk okán nevetséges helyzetbe, netán a megalázottság helyzetébe.

A foglalkozás leírása

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *Tartásban, mozgásban, szóban gyakoroltatni kell a társadalmi érintkezéssel kapcsolatos szabályokat, hogy a gyerek maga jöjjön rá, jól teszi a dolgát, vagy sem.*

Azt a megközelítési módot választottam, nem szólok előre semmit, mi illik, hogy illik, nem rögzíték sem írásos, sem szóbeli szabálygyűjteményt. Figyelje meg a gyerek, mit és hogyan kell csinálni, s aztán gyakorolja.

Megkezdődött az óra. Váratlanul felálltam, odamentem kollégámhoz, Vera nénihez, majd megállván előtte, azt mondtam, kérem, engedje meg, hogy bemutakozzam. Megvártam, míg Vera néni is feláll, nyújtja a kezét, miközben én állom a tekintetét, s akkor jó hangosan, hogy érthető legyen, közlöm a nevemet. Majd utána, hogy én is értsem, ezt teszi Vera néni is.

A gyerekek figyeltek, s máris következhetett a beszélgetés. Mit vettek észre, mire figyeltek fel! Velük fogalmaztattam meg az illendőség szabályait, ki szólal meg először, mire kell ügyelni stb. Ahogy látták. Ezek után következtek ők.

Előbb nagycsoportban, teizenkét pár egyszerre, hogy ne figyelhesék egymást, és ne szorongjanak. Aztán három-három pár, majd külön-külön egy-egy pár. Először mindenki magáról szólt, meg volt-e elégedve teljesítményével. Aztán a partnerek beszéltek egymásról, végül mindenki mindenkiről; a szemkontaktusról, a kézfogás hogyanjáról, a kéz- és lábtartásról, a halk vagy hangos beszédről.

Két hónappal később, amikor huszonöt erdélyi pedagógus látogatta meg az óránkat, igencsak bizonyítottak a III. C-sek. Lélekjelenlétből, bátorságból, meg a bemutatkozás illemszabályainak jó ismereteiből meglehetősen jól vizsgáztak. A látogatókra nem számítottunk, mindazonáltal arra kértem a gyerekeket, hogy járuljanak a felnőttek elé, és mutatkozzanak be nekik. Volt meglepetés. Az én gyermekeim ekként kezdték: tessék megengedni, hogy bemutakozzam, és így tovább, sza-

bályosan a felnőtt szemébe nézve. Egy helyt fordult elő, hogy a gyerek az első mondat után megakadt. Állt, csak állt... Hát persze! Várta, hogy a tanárnő az illem szabályai szerint feláll, és a kezét nyújtja. S mert hogy ez nem következett be, az én gyermekem csak állt, csak állt, mígnem rájöttünk, mi az oka a némaságnak.

Megszerették ezeket a gyakorlatokat. Immáron lehetett variálni: kapcsolatépítés kisebbekkel, találkozás felnőttekkel, viselkedés autóbuszon, illendő viselkedés idősebbek társaságában, a köszönés módozatai. Belépés az irodába, könyvtárba, vásárlás az üzletben. Ha úgy tűnt, hogy a gyermek híjával van az ezzel kapcsolatos otthoni információknak, úgy kezdtük a foglalkozást, mint a bemutatkozásnál. A tanár lépett szerepbe.

Könyvet kérünk a tanár bácsitól

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *A pedagógus fiktív szerep segítségével közöl fontos tudnivalókat a társadalmi érintkezés szabályairól. A gyereket is szerepbe lépteti. Így senki nem sérülhet.*

FELADAT: *A tanító néni leküldi a tanulót a tanáriba. Az asztalon hagyott egy könyvet, kérje el valamelyik ott tartózkodó kollégától, és hozza ide neki.*

Előzetesen tisztázzuk a játékszabályokat: sem a tanár, sem a tanuló nem azonos önmagával. Más névvel látjuk el egymást. Én, aki most játszom, Feri bácsi vagyok, s a szerepbe lépő gyerek ugyancsak más nevet vesz fel. És a helyszín is egy másik iskola.

A mi rögtönzésünk így alakult:

GYEREK: (a tanári előtt) Feri bácsi tessék ideadni a könyvet, a tanító néni küldött...

FERI BÁCSI: Édes fiam, ha hozzám szólsz, akkor köszönj előbb, mivel ma még nem találkoztunk, vagy nem emlékszem, hogy találkoztunk volna.

GYEREK: Csókolom Feri bácsi, tessék ideadni a könyvet...

FERI BÁCSI: Helyesebb volna, ha így köszöntenél. Jó reggelt kívánok Feri bácsi. És azt is szeretném, ha azt is megmondanád, hogy ki nek adom azt a könyvet. Ne haragudj, de a névmemóriám nem elég

jó, és szeretném megjegyezni a nevedet és azt is, melyik osztályba viszed.

GYEREK: ... Nagy Miklós vagyok a 3. C osztályból és a tanító néni küldött, kérjem el a könyvet...

A tanár szerepbe-lépésének előnyei:

- A tanár egy fiktív szituáción belül játszótárs, partnere a gyerekeknek.
- A tanuló úgy jut helyes viselkedési minták birtokába, hogy nem kell magát közben ostobának éreznie.
- Azzal, hogy a gyerek más nevet kap és a szerepbe bujik, a játék idejére eltávolodik önmagától. Ez még akkor is igaz, ha a saját hangján, saját gesztusaival a saját gátlásosságát és „illetlenségét” juttatja kifejezésre. Így aztán a más pedagógus jelmezét felvett szerepbéli tanár a játékon belüli partnerét látja el helyes információkkal. Amiből következik, hogy bárminémű hiányosságra felhívhatjuk a gyermek figyelmét anélkül, hogy megsértenénk érzékenységét.
- A tanár a szerepjátékos szituáción belül nagyobb és hatásosabb nevelési-oktatási lehetőséggel rendelkezik, mert alkalmazkodni kényszerül gyermekpartneréhez. Személyre szabottabbá válik ily módon a „hogyan viselkedjünk minta”, aszerint, hogy a gyerek — az improvizációban partnere —, miként cselekszik és mit mond. Ha ugyanis más alkalommal más gyerekekkel játszik, valószínű, másról is kell szólnia, például arról, hogy ne tartsa a kezét a zsebében, ne motyogjon, ne szörcsögjön, vagy nézzen a szemébe.
- A többi gyerek számára, akik a jelenetet csupán nézik, a szituációs játék a másság újdonságát adja, ahogy a 3. C-ben fogalmaztak, mintha színházat látnának, amelyben maguk hol szereplők, hol nézők. A hatás is mélyebb természetesen és az instrukció, ami elhangzik a játékon belül — mivel több érzékszerv segít az elraktározásban — maradandóbban megül a gyerekekben, mint az, amelyhez csak memorizálás révén jut.

A gyermek és a tolvaj

A III. C-ek többségükben a város szélén laknak. Említettem, hogy néhányan tanyán is. Gyakorta vannak magukban, ők érnek elsőnek haza.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *A körültekintő óvatosság, erény. És hasznos is. A tanár a szándékát azzal véli elérni, hogy egy negatív figura bőrébe bújjik.*

FELADAT: *A játék, amit felkínálok; a gyerek egyedül van otthon. Egy felnőtt ravaszkodással bejut a házba, és meglopja. Hogy hogyan, azt nem közlöm.*

Az ötlet tetszik. A fiúk módfelett lelkesek. A tolvaj szerepére vágyanak. Ám, ha engedek kívánságuknak, ellentétbe kerülök pedagógiai szándékkal. Hiszen azt óhajtom bizonyítani, hogy mennyire „átejthetőek ők is”, mennyire becsaphatóak. A tolvaj szerepét tehát én vállalom el. Nem örülnek, de kíváncsiak. A jelenetbeli gyermek partnerségre több jelentkező is van. Előre nem beszélünk meg semmit, csak azt közlöm, hogy vigyázzon, mert be akarom csapni.

A jelenet, ahogy nálunk lezajlott:

GYEREK: (otthon van, tanul az asztalnál)

TOLVAJ: (határozott, fölényes, kopog)

GYEREK: Ki az?

TOLVAJ: A villanyóra leolvasó, nyisd az ajtót, sietek!

GYEREK: (azonnal ajtót nyit, s udvariasan köszön, s mutatja is, hol az óra)

TOLVAJ: Valami baj van az órával, keveset mutat. Hány elektromos készüléketek van?

GYEREK: (előremegy, mutogatja a készülékeket)

TOLVAJ: (a gyerek háta mögött vidáman elemeli azt, amit akar) Na szervusz, most már sietek, majd visszajövök, ha a szüleid hazajöttek.

MEGBESZÉLÉS. A gyerekek fogalmazták meg, mit kellett volna a szereplő gyerekek cselekednie: nem nyit ajtót, míg a férfi nem igazolja magát, legfeljebb, csak a kis ablakot; egyáltalán nem tárgyal, azt mondja, jöjjön öt után, mikor hazajöttek a szülők; ha már beengedte, nem vezeti a konyhába és a szobába; s ha észreveszi, hogy baj van, rácsapja az ajtót, és a szomszédtól kér segítséget.

TANULSÁGOK: Ilyenféle konfliktusos játéknál a negatív szerepkört a tanárnak kell eljátszania. Más jellegűnél azt a szerepet kell eljátszania, amelyikkel módja van a játékot szerepből irányítani.

A következtetések levonását a tanár a gyerekekre bízta. Ő maga Gordon-technikával addig kérdez, míg a kívánt formában meg nem szöve-

geződik a helyes válasz. A vezető a világosság kedvéért legfeljebb újra fogalmazza azt, amit a gyerekek megállapítottak.

A tanár, vállalkozó tanítványokkal többször is eljátszatja ugyanazt a feladatot. A gyerekek ezt az előbb látottak tapasztalatainak felhasználásával már másként formázzák. És ez is a szándék.

Saját élményeiket is elmesélik. Több kislány említette, hogy őket cukros bácsi környékezte meg. Kisebbek, hogy nagyobb fiúk pénzt csaltak illetve vettek el tőlük. Lehet, ha nincs ez a játék, erre a problémára nem derül fény. A tanító néni, Vera néni, maga is meglepődött, hogy mi minden bukott ki a gyerekekből, s milyen jól tudja majd hasznosítani ezeket családlátogatásai során.

Egyedül a vendéggel

FELADAT: Az előbbi történetnek egy másik változata. Miként viselkednek a gyerekek, ha egyedül vannak otthon és felnőtt látogató érkezik, akit személyesen nem ismernek ugyan, de jöveteléről tudnak. Az illető, aki bekopog, történetesen az apának egy régi katona-cimborája.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *Otthonosságot teremteni, házigazdaként viselkedni a vendég fogadásakor. Ez megkívánja, hogy figyeljünk a másokra, ez feltételezi az empatikus készség jelenlétét. Helyzetgyakorlattal ezeket a készségeket kívánjuk fejleszteni.*

Szabad választás alapján a gyerekekre bízom, válasszák ki a partnert, ki lesz a páros játékban a gyermek és ki a felnőtt vendég. A képzeletbeli szoba területét is kijelöltük, benne az ajtó és a csengő helyét, a bútorokat, s megbeszéltük, hogy éppen tanul a gyerek, mikor a csengőt hallja.

Hiába volt pontos a térbeli előkészítés, a játszó gyerekek suták voltak. Nem tudták, mit kell mondaniuk, mit kell tenniük. S főként, mi kívánsága lehet egy távolabbról érkező vendégnek. Miként kell kisegítenünk, hogy ne neki kelljen megkérdeznie, hol van a wc, hol lehet kezét mosni? Ám a felnőtt vendéget alakító gyerek is tele volt gátlással. A csengetés után csak álldogáltak az ajtóban, nem tudták, mit is kezdjenek magukkal. A néző gyerekek is megérezték, hogy valami nincs rendben, miként kellene a kínos helyzetet megoldani. Majd ők kezdték mon-

dani, legyen Tibor bácsi a gyerek! És ez hozta meg a megoldást. Szerepbéli gyermekként ugyanis olyan helyzetet teremthettem, amelyeket később már példaértékűnek tarthattak.

Amikor belépett a vendég, akit természetesen gyerek alakított, nos őt rövest „helyzetbe” tudtam hozni. Bemutatkoztam. Erre ő is. Lesegítettem a kabátját. Ő megköszönte. Elhelyeztem a táskáját, azt is megköszönte. Megkérdeztem, hogy utazott, nem fáradt-e el? Erre válaszolnia kellett. Leültettem. Közöltem, hogy apáék fél 6-ra érkeznek haza. Megkérdeztem, miként ismerkedett meg apával. Erre neki ki kellett találnia egy történetet. Bevezettem a fürdőszobába, tiszta törülközőt nyújtottam át. Mímes gesztusaim nyomán neki is el kellett játszania a kézmosást a képzeletbeli vízcsappal és a kéztörölést a törülközővel. Majd könyvvel, újsággal kínáltam, s mondtam, ne haragudjon, hogy nem tudok vele tovább foglalkozni, de tanulnom kell. Erre ő azt válaszolta, ne zavartassam magam, van nála egy kis magnó füldugóval, majd zenét hallgat. A jelenetnek hatalmas sikere lett. Később más órákon hasonló szituációkban is szívesen alkalmazták, ezeket az elemeket.

Hívd apát játszani!

Ezek a III. C-sek, a lányok főleg, de a fiúk is, mit versengtek azért, hogy az órán mellém kerüljenek, meg Vera néni mellé, hogy a körjátékban a közelükben álljunk! Mindebből arra lehetett következtetni, igencsak nagy a szeretetéhségük, a gyöngédség iránti vágyakozásuk. Mit és mennyit kaphattak mindebből otthon? És ők is, mit és mennyit képesek adni magukból?

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *Pozitív érzelmeik kifejezésétől ne tartóztassák meg magukat sem gesztusban, sem szóban. Tudatosodjék bennük, hogy a szeretetnek nonverbális eszközei olykor fontosabbak, mint a szóbeliek.*

(Sztuációós játékra akkor került sor, amikor az órán jelen voltak tanítóképzős hallgatóim is, a „kistanító néni”.)

FELADAT: *Szeretnéd — mondtam —, ha apukád vagy anyukád elmenne veled az udvarra vagy a térre játszani. Ám a szülő munkából jött haza, dolgozik vagy olvas. Próbáld rávenni!*

A gyerekek párt alkottak. Maguk döntötték el, hogy a kettősből ki kicsoda?

Majd egy másik változatban a kistanító nénik lettek a szülők. S a gyerekek önmaguk. Számítottam rá, főként a gyermek-párosoknál, hogy a szülők részéről sok lesz a visszautasítás, s arra is, hogy a gyerekek a rábeszélés eszközeként csak a szavakat ismerik. Így is történt. *Nem sokat változott a kép akkor sem, amikor a felnőtt alakította a szülőt.* A gyerekek nem mertek hízelegni. Nem ültek az anyjuk ölébe, nem cirógatták meg az arcukat. Nem is értek el eredményt. A gyerekek majdnem minden esetben ezt kapták: „Ne zavarj, gyermekem, fáradt vagyok gyermekekm, dolgozom gyermekem, stb.” Egyetlen egy gyermek-párosnál fordult elő, hogy a kislány úgy kért, hogy közben simogatott, hogy gesztusban is kifejezte szeretetét. És a szülő félretette a munkáját, s elment játszani.

Meg akartam őket erősíteni, hogy akkor sikeres a kapcsolatépítés, ha a partnerek nem fukarkodnak az érzelemnyilvánítás gesztusbeli eszközeivel.

Megfordítottam hát a szerepeket. A gyerek lett a szülő, és a főiskolás a gyerek.

A gyereket formáló felnőttnek igencsak mindent meg kellett tennie, hogy kedvező belátásra bírja a szülőt alakító gyereket. A keményebb szívű apák esetében ez még így sem következett be.

Rossz jegyet kaptál, közöld ezt anyával!

FELADAT: *Rossz jegyet visz haza a tanuló, és ezt közölni kell a szülővel. Miként zajlik le ez a találkozás a valóságban, s miként szeretné a gyerek, ha történnék a valóságban.*

Egy játékmegoldást említek a sok közül, mert igen nagy hatást gyakorolt a gyerekekre. Még tapsra is ragadtatták magukat. Tanítványaim hospitáltak éppen az órán. Mária kistanító néni, aki vállalta az anyuka szerepét, Istvánt, aki a fiát jelentette meg, és aki nagyon félt közölni

vele, hogy rossz jegyet hozott haza, nos, ezt a rosszcsonst Istvánt ez az anyuka — s ez volt a megrendítő számukra — ölébe ültette, és valami olyasfélét mondott neki, hogy nem baj, kisfiam, majd ezen túl többet foglalkozom veled, és kijavítjuk azt a jegyet, egyébként is, folytatta, én is hibás vagyok, nem kérdeztem ki tőled a leckét, pedig megtehettem volna. Majd megpuszilta a gyerek homlokát, és elküldte játszani. István, a gyerek, ennyi jószágtól szinte elzérékenyült, majd meghatottan fogadkozott, hogy ezen túl minden másképp lesz. A gyerekek is, a többiek is meghatódtak, mert hogy ez vibrált a levegőben, így szeretnék ők is, ha történnének otthon a dolgok. Én pedig abban reménykedem, hogy ha az ő gyermeklétükben mindez már nemigen következik be, talán eljövendő szülői létükben igen.

TANUSÁG:

- Ezek a szituációs játékok rögtönző játékok. A tanár, szándékából előre nem árul el semmit, a játszó gyerek tehát nem manipulálódik.
- Gyanítható, hogy a valóságban sem történik ez másként, mint történt a játékban. Mivel rögtönzésről van szó, a gyerekek ösztinteségében nincs okunk kételkedni.
- A felnőtt játékos reakciója is őszinte, miként itt a kistanító néniké. Emlekeznek, miféle gesztusra mozdultak meg az ő szüleik is annak idején, hasonló helyzetben.
- A játékokat megbeszélés kíséri, ez nagyon fontos. Meg kell a gyereket igazában erősíteni. Van, aki ezt meg is mondja, van, aki csak megéli. Ha más véleményt fogalmaznának meg, mint amit helyesnek vélünk, kell, hogy új szituációs játék legyen az érvelésünk eszköze. Vagy nyisunk vitát!

A III. C-sek az utcán

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *A tanév első harmadában, amikor az említett nevelési szándékokhoz kitaláltuk a kommunikációs helyzetgyakorlatokat, már akkor megemlítettem a gyerekeknek, hogy év vége felé az egyik órán majd kimegyünk az utcára, amikor is kipróbálhatják magukat, hogy alkalmazzák mindazt, amit tanultunk az órákon, illemtanból, viselkedéstanból, kapcsolatteremtési készségből, információ-gyűjtésből. Bizonyíthatják, képességgé vált-e az ismeret.*

Már menet közben tapasztalhattuk, hogy nem voltak fölöslegesek a drámapedagógiai órák. A félnébb gyerek ugyan csapódott egyik vagy másik kiscsoporthoz, de a többség bátran és udvariasan kérdezett. Után és üzletekben egyaránt. Aztán a főiskola halljában és a könyvtárban is.

Az alábbi tapasztalatokat szereztük:

— *Az idősebb emberek kimondottan örültek annak, hogy a gyerekek megszólították őket, hogy kérdéseket tettek fel nekik; van-e unokájuk, hogy jönnek ki a nyugdíjból, mi történt a bottal tipegő néni lábával stb. (Előtte megbeszéltük, miféle kérdések körül körözzenek.)*

— *Az üzletekbe is bemehettek. Köszöntek, kérdezték, mi mibe kerül, a papírboltban vásároltak is. A fiatal eladók is készségeseknek bizonyultak.*

— *A gyerekek — saját ötletük volt — akiktől csak lehetett autogramot kértek, névjegykártyát, üzleti prospektust. Ez csakhamar szemvedélyükké vált, és versengtek, ki gyűjt több aláírást. (Erre én eredendően nem gondoltam, de nekik volt igazuk. Végül is abban az életkorban vannak, mikor a versengés húzóerővé is lehet.)*

Az itt szerzett tapasztalatok alapján döntöttem el, hogy az évközi riporterjátékunkat az órai laboratóriumból kivisszük majd a térre is. Ha elegendő magnóra tehetünk szert, a gyerekek interjút készítenek a parkban üldögélő emberekkel: kik ülnek a padokon délelőtt 11 és 12 óra között. Valószínűleg örülnek, akik szólhatnak, mert végre egyszer megkérdezi valaki őket, hogy hogy élnek, és örülnek a gyerekek is, akik a riportot készítik, hogy kreatívak lehetnek. És örülhetek én is, mert igazolást nyerek, hogy jó ez a pedagógiai módszer és hasznos. És mindennek tetejében szociológiailag érdekes és értékes anyag birtokába is juthatunk.

Egyébként, hogy a kommunikációs játékokat játszó gyerekeket nemcsak be lehet, de be is kell dobni a forgatagba, akkor vált előttem végleg bizonyítottá, amikor láttam a cipőfelsőrész-készítő fiatal kisiparost, milyen szívesen mutatta meg munkáját az érdeklődő gyerekeknek, s milyen boldogság ült ki az arcára, amikor — úgy lehet, életében először — autogramot osztogatott az én III. C-seimnek, akik sorba álltak az aláírásáért.

3.

CSOPORT- (KÖZÖSSÉG-)ÉPÍTÉS LEHETŐSÉGEI

- Csoportépítés rítussal —
- Csoportépítés önmagunk
és mások megismerésével —

INDÍTEKOK, KÖRÜLMÉNYEK: *Amikor a társadalmi érintkezés szabályait tanultunk, és a kommunikációs gyakorlatok folyamatában készséggé próbáltuk mélyíteni a kapcsolatteremtéses próbálkozásainkat, nos ezzel egy időben, ezzel párhuzamosan arra is törekedni kellett, hogy az osztályban kialakuljanak azok a feltételek, amelyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a társas együttlét különböző struktúráiban, mint a tanítási óra és a szünet, a gyerekek oly módon legyenek együtt, ahogy illik; azaz önmaguk, de mások érdekeire is figyeljenek, ne vaduljanak, ne önzösködjenek, hanem tartsák be a közösségi szabályozókat. Említettem, hogy a III. C hátrányos helyzetű gyerekek alkalmi társulása. Még a harmadik év elején is több új gyerek került ide. Vera néni sem tanította őket korábban. Három gyerek még a második színvonalat sem érte el, többen a hagyományos óra tizenötödik percében már kikapcsoltak, képtelenek voltak tovább figyelni. Még szerencse, hogy az osztály létszáma az elviselhetőségen belül maradt. Freinet, a francia pedagógus azt írja, hogy huszonöt fő fölött egy osztály már kezelhetetlen tömeg.*

A drámatanár — mint írtuk — mindjárt az év elején elkezdhetette próbálkozásait. Miként sikerül az érdekszférák szerint tömörülő kiscsoportokat, a sehova sem tartozó lógókat, a személyes kapcsolatokon alapuló baráti társulásokat úgy összerázni, hogy azokból időnként legalább osztályérdekeket képviselő nagycsoport, netán közösség jöjjön létre. Nem hiszünk abban, hogy az osztály — a legideálisabb hazai körülmények között is — válhat tartós közösséggé. Nincs meg ugyanis az életközösség kialakításához, — s ez a közösségnek alapja —, a megfe-

elő alkalom és lehetőség. (Az életközösség fogalmát Karácsony Sándortól vettük.) A különféle egyéni érdekek, a más és más irányba igyekvő kiscsoport (klikk) képződmények ezt nem teszik lehetővé. Annyi tekinthető reálisnak, hogy külső fegyelmező eszközök nélkül, tehát drill nélkül, az osztály tagjai maguk teremtik meg — tanári segítséggel persze — a jó munka, az alkotó együttlét feltételeit. Nem felejtendő ugyanakkor, hogy az osztály, a mindenkori véletlen társulás összessége szükségyszerűség, az iskolai oktatás és nevelés helye. Az osztály tagjainak, a tanulóknak az érdekében arra kell tehát a tanárnak törekednie, hogy olyan csoportlétkört, morált, szellemiséget alakítson ki, amelyben a nevelés, oktatás az általunk képviselt reformpedagógiai elképzelések szerint lehetséges.

Kétféle módon is kísérleteztem e nehezen kezelhető osztály munkamoráljának, alkotói légkörének kialakításakor. Építettem a rítuseszközökre, valamint a nagy- és kiscsoportos önismereti és a mások megismerését segítő empátikus gyakorlatokra.

Csoportépítés rítussal

ESZKÖZÖK: A III. c-sekre szabott szertartás kialakítása ugyanazon mozzanatok ismétlésével az óra elején és a végén. Ezek:

a/ A terem átalakítása

b/ Légző- és artikulációs gyakorlatok

c/ Köszöntés

d/ Szertartásos, koreografált mozgás

e/ Kedvelt vers és ének közös megszólaltatása

A történelem előtti és a történelmi időkben, régen és most, az egyének a közösségekhez való kapcsolódását a rítusok segítették. Ki ne tapasztalta volna életében mint szertartásalakító felnőtt, vagy mint a szertartással együtt növekedő gyerek, hogy milyen meghatározó szerepe, szabályozó, szokás-, törvényalakító életvitelt formáló szerepe van a rítusnak. Az élet alakításához érzelmileg nyújt fontos információkat. Az ismétlődéssel, a mindenkori visszatéréssel készséggé formálja a szokást. Hagyományokhoz kapcsolódik, hagyományokat alakít. Szabályozza az életet, s megadja a valahová tartozás biztonságát.

A szertartásokkal az ünnepi rítusok és a családi rítusok dramaturgiájával sokan foglalkoztak már, mi most csak azért szólunk erről, hogy hangsúlyozzuk; a személyiségformáló pedagógiai elképzelésekkel nem áll ellentétben a közösségi lét szabályozóinak kialakítása. Amikor egy-egy új csoporttal kapcsol össze a nevelői munka, a közös együttlétek kezdetén tudatosan próbáljuk kialakítani az adott csoportra tervezett szertartásokat, pedagógiai elképzeléseink megvalósítása érdekében.

Így cselekedtünk a III. c-ben is:

A rítus első és visszatérő mozzanata; a székeket csendben, zörej nélkül körberakjuk. Majd közös légző és artikulációs gyakorlatokat végzünk, mindig az óra elején. Aztán ki-ki odamegy négy-öt társához. Kezet fognak. Ezek után a gyerekek körbeállnak, a tanár is köztük van, s összekapcsolják kezeiket, aztán két-három lépést tesznek a kör közepe felé, s egymáshoz közelítik felemelt karjukat. Hozzátartozik a ritushoz a kedvenc vers közös elmondása. Két-három dalt megkülönböztetetten kedvelnek, gyakorta ezt éneklük közösen. Ilyenkor egymás kezét fogva, miként az előbb írtuk, lépnek a kör közepe felé.

A foglalkozás vége is szertartásos, egy megkoreografált mozgás és gesztus folyamatában közösen énekelik a *Süss fel nap* kezdetű dalt. Aztán mindenki odamegy egy társához, s kezet fogva azt mondják; „örülök, hogy együtt játszottunk az órán.”

Ha valakinek név- vagy születésnapja van, az ünnepelt középre áll, s a kört alkotó társak eléneklük a „*Serkenj fel kegyes nép*” kezdetű Kisdály Köszöntőt.

Azt tapasztaltam, hogy az ismétlődő rítusmozzanatokkal itt is és más osztályokban is növelni lehetett az egymáshoz kötődés érzését. Azáltal pedig, hogy a rítus, amelyet megszoktak és szerettek, csak az övék. Az óráknak ez az ismétlődő mozzanata különböztette meg őket más osztálybeliektől, a drámaórát a tantárgyi órától.

A szertartás óranyitó mozzanatainak köszönhetően — mivel az együttcselekvés az összetartás gondolatát is sugallja — a folytatás is koncentráltabban zajlik. S ha jól sikerül a drámaóra, azaz a gyerekek feltöltődnek az ún. „ahá” élménnyel, akkor a zárórítus örömmé fénysedik az arcokon.

Csoportépítés önmagunk és mások megismerésével

ESZKÖZÖK:

a/ Tanári énközlés (személyesség)

b/ Játékok, etüdök kompozíciós rendben:

— Tulajdonságvonal (Moreno)

— Tulajdonságbörze

— Mi volnék, ha... növény, állat stb. lehetnék

— Forrószék

— Dícsérd a társadat!

— Szoborépítés — ellentétes tulajdonságok megjelenítésére

KÖRÜLMÉNYEK, ELŐZMÉNYEK: Még az x-edik héten is előfordult, hogy többen a fiúk közül nem bírtak magukkal. Ha én éreztem az időjárás frontot, akkor számíthattam arra, hogy ők meg dekoncentráltak, nyüzsögnek, a szomszédal privát kapcsolatot kezdeményeznek, a másokra nem figyelnek. Amíg a szertartás tartott — ez általában nem több öt percnél — addig még együtt volt az osztály. Ám, ha kicsoportos foglalkozással folytattam, nos, az ilyen órán igencsak megizzadtam. A drámaórákon körben ülünk vagy állunk, a tanár is, mindenki lát mindenkit, nehéz nem figyelni. Rendes körülmények között, mivel a tanár a helyét változtatja, mindig máshová ül, s a kör közepén szabad mozgástere van, simogathat, fülbe súghat. Ezekkel az eszközökkel képes fenntartani az egymásra figyelés állapotát. Vagy, ha mégis nehézségei volnának, közbeiktat egy ritmusjátékot, egy közös koncentrációs gyakorlatot, és helyreáll a cselekvésre alkalmas állapot. Ám „frontos” időben, amikor több kicsoportban zajlanék a foglalkozás, akkor bizony a gyermekek csak arra képesek, hogy a kicsoportbéli szituációs játékokat megalkossák és bemutassák, de a többi munkájára képtelenek figyelni, s a pedagógiai szempontból fontos megbeszélésen már alig lehet rájuk számítani. Előfordult, hogy ilyen kudarcokat megélvén, nekik eseredve kiabáltam rájuk. Végül arra a belátásra jutottam, hogy ilyenkor nem lehet mást tenni, mint valamennyiőjüket foglalkoztató és minden-

kit cselekedtető gyakorlatsorokat állítani össze, mégpedig olyanokat, amelyekben személyesen, közvetlenül róluk esik szó. Ahhoz, hogy munkára alkalmas osztálylégkör alakuljon ki, szükség van a koncentrált jelenlétre. Azt pedig segítheti a megfelelő önismeret, meg annak a belátása, hogy mi a dolgom és hol a helyem az osztályban.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK („frontos időben”): *Nagycsoportos alkotó légkör megteremtése, önismereti játékok programba építése által. Ezekben mindenki részt vesz, s ki-ki a maga személyében jut olyan helyzetbe, hogy konkrétan róla esik szó, vagy ő beszélhet önmagáról.*

Ilyenkor veszem elő az alábbi önismereti és partner-ézelési gyakorlatokat:

Eredményesen alkalmazom azt a bizonyos „tulajdonság vonalat”. Felállítok egy-egy ellentétes tulajdonság párt, mint haragtartás — megbocsájtás; szorgalom — lustaság; figyelem — szétszórtság; durvaság — szelídség; félelem — bátorság stb.

Húzunk egy képzeletbeli egyenest, s kijelöljük a két ellentétes tulajdonság helyét a két szélső ponton. Az osztály is két csoportra oszlik. Előbb az egyiket, aztán a másikat kérjük meg, hogy álljanak a vonalra, a két pont között oda, ahová illőnek ítélik magukat. A másik csoportnak módjában van átrendezni a vonalbelieket, ha meg tudják indokolni szándékukat. Amiként azoknak is jogukban van visszaállni az eredeti vagy akár egy módosított helyre is. Az ilyen játék élénk beszélgetést eredményez, önnyitogató közlést. De fontos információkat nyújt a gyermek személyiségét alakítani kívánó pedagógusnak is. Minél több alkalommal élük meg együtt ezt az önismereti játékot, annál pontosabb lesz az én-kép, s annál kezelhetőbb a gyerek. Érdekes, hogy a harmadikosaim nem haragudtak meg, ha véleményt formáltak róluk a többiek. Tudták egymásról, ki milyen kapcsolatban van a másikkal, s hogy véleménye reális-e vagy elfogult. Nyilvánvalóvá vált az is, hogy kinek van tartósan hamis képe önmagáról, s ki az, mert ilyen is volt, aki önmaga alulértékelésére hajlamos. Annak viszont örültem, hogy amikor új problémákat észleltek, már ők kérték, hogy állítsunk fel tulajdonságvonalat. Később azt is ők javasolták, miféle ellentétpár közt húzódjék az egyenes. Félév tájékán is megismételtem ezt a játékot, arra lévén kíváncsi, hogyan értékelik magatartásukat. Meglepett, hogy többnyire reálisan.

Nehéz napokon ezt játszottuk, miután körbeültük a teret; *ki miféle nemszeretem-tulajdonságot adna le a tündér-zsákba, s mi jót venne fel onnan*. Először alig-alig mozdult a szájuk. Miklós, aki ekkortájt nehezen kezelhetőnek bizonyult, a tanító néni is panaszkodott rá, azt nyilatkozta, hogy neki nincs mit leadnia, ő meg van elégedve magával. Némileg én is megnémultam erre, nemcsak a többiek, majd azt válaszoltam, jó neked, bezzeg van nekem. És elmondtam, hogy leadnám a türelmetlenségemet és ingerlékenységemet, melyből fölös mennyiséggel rendelkezem. És felvinnék egy kis szelídséget. S immáron folytatódott a sor. Leánykák igencsak érzékenyen figyeltek magukra és éltek a játék kínálta megújulási lehetőséggel. Természetesen „passzolni” is lehetett. S mire visszaértünk Miklóshoz, már neki is volt közölnivalója. A rá-rátörő fojtogató mozdulatokban is megnyilvánuló indulatoktól kívánt volna megszabadulni.

Milyen állat volnák és miért; milyen növény és miért; miféle konyhai tárgy és miért; ...

Ezt is körbeülve, nagycsoportban játsszuk. Kérdezni is lehet. Miért az volnál, aminek mondd magad? Hol volnál az, aminek mondd magad stb.?

A személyiség belső rekeszeiből szökken fel ilyenkor a megjegyezni-való.

Önkéntes vállalkozó ül ki a *forrószekre*, s engedi, hogy kérdezzék. Kurta, nekiszegezett, rávonatkozó kérdések, rövid válaszok.

Egyszer egy tanár tisztelte meg a foglalkozást. A gyerekek őt ültették ki. Ez már az év második felében történt. Örültem, hogy a kicsik jól kérdeztek.

Amikor az időjárás változékonysága, vagy más frusztráló külső tényezők nem befolyásolják az osztály hangulatát, olyan ön- és társismerteti gyakorlatokat játszunk, amelyek már épülhetnek kiscsoportos és páros tevékenységekre is.

Keresd meg néhány társadat! Beszélgess velük! A beszélgetés során találj módot arra, hogy megdicsérhesd a másikat. Először azt szoktam kérni, figyeljenek fel a külső megjelenésre, ruhára, frizurára, vegyék észre az újat, ami tetszik nekik. Később, amikor már remélhetem, hogy jobban ismerik egymást, a belső tulajdonságra irányítom a kérdező figyelmét. Mi az, amit vonzónak talál a másikban? (Szoktat-

ni kell őket a jószándékú közeledéshez, hogy lássák, ekként is lehet beszélgetni, nemcsak gorombán, kötözködve. Kell, hogy kapjanak ehhez is inspirációt.)

Eme játék másik változata nehezebb. A társaság felének megsúgom a feladatot, s akihez odalépnek, azok nem tudják, mi fog történni. Van is meglepetés. Olykor kínos. De látni utána ragyogó arcokat is. Mindkét játék-variációnak ez a folytatása. Körbeülünk, és beszámolunk a társaságnak, lehetőleg pontos mondatokban, ki, kivel beszélt, miről szólt a dialógus, vagy ki hallgatott és miért.

És itt van az *ellentétes tulajdonságok szoborjátéka*. Kis csoportot — hármat-négyet alakítunk. A III. C-ben hármat szoktam, mivel három frakció körvonalazódott az osztályon belül az év során. Ha ugyanis szabadon választhatnak társakat a szoborjátékhoz vagy más feladathoz, rendszerint a frakción belüliek találják meg egymást. Ha a tanár jelöli ki a csoportokat, mert pedagógiai szándéka úgy kívánja, természetes módon keverednek az osztálytársak. Ám ilyenkor arra is számítani lehet, hogy feszültségek leküzdése árán tudják csak megoldani a feladatot.

A szobor-téma: Alkossák meg az agresszió kopozícióját, majd lassú tempójú átrendezéssel a barátságét! A lényeg, hogy az előbbiből nőjön ki az utóbbi. Mint egy lassított filmen, olyan tempóban kell formálódnia a pozitív érzélem szobrának. Azért lassú tempóban, hogy a gyerekeknek módjuk legyen meg is élniök az érzelmi átalakulás folyamatát. A III. c-sek először döcögősen, igencsak elnagyoltan csinálják amit csinálni kell, noha kapnak elegendő időt, hogy kiscsoportjaikkal elhúzódva, megbeszéljék, s el is próbálják a hogyan. Koncentrációt igényel, egymásra figyelmet ez a feladat, és komponálási készséget. Nagyobbaknak könnyebben megy az efféle alkotás. Többször belevágunk szoborkészítésébe, amely statikus a kezdetnél és a befejezésnél. Ám közben mozgásos. A gyerekek közösen alkotnak, bár rendszerint „kiugrik” közülük egy-egy irányító is. Ám minél többször csinálják, annál pontosabban, érzékenyebben készül a mű. S közben ők maguk finomodnak.

A fiúk a feladat első felét, az agresszió szobrát páratlan leleménynyel és kedvvel hozzák létre. Annál nehezebb magukat rászánni, különösen lassított tempóban a baráti mozdulatok nyomán létrejövő pozitív

változatra. Ez utóbbi viszont könnyű kézzel formálódik a kislányok alakításában.

Miközben tehát az utat egyengetjük lélektől-lélekig, s arra törekszünk, hogy sikerüljön át is élniök, át is érezniök, hogy vannak az életben olyan feladatok, amelyeket egymásra figyelve lehet csak megoldani, szándékunk szerint ezzel az osztálybéli összetartozás szükségességét is sugalljuk; Az egyéni és frakció-érdeken túl van osztály-(közösségi) érdek is.

4.

SZÜLETÉSNAPO FÜLESSEL — Rögtönzés és szertartás —

ELŐZMÉNYEK: Január, zimankós idő. Késett a vonat, csengetésre érek éppen az osztályba. A székek már elrendezve, körben, ahogy szoktuk. Többen jönnek hizelkedve, üljek majd melléjük. Gábor, kedves, de fejlődésben visszamaradt gyerek, süteménnyel kínál. Minek köszönhetem — kérdezem — miután látom, hogy mások is ropogtatnak. Születésnapom van, válaszolja Gábor. Ebben az osztályban az a szokás alakult ki, hogy akit köszöntenek, az megkínálja a társait.

Hogy körbeüljük a teret, kérdezem, kinek mit jelent a születésnap. Miként zajlik le otthon, a családban. Meséljenek, nógatom őket. Ám nem nagyon van mit mesélni, mivel nincs is ünnep, nincs is szertartás. Legfeljebb hasznos ajándék, ha a szülők nem felejtik el. Az sem mindig a napján. Többnyire hétfvégen, mikor gazdagabb az éték. A születésnapot, névnapot a vasárnapi ebédhez csapják.

Eredeti tervemet félretéve eldöntöttem, ma születésnapot játszunk. S ha születésnap, akkor Micimackó. Amikor is az említett Mackó és Malacka megajándékozta a születésnapján vagy képzelt születésnapján a szomorkodó Fülest. Véletlenül a táskámban van egy műsorfüzet, abban az említett jelenet dramatizált változata.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: Csak az óra végén írtam le, hogy mi lehetett volna ennek a foglalkozásnak a pedagógiai célja. *Tudatosítani kell a gyerekekben, mégpedig időben, hogy figyelmességet csak akkor várhatnak el a másiktól, ha ők is figyelmesek; hogy minden ember igényli, hogy rá is figyeljenek, hogy ne mondjam, szeressék.*

A foglalkozás leírása

1.

Felolvasom Milne Micimackójának egy dramatizált részletét, az említett születésnapot. Mit mondjak? Sikere van. Lehet, ha semmi más

nem történik ezen az órán, akkor is eredményesnek tekinthetem közreműködésemet. A gyerekek figyeltek, senkinek eszébe nem jutott privát életet élni, szinte együtt lélegeztek a könyvbéli hősökkel. *A beszélgetésben is részt vettek.* Tisztáztuk, miféle emberi tulajdonságokkal rendelkezik Micimackó, Malacka és Füles, mi a vonzó és az emberien gyarló? Kiderült, hogy értik őket és szeretik is. *Improvizációs helyzetgyakorlatot csináltunk e témára. Kiscsoportokban.*

2.

Kitaláljuk a folytatást. Ahhoz, hogy pedagógiai szándékomat megvalósíthassam, jöttem rá, szükség van egy olyan jelenetre, amelyikből kiderül az eddiginél is jobban, hogy az embernek szüksége van a figyelmességre és a szeretetre. És attól az is jókedvű lesz, aki ad, s nemcsak aki kap.

Megbeszéljük, hogy *Füles meghívja a barátait*, miután ajándékot kapott tőlük, a kipukkadt lufbalont és az üres mézescsuprot, meghívja őket *ebédre*. Déli harangszóra tálalja az ünnepi lakomát. A szereplőkkel, Micimackóval és Malackával a tanár megbeszéli, hogy a többiek ne hallják; el fognak késni az ebédről. S hogy Füles mit csinál addig, vagy mit gondol, az majd kiderül. *A Füles szerepét ugyanis én játszom.* Füles és Micimackó focizásba kezd az erdei társakkal, s ezért feledkeznek meg az ebéd időpontjáról. Csak két órával később csapnak a homlokukra, hogy elkéstek, most aztán mi lesz?

3.

A terem egy hangsúlyos pontján *Füles*, azaz én, vidáman készülődik az ünnepi ebédre. Feldobottan süt-főz, fütyül, nótázik, s közben hangosan beszél. *A cselekvést műmes mozgással eleveníti meg, a beszéd belső monológ-formát kap.*

— Mi is Malacka kedvenc eledele? Mi mást szeret Micimackó? — tűnődik hangosan Füles. De most aztán kedvükre ehetnek mind a ketten, mindemből a legfinomabbat kapják, ételt, italt a kedvükrevalót.

Éppen harangoznak, amikor terítve az asztal. Ám a vendégek sehol. Füles kimegy a kertkapuba, nézi, jönnek-e már, de nem lát senkit.

— Jaj, csak nem történt valami bajuk! — tűnődik hangosan, s ahogy múlik az idő, egyre szomorúbb, egyre kétsébeesettebb. Olyan, mint

amikor rosszkedvű szokott lenni az ember, depressziós. Nézi a megterített asztalt, az étel kihűlt, magába roskadva ül, s mondja: ilyen az én formám, engem nem becsül senki, engem nem szeret senki, rólam a barátaim is elfelejtkeznek.

Füles alakítását, természetesen az egész osztály figyeli, Micimackóék már ugrottak volna korábban is, annyira látszott, hogy sajnálják Fülest, de ki kellett várni az időt, s várni a jelet, amikor már jöhetnek. S ráadásul a be nem avatott többiek is mondták, megőrültek, menjenek már, nem látják, Füles milyen kétségbeesett? Dehát a tanár célja éppen az, hogy rádöbbenjenek, pusztá feledékenységéből is mekkora szomorúságot, szenvedést okozhatunk a másoknak. Csak mert szeszélyünknek hódolunk, önzésünknek!

Végülis feszengve és meakulpázva megérkeznek Micimackóék. Füles még panaszkodik, hogy tehettek ilyet, kihűlt a sok finomság, de lelkében már örül. S noha méltatlankodik, már melegíti is az ennivalót. És amikor kiderül, hogy Malackáék virágot is hoztak neki — ez nem szerepelt az előzetes megbeszélésben — Füles meghatódik, és már ő menetegeti a barátait, mondván, nem történt semmi baj, mással is megesik az ilyesmi.

És most következett az, ami a tanár számára is meglepetés, ami nem volt megtervezve. A váratlan fordulat, amelyet csak az élet hozhat, meg a drámajáték, ha abban az élet van jelen. A születésnap ebédre beszél-lingóztak a futballcsapat tagjai is, hogy Micimackóékhoz hasonlóan megköszöntsék a máskor szomorú, de most meghatódott csacsit. És tessék csodálkozni, mert ettől a fordulattól nemcsak Füles hatódott meg, hanem a Füles szerepébe bújt tanár is, mert a vendégek mind, ajándékot is hoztak, a legkülönbfélét, volt aki számítógépet, amelynek megmutatták a működését, léggömböt, amely nem volt kipukkanva, és fűnyíró. Füles megvendégelte a sok-sok barátot étellel, süteménnyel. Mindezt mimesen, természetesen. Ám a vendégáradatnak nem volt vége, mert az osztály azon tagjai, akik nem fociztak, csak éppen élték a mindennapjaikat az erdőben (az osztályban), ők is befutottak a születésnapra, s elhozták Fülesnek a szeretetüket. Volt, aki verset mondott, volt, ki cigánykerekezett, más énekelt, s ketten balettoztak.

4.

Füles, bemutatta Gabit, új barátját, az erdőlakót, akinek szintén születésnapja van, s azt javasolta a nagyérdemű erdei gyülekezetnek, hogy énekeljék el Gábor tiszteletére a köszöntő dalt, melyet valamennyien ismernek, s amely így fejeződik be ... „annyi áldás szálljon Gáborunk fejére”.

Gábor a kör közepére állt, s a többiek egymás kezét fogva énekeltek. Gábor szinte megdicsőült. Már kicsengettek, de a dalt még egyszer megismételték és restellkedve írom le, de az én III. C-seim áldást kértek Tibor bácsi fejére is.

5.

MESE A DRÁMAÓRÁN — Az égigérő paszuly —

Móttó: A mese élni segíti a gyereket.
A mese oktatása tehát nevelés.

ESZKÖZÖK:

1. A mesét szakaszosan olvassuk. Közben jelezzük, hol a konfliktus illetve a döntéshelyzet.
2. Kérdésekkel mozgásba hozzuk a gyerek fantáziáját, hogy a történet hiányos részeit kitöltsék.
3. Közös elemzéssel tisztázzuk, kik a mese szereplői, miféle emberek, hány esztendősek, milyen kapcsolat van közöttük.
4. A tanár fantáziát megmozgató története nyomán a gyerekek nagycsoportban, mimes improvizációban elevenítik meg az adott jelenetet.
5. A mese dramaturgiaiailag fontos konfliktus-helyzeteit szituációkban elevenítik meg.
6. Hogy az egyes mesei helyzeteket jobban értsék, reális analóg szituációkat játszanak kiscsoportokban.
7. Kialakítják a mese helyszíneit jelzésekkel.
8. A tanár szerepbe lép. Negatív figurát alakít.
9. Művészi hatás születik. Színházaszerű. Katarziszféle.

ELŐZMÉNYEK, KÖRÜLMÉNYEK: Vera néninek, a tanító néni-nek programjában szerepelt ez a népmese, Az égigérő paszuly. Benne van az Aszódi Éva-féle régi 3. osztályos könyvben. Amikor a tanítás folyamatában elérkezett ideig, éppen január volt, felajánlotta, dolgozzuk fel a mesét ezzel a módszerrel. Éltem a lehetőséggel. Két héten át kétszer 45 percet töltöttünk el a mesével. (Összesen négy tanítási órát.) Az égigérő paszuly a tündérmesék jellegzetességeit viseli, mégpedig telve keleti eredezésű arche-helyzetekkel — égigérő fa,

felső világ, mágia, sárkány. A tankönyv számára valószínűleg rövidítették, nagyon úgy néz ki, éppen ezért bőven nyújtott lehetőséget tanárnak, gyerekeknek, hogy alkotó fantáziával, vagy éppen az adott helyzetek részletezően reális megelevenítésével kiegészítsék a hiányos mozzanatokat. (Ez a munka egyébként is beleillik a drámapedagógiai tanítási folyamatba.)

Az alábbiakban közöljük a mese tankönyvi változatát.

(Olvasókönyv, Magyar nyelv és irodalom általános iskola 3. osztály 1984/85 tanévre, Tankönyvkiadó).

Az égigérő paszuly

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy szegény asszony, annak egy fia, meg egy tehénkéje. Egyszer egy napon úgy kifogyott az éléskamrájuk, hogy nem akadt egyetlen betevő falatkájuk sem.

Mondja az anya a fiának:

— Eredj, és hajtsd el a tehénkét a vásárra. Arra vigyázz csak: jó árat kérj érte, nehogy kárunk legyen benne!

El is hajtotta a fiú a tehénkét, el is adta egy öregembernek egy szem paszulyért, no meg egy szép faragott furulyáért. Ahogy a vásárt megkötötték, azt mondja az öregember:

— Mindkettőre vigyázz ám, mert mind a kettő többet ér, mint amennyit mutat!

Hát amint megy haza a legény nagy vigan, beléfújta a furulyába. Nosza, tánkra is kerekedik jókedvében, aki csak hallja.

A fiú azt gondolja:

„Vidám szerszám ez, s talán a paszuly még ennél is többet ér”.

Hazaér a fiú, mutatja az anyjának, miket is kapott a tehénkéért. Hej, a szegény asszony keserves sírásra fakadt. Hiába mondta a fiú, mit hallott az öregembertől, az anyja csak tovább sírdogált. Elültette erre a fiú az egy szem paszulyt, hogy lássák, mi lesz belőle.

Hát az, alig került a földbe, nyomban növekedni kezdett, s nőttön nőtt, egészen az égig.

Mondja a fiú az anyjának:

— No, látja, édesanyám, mennyit ér a paszuly. Megyek is, felmászom a legtetejére.

Hiába is kérlete az anyja, hogy maradjon, ő bizony elindult. Addig ment, mendegélt fölfelé a furulyájával, amíg el nem érte az égboltot. Ahogy felért, talált rajta egy kis nyílást. Azt gondolta akkor:

„A paszuly tetejét elértem már, most azt szeretném tudni, mi van odabent.”

Amint összeszedi a bátorságát, és belép, nem messze onnan kis házikót lát. Gondolja magában:

„Most már ugyis este van. Szállást kérek, s reggel hazatérek.” Ahogy betér a házba, talál egy asszonyt, aki így fogadja:

— Hol jársz itt, te legény, ahol az én gazdám, a hétfejű sárkány lakik? Ha meglát téged, azon nyomban felfal!

Megszeppent a fiú, s könyörgött az asszonynak: bújtassa el, mert ő bizony nem kíván a sárkány szeme elé kerülni.

Elbújtatta hát az asszony a dagasztóteknő alá, és közben elmondta, ki ő és miféle. Azt, hogy valamikor ez a ház az övé volt, ám egy napon rátört a sárkány, elfoglalta a házat, őt magát pedig szolgálójává tette.

Alig bújt el a fiú, alig ért az asszony a panasza végére, üti az óra a tizenkettőt. Abban a minutumban nagy dörömbölés, zúgás támad. Jön haza a hétfejű sárkány, hóna alatt egy fekete tyúkkal. A tyúkot a földre teszi, s azt mondja:

— Vacsorát ide, asszony!

Ad az asszony vacsorát, ám alig kezd enni a sárkány, azt kérdi:

— Miféle idegen szag van ebben a házban?

— Az asszony így felelt neki:

— Csak nyugodjék, lelkem, vacsorázzon! Nincs itt semmiféle idegen. Ám a sárkány hajthatatlan maradt:

— Dehogy nincs. Add elő rögtön, mert különben téged is széjjel-téplek!

Az asszony hiába csitította, nyugtatta a sárkányt, az addig járt-kelt, míg meg nem találta a fiút a dagasztóteknő alatt. Azon nyomban fel is akarta falni, de a fiúnak abban a nagy veszedelemben egyszeriben megjött a bátorsága, s azt mondta:

— Jó, jó, de ilyen vacsorához muzsika is dukál.

Azzal elővette a furulyáját, és muzsikálni kezdett. Nosza, nyomban táncra kerekedett a sárkány. Eleinte tetszett neki a nagy vigasság. Mondta is:

— Addig élhetsz, amíg engem is meg nem tanítasz muzsikálni. Utána egy percig sem.

Ez kellett csak a fiúnak. Fújta, fújta tovább a furulyát. Ahogy fújta, egyre inkább elfáradt a sárkány. Az ám, de hiába kiabálta a legénynek, hogy hagyja már abba, elege van a táncból, az bizony tovább fújta. Egészen addig, amíg a sárkány ki nem lehelte a lelkét. Akkor abbahagyta.

Hálálkodott az asszony, hogy megszabadította a sárkánytól, aztán azt mondta neki:

— Ha vissza akarsz térni a földre, vidd magaddal ezt a fekete tyúkot, de a paszulyt vágd ám ki, nehogy más is ide tudjon jönni!

Fogta a fiú a furulyát, a tyúkot, és gyorsan leereszkedett a szál paszulyon. Ahogy leért, vette a szekercét, s kivágta a szál paszulyt. Akkor bement az anyjához, aki nagyon búsult miatta, hogy hova lett.

— Ne búsuljon, anyám, lesz ezután mit együnk, lesz pénzünk is elég!

Azzal letette a földre a fekete tyúkot, megsimogatta, és azt mondta:

— Tojj egyet, tyúkocskám!

Hát a kis tyúk rögtön tojt egy aranytojást, aztán megint egyet, megint egyet, valahányszor a fiú megsimogatta. Csináltak is szép házat a sok aranytojás árából. Vettek sok szép jószágot, de még egy kis rétet is, ahol a fiú naphosszat kószálgatott és muzsikálgatott.

A foglalkozás leírása

1.

Otthon

Milyen információkat közöl az első mondat, s főként miket rejt el? Míg ezt föl nem tártuk, nem léphetünk tovább. (A sorok mögé vagy közé hato-

lás nélkül nem képzelhető el sem eredményes meseelemzés, de vers és drámaelemzés sem.)

a/ Hány éves a mesebeli szegényasszony, és hány esztendő a fia? A fiú egyke? S a mamája özvegy? És ha nem, hol vannak a többiek? És ha ketten élnek egy háztartásban, milyen az anya-fió kapcsolata? Ebben a konkrétizáló, szöveges, képzeletet megmozgató és pontosságra törekvő játékban — mert annak tekintették, játéknak, — mindenki részt vett. Ilyenkor a pedagógus csak kérdezett, rögzítette a válaszokat, azt is, amiben megegyeztek, azt is, amiben ellentétesek az álláspontok.

A III. C-sek szerint a mesebeli fű 18 éves, anyja pedig 40. Egyedül nevelte gyermekét 6 éves kora óta, miután a férje elment szerencsét próbálni, és nem tért vissza. A fiúnak volt még két testvére, azonban azok még csecsemőkorban meghaltak. Anya és fia szereti egymást.

A kérdéses gyakorlatot szituációs játékokkal folytatjuk. A 40 éves anya kössön kendőt a fejére, kapáljon a kertben, etesse meg a tehénkéjét. A lányok először egymás mellett, nagycsoportban, majd önkéntes alapon egyenként végzik a feladatot. Majd nehezítjük a tennivalót. Játsszák el ugyanezt, de az anya hol vidám, hol szomorú. Vidám, mert látja a fiát hazatérni, s szomorú, mert elfogyott az ennivaló. A lányok cselekvés közben megpróbálnak azonosulni a szerepükkel, körülbelül ilyen korúak az ő szüleik is. A pedagógus dicséri a játékosokat, teheti, mert jó megfigyelőknek bizonyultak, mert vidám hangulatban gyorsan dolgoztak. S amikor idekötötték kendőjüket, mozdulataik is frissek voltak.

A fiúk feladata: 18 éves emberként lépjenek be a kertkapun, köszöntsék az anyjukat, tegyék le a kalapjukat, és menjenek kezét mosni. Miként a lányok, csoportban és egyenként, vidáman és szomorúan. Itt is elképzeltetjük, miért vidámak és miért szomorúak. (Pontos megfigyelésen alapuló tér, mozgás és egyéb gyakorlatokat a gyerekek már előzőleg többször végeztek).

b/ Mit jelent az, hogy hőseinknek kifogyott az éléskamrájuk, s nem akadt egyetlen betevő falatjuk sem? Ezt a nagykőrösi gyerekek képtelenek voltak elképzelni. Azt sem pl., hogy a faluban nincs bolt. Az „egyetlen falat-kát” szövegezési túlzásnak tekintették. Hogy tegyem elhíhetővé számukra ezt a helyzetet? „Képzeld el — mondtam —, hogy hazamégy estére, nagyon megéheztél, s a szokásos vacsora helyett édesanyád sírva fogad,

nincs enivaló, s nincs pénz sem. És másnap is csak annyi az éték, amit a menzán kapsz délben. Az éhes ember rossz kedvű, otthon is nyomott a hangulat; végül hallod a döntést, a televíziót be kell vinni a zálogházba és amit adnak érte, azért élelmiszert kell vásárolni.”

Szituációs játékokra is sor került. És vitára is. Személyes problémák kerültek felszínre: munkanélküliség, piacozó apuka, csonka családi állapot. Ebbe én belemélyedni természetesen nem óhajtottam, a céloom nem is volt más, mint megéreztetni a mesebeli döntés súlyosságát, amikor is így szól anya a fiához: „Hajtsd el a tehénkét a vásárra, s jó árat kérj érte!”

2.

A fiú a vásárba megy

Páros jelenetekben, szöveges, mimes improvizációkban játszották el a nagy döntést. A helyzetet is nekik kellett megteremteniök, anya és fiú egymáshoz fűző kapcsolatát megalkotniok. És azt is, hol zajlik a szöveges szituációs játék: az udvaron, benn a házban, a kapu előtt? És ki a vezető-személyiség a családban; az anya, vagy a fiú? És milyen a hangnem közöttük? A fiú modortalan? Vagy átszínezi a viszonyt a gyöngédség? Ahány pár, annyiféleképpen játszotta. Befolyásolta a helyzetet az is, hogy a fiúk — lányok ekkor még feszengenek egymás társaságában. Az anyukát alakító lányok restellték megérinteni „gyermeküket”. Maradtak a szöveges közlésnél. Ám, amikor Vera néni lett az anya, a búcsúzás is megtelt érzelemmel: „Vigyázz kisfiam, és időben itthon légy! Tudod, hogy idegeskedni szoktam. Ügyelj, hogy be ne csapjanak!” Ilyeneket mondott fiának a jó anya. És e bizalmas hangütés nyomán, a fiút játszó gyermekek is rögtön partnerekké váltak. Mosolyogtak és magabiztosak lettek, mondták, hogy ne féljen, nem történik semmi rossz.

Ha felnőtt, pedagógus játszik, miként most a tanító néni, ez azért is nagyon jó, mert ha szerepe pozitív, könnyen válhat mintává. Így is lehet beszélni, cirógatni és szeretni.

3.

A fiú eladja a tehenet egy öreg embernek. Kap érte egy paszulyt és egy furulyát.

A mese kurtán — furcsán elintézi ezt a sorsdöntő adok-veszeket. Hiányoznak a motivációk. Mért kötött a fiú ilyen — látszólag — rossz

üzletet? Ez a gyerekeket is izgatta. Azután meg különösen, hogy a fiú olyan gyöngéden vált el az anyjától. S mivel ők is ráéreztek, nagy dolog eladni az egyetlen értéket! *Beszéljék meg — mondtam — mi indíthatta a fiút arra, hogy odaadja az öregnek a tehenet? Önként vál-lalkozó párok játszották el, hogy miként lehetséges mindez? A vásár indítékaira vonatkozóan két elképzelés kristályosodott ki:*

a/ A furulya olyan szép volt, a paszuly meg varázslatosan gyönyörű, hogy a fiú egyszerűen nem tudott a vágnak ellenállni: neki azt meg kell szereznie! És a gyerekek ezt igen valószínűnek tartották, hogy így történt, példákat is tudtak hozni arra vonatkozóan, hogy igencsak lehet ilyen rossz üzletet kötni, ha az embert hajtja a kíváncsiság.

b/ Az öreg ember olyan kedvesnek tetszett és sajnálatraméltónak egyszersmind, hogy amikor azt mondta — mert az egyik jelenetben csak ugyan azt mondta, — hogy őt csak a tej tarthatja életben, a fiú tovább nem latolgatott. Még azt sem kérdezte meg, hogy mit tud az a paszuly, és mit a furulya? A tehenet muszály volt odaadnia, nehogy ez a kedves öregember elpusztuljon.

Mind a két változatot eljátszottuk, mind a kettő hitelesnek tűnt. Az osztály végül is az utóbbit fogadta el, mint olyat mely a fiú már megismert jelleméből, anyjához fűződő kapcsolatából logikusnak tetszhet.

4.

Hazaérkezés

Oda a tehenke és pénz sincs, helyette itt van ez a két fura tárgy, amiről nem lehet tudni, mire jó, fiadzik-e valaha is pénzecskét. A mese szerint az anya ezt látva, sírdogál.

Önként jelentkezőket kértem, mutassák be, szerintük hogy játszódhatott le ez a találkozó. Annyit mondtam előre, hogy az anya már a kapuban várja a fiát. Majd, amikor meglátja, arca mosolyra derül. A tehenke nem ballag a fiú mögött, nyilván hoz a tarisznyájában vacsoráralót is. Noha az előzetes jelenetekből hihettük, már kisejlett a folytatás, mégis volt olyan páros, ahol a fiú magyarázkodásba kezdett, s bizonygatta, hogy jó vásár ez, ne búsuljon az anyja. Másutt az anya kiabált, hogy megőrült a fia, elpocsékolni a drága tehenet. És volt olyan jelenet is, ahol a fiú leültette az anyját, s elmondta neki őszin-

tén, mi történt. Az anya még pityergett egy kicsit, s aztán ilyesmit motyogott, majd csak lesz valahogy.

5.

A fiú felmászik a paszulyon az égbe

(A végére járni valaminek, felfedezni az ismeretlent, megtudni a nemtudottat; még néhány év, jön a kamaszkor, s akkor ezeknek a gyerekeknek is ez lesz a legfontosabb. Most azonban harmadikban tanulásukat még nem ez motíválja. A mi mesebeli hősünk viszont 18 éves hiába is kérleli az anyja, nekivág az égi útnak. És ha már nekiindult, akkor meg is próbál felkapaszkodni. Szeretném, ha tudatosodna bennük, hogy valamit elérni erőfeszítés nélkül, fáradság nélkül nem lehetséges. Hadd tudják, semmit nem adnak ingyen.)

„Hát akkor másszunk fel a paszulyfán az égig!” — mondom a gyerekeknek, s miközben én mesélek, valamennyien, egymás mellett a másikra nem figyelve, magunkra koncentrálva haladunk az ég felé. S most jó hasznát veszem a képzeletre építő korábbi mimes gyakorlásnak, amikor ugyanezekkel a gyerekekkel, miközben én meséltem, patakon gázoltunk át, hegyet másztunk hátizsákkal, falon hatoltunk keresztül, legyőztük a víz ellenállását, s most ismét mondom, ki tart velem, fáradságos út lesz, de lehet, hogy megéri. És mostantól cselekszik is azt, amit mondok. Elindulunk. Az elején, mintha létrán, könnyedén haladunk. De a paszuly tizedik emeletnyi magasában már lassabban lépkedünk. Zihál a tüdőnk, pihenünk, aztán továbbmegyünk. A paszuly már terebélyes fa, az ágakba kapaszkodva haladunk felfelé. Van nálunk kötél és metszőolló. Olykor utat kell vágni a sűrűben. Kezünk már kikérgesedett, göcsörtös. Lábszárunkat összehasogatta a gally. Homlokunk is vérzik. De mi kapaszkodunk tovább és megyünk. Az ég egyre közelebb. A levegő egyre tisztább. A Nap sárgán süt. A paszuly terem. Itt fenn olyan mint a sült gesztenye. A levele, ha megnyomkodjuk, üdítő italra emlékeztet. Még feljebb, közel az ég bejáratához olyan íze van a babnak, mint a mogyorós csokinak. Már közel az égbolt, rajta csillagok, mint patkószegek a csizmán. S máris fölöttünk egy csapóajtó, egy utolsó erőfeszítés, vállunkkal fel kell tolni, s rögvest beléphetünk a titkok világába, az ég mögé.

A tanár mesél, mesél, színesen és láttatóan. A gyerek elképzeli mindazt, s magától, minta nélkül, saját élményeire támaszkodva lépked, kapaszkodik, ápolgatja a sebeit, kuszik ágról-ágra, homlokából kitörli a vért, ahogy fárad már csak vonszolja tagjait. Látja a fényes eget, és már ömlik szét szájában a sültgesztenye ízű paszuly-szem.

6.

A fiú a sárkány házában

Elértük hát az eget, a társaság megnyugszik, mindenki a helyére ül. A tanár kérdez, a gyerekek élményeikről vallanak. S máris folytatódik a történet tovább. Miután a fiú belépett az ég padlásának ajtaján a fenti világba, hitte, végre megnyugodhat, béke és öröm várja. S valóban, lát is egy házat. Olyan, mint a lenti, az otthoni. És benne egy asszony. Barátságos. Ám kiderül, hogy a fiú a sárkány házába toppant.

Összerakjuk a képet, egybeszerkesztjük az információkat. Kérdezek, a gyerekek válaszolnak. *Miféle ez a sárkány?* Gonosz, mert megessi az embert. Kiváló a szagló érzéke. Erős és hatalmas. Betör a nálánál gyengébb házába, azt elfoglalja és betelepszik. Megfosztja a szabadságától az embert. És szolgává teszi a saját birtokán. A gonosz erők is neki szolgálnak. Neki tojik az aranytojást tojó tyúk is.

Ismertek-e ilyen sárkányt — kérdezem. Valaki azt mondja, az adóvégrehajtó. Valaki, hogy a szerbek. Emlegetik Erdélyt is, hogy ott is sárkányos küzdelem zajlik. Kíváncsi vagyok, van-e saját sárkányuk; a környezetükben, az iskolában, másutt? De ilyet nem említene. Én még szívesen tágítottam volna a kört, asszonyiációra serkentvén őket, az ősgonosz, a világi sárkány témakörben, de ők leblokkoltak. Mindazonáltal reméltem, hogy ha jól folytatódik az óra, hiszen a küzdelem a sárkánnyal még hátra van, majd csak rájönnek, hogy mi lehet a teendő.

7.

Küzdelem a sárkánnyal

Azt gondoltam, hogy ezt a jelenetet eljátsszuk attól a mozzanattól, hogy az asszony elbújtatja a fiút a tekenő alá. Én leszek a sár-

kány. S a leánykák egyike, aki igen érzékeny improvizációs készségével kitűnt már korábban is, ő lesz az asszony. Hogy ki legyen a fiú, azt eldöntötték maguk közt. Tisztáztuk azt is, hogy a játékban mindenki részt vesz. A gyerekek az ajtó, a fal, az asztal a lóca, a tekenő, szóval ők alakítják a környezetet. És ez a környezet él. Ha szükséges, cselekszik. Ha szükséges, megszólal.

Előzetesen az asszony portréját is megrajzoltuk. Megemlítettük, hogy az asszony, noha együtt él a sárkánnyal, mivel betört a házába, s szolgálva, cseléddé tette, azért a fiúban a segítőjét látja; mindenképpen olyan valakit, akit félt és sajnál. A küzdelem során végleg mellé is áll, különösen azután, miután a sárkány mindkettőjüket halállal fenyegeti.

És a fiú a sárkányházban? Mindenek előtt retteg. Félt a sárkánytól, elbűjik. Ám helyén a szíve és az esze. Van lélekjelenléte. Végveszélyben eszébe jut a furulya, amit az öreg embertől kapott. S amikor már fújni kezd, tudja, hogy ez küzdelem a végkimerülésig. Mégpedig az asszony és a saját élete érdekében. Ezért, s ezt a játék előtt tisztáztuk, az asszony a fiút fogja bátorítani, hogy abba ne hagyja a furulyázást. S mikor már-már összeroskadna a fáradságtól, mindenki, még a tárgyak is biztatják.

A tanár vállalta, hogy bebűjik a sárkány bőrébe. Ő lesz az ösgonosz. Nyilvánvaló számára, hogy ellenszenvenessé kell formáznia ezt a mitikus ellenséget. Az ő sárkánya tehát primitív, a torkából beszél, bömbölve, teleszájjal zabál, magabiztos és buta, s mikor vesztesre áll az ügye, gyáva és berezelő.

És elkezdődött az életet, jövőt eldöntő végső küzdelem. Egyik oldalon a fölényes és pökhendi behemót hatalom, a másikon egy félényes és humánus emberke, az egyik eszköze az erő és a vagyon, a másiké a mágia, a művészet, azaz az emberség. S akkor a böfögő, szörccsögő, zabáló sárkány előrangatja a gyerekek alkotta teknő mögött rejtőzködő fiút, lökdösi, dobálja, játszadozik vele, mint macska az egérrel. Főlényeskedik, mígnem az előkapja képzeletbeli furulyáját, s a nótát, „Megismerni a kanászt”, mindenki énekelni nem kezd. Kezdetben a sárkány is énekel, tetszik neki, hogy szórakoztatják. Miután pöffedt-re tömte a hasát, táncolni kezd. Csak később veszi észre, hogy immár muszály neki táncolnia. Ez a csodafurulya hatalma. Amíg a nóta szól,

járni kell. Akkor is, ha már nem bírja. A sárkány már hagyná abba, könyörög is, parancsol is, de a fiú csak fújja, a többiek meg bíztatják, mert most már mindenki tudja, érzi, hogy ez a küzdelem életre-halál-ra megy. A sárkány már botlik, már liheg, már csaknem összeesik, de a fiú is kimerülőben. Mígnem végre a behemót fúj, hörög, kapálódzik, összeroskad, s látványosan kimúlik. (A gyerekek bármennyire is kívánták a gonosz halálát, de amikor látták, hogy a sárkány roskad, székek-ből padot szerkesztettek, hogy a sárkány Tibor bácsi ne a padlón, hanem a padon hörögje ki magából a pislákoló sárkányéletet. Kettős tudat.)

A hatást meg se próbálom leírni. Noha a mesének nem itt van vége, ők azonban a sárkány halálával befejezettnek tekintették azt. Végülis győztek a moloh, a bálvány felett. Ha szóban megfogalmaztuk volna, de nem tettük, mert oda lett volna a varázs, a művészet varázsa, mert hogy itt az volt jelen, nos, ha megfogalmaztuk volna, ez kerül a táblára: a szelíd emberi értékek, a kitartás, a jóság, az összefogás, a küzdeni-tudás, a művészi megnyilatkozás, ezek győztek az erő, a barbárság, a durvaság, a gonoszság felett.

6.

MÁRCIUS 15-E AZ OSZTÁLYBAN — Ünnepi impró —

KÖRÜLMÉNYEK: Véletlen volt, hogy a heti egyszeri két órányi foglalkozásom a nemzeti ünnepünk vigiliájára esett, amikorra Vera néni valamiféle megemlékezést tervezett. Azt javasolta, csináljuk ketten. Rám bízta, hogy miként.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *Óhajtanám, hogy élményszerűen tudatosodjék bennük; mi a rabság és mi a szabadság, és főként miféle az az állapot, amelyben arra érez késztetést az ember, hogy egyikből a másikba kerüljön. Olyan helyzetet kell tehát teremtenem, amelyben cselekvő módon kell megélniök a szabadságharcos, forradalmi helyzetet. Feltételezésem, ha ez sikerül, akkor azt is megtanulják, mi is az a forradalom, s mi is az a szabadságharc, és hogy mi volt 1848. március 15-e és miért volt szabadságharc és forradalom 1956. október 23-a?*

Hangulati előkészítés

Az óra elején 48-as dalokat énekelünk és tanulunk. Szerencsére szeretnek énekelni. A katonadalokhoz illik a magunk által létrehozott ütő hangzású kíséret. Padon, térden, ablaküvegen ritmust dobolunk az énekhez.

Ismeretek fürkészése kérdésekkel

Mindenféle kérdéseket teszek fel, hogy megtudakoljam, miféle ismeretekkel rendelkeznek 1848-ról. A már említett fogalmakat ismerik. És tudnak néhány nevet; Kossuth, Petőfi, Táncsics. Őket könnyedén elhelyezzük 1848 történéseiben. Kossuth a vezér, Petőfi a Nemzeti dal költője, s a nagy napegyik szervezője is. Táncsics a forradalmár, akit a börtönből szabadít ki a felkelt nép. Emlegetik még az osztrákokat és az oroszokat. Tisztázzuk, hogy mikor harcolt ellenük a magyarság. Ám, hogy mi az a szabadságharc, és mi is a forradalom, annak pontosítását az óra végére hagyom. Abban bízom, hogy a közös élmény után könnyebb lesz a magyarázat.

Improvizációs játék, amelyben a tanárok is szerepet vállalnak.

A tanár monológja, miközben elrendezi a termet

Amíg a székeket támlájával befelé szorosan körbe helyezem, a tanulók csodálkozásától kísérve hangosan beszélek. „Ez lesz a börtön, Táncsics börtöne a budai várban. Magasban, szinte megközelíthetetlenül. Itt raboskodik a bátor férfi néhány társával egyetemben.”

Ki vállalja a börtönlakó forradalmár szerepét, s kik szegődnek társaiul? — kérdezem —, nekik ugyanis be kell lépniük a zord falak mögé, a kilátástalanság celláiba.

A gyerekek szerepbe lépnek

A feladatot többen is vállalják. Végülis hárman vonulnak be a börtönbe. Hogy ott mi történik velük majd, nem tudják. Előre semmit nem beszélünk meg. Hogy a játszók mire, hogyan reagálnak, az menetközben derül ki. A lépéseket előre csak a drámatanár ismeri. Még Vera néni sem.

Drámatanár mint börtönőr

A negatív figura bőrébe bújlik, mert csak így érhet el célját, hogy a gyerekek megéljék, milyen érzés rabnak lenni, amikor az embernek parancsolnak, cselekvésében, mozgásában korlátozzák.

BÖRTÖNŐR: (kemény léptekkel jár a cella körül, fegyverrel a kézben. Amikor meghallja, hogy bent beszélgetnek — a gyerekrabok valóban beszélgettek bent — a képzeletbeli ajtó kukucskálójához megy, és szigorú hangon beüvölt.) — Kuss ott bent! A börtönben pofázni tilos!

GYEREKEK, (mint nép): a falon kívül (nem akarnak hinni a fülüknek, Tibor bácsitól ilyet még nem hallottak. Börtönőrrel viszont még nem találkoztak. Filmen igencsak. Így elhihető, hogy itt ilyen az élet, hogy itt ilyenek a törvények.)

BÖRTÖNŐR: (a sutyorgó rabokhoz) Ha nem hallgattok el, pimaszok, jön a lánccraverés! Leülni ott a sarokban!

RABOK: (meghökkennek, elcsendesednek, és lekucorodnak a földre)

BÖRTÖNŐR: (tovább sétál fel s alá, s kezében kulcscsomót csörget, majd újra bekiabál a cellába.) Ebédhez felállni! Sorakozó az ajtó mögött! Beszéd nincs! Itt a csajka, vedd már el! Lehet zabálni! Sarokban a vödör, a csajkát tisztára mosni! Világos? (Séta, csörgés, a börtönőr tovább járkal.)

A tanár, mint kérdező és animátor

Kihasználja a feszült csendet és figyelmet, s azt kérdezi a börtönön kívüli gyerekektől, mit gondolnak, hogy érezhetik a rabok magukat odabent?

A gyerekek válasza: Félnak, fáznak, éheznek, szomorúak, reménytelenek, vágyakoznak. Ezek a válaszok summázhatóak.

A tanár a raboktól: Mire gondolnak, mint rabok?

A rabok válasza: Hogy miként lehet innen kiszabadulni és sorra mondják ötleteiket. Elfürészelik a rácsot, leereszkednek kötélén. Úgy mondják, ahogy kalandfilmekben látták, olvasták. Közös beszélgetés során kiderítjük, hogy ez lehetetlen. A várat katonák őrzik, magasán is van, onnan kiszabadulni lehetetlen. Aki szökni próbál, azt lelövik. Hát akkor? Hogy lehet? Ha kívülről szervezik meg a kiszabadítást. Erre az eredményre jutunk.

A tanár tájékoztat és kérdez: 1848. március 15-én is hasonlóan történt. Táncsics elvbarátai és az elvbarátok barátai, a reformgondolkodású ifjúság és a többiek, ők segítettek. Kell-e a felkelés élére vezető? Szükség van-e a sokaságnak vezérre? S ti itt most saját érdeketekben kit tudtok elképzelni vezérnek? Milyennek képzelitek el a vezetőtöket?

A gyerekek válasza: Azt vallották ezek a tízévesek, hogy vezetőnek lenni kell. Hogy ki lehetne a megfelelő? Apa, anya és Vera néni. S hogy milyen a jó vezető? Legyen okos, erős, védje őket, és nekik jót akarjon.

A tanár a gyerekekhez: Hát akkor, válasszatok vezért, aki benneteket mint 48-as forradalmas sokaságot irányít. Táncsicsot és a többieket a börtönből ki kellene szabadítani. Vera néni! Vera néni! — kiabálták, főként a lányok, a tanító néni nevét, aki eddig csendben ült közöttük. Őt is meglepte a felkínált szerep, nem számított rá.

Mindenki szerepben

A BÖRTÖNŐR ismét elfoglalja szerepbeli pozícióját, kemény, teszi a dolgát.

NÉPVEZÉR: (a tömeghez). Köszönöm a bizalmat, remélem, rászolgállok. De hallgassuk meg a költőt, szavalja el a versét, amelyet tegnap írt!

Egy gyerek mint PETŐFI: (Az egyik tanuló, aki tudta a Nemzeti dalt, noha ez sem volt előre megbeszélve, felállt egy székre, s máris mondta a verset. És a refrént valamennyien véle mondták, miután a népvezér maga is esküdött, „Hogy rabok tovább nem leszünk.”)

VEZÉR: A székekkel körberakott zárt tér a börtön, mögötte a szótlanságra és mozgáskorlátozásra ítélt három rab. Kint pedig a nép Petőfi versével és szónoklatokkal lelkesíti magát.) Fel Budára! Barátaim! Kiszabadítjuk börtönéből Táncsicsot és rabtársait.

TÖMEG: (18-an vannak, s lelkesen elindulnak a vezér mögött, s egyszerre kiáltják) „Szabadságot Táncsicsnak! Szabadságot Táncsicsnak!”

BÖRTÖNŐR: (ahogy a tömeg a börtönkapuhoz ér, elkiáltja magát) Megállni, vagy lövök!

TÖMEG: (Megtorpannak, hat a fenyegetés. Végülis a fegyver a börtönőr kezében van. Valószínű, ha nincs vezérük, a börtönőr egymaga szétkergeti a skandáló tömeget.)

VEZÉR: (a börtönőrhöz) Tegye le a fegyvert, nem látja, hogy mi vagyunk többen!

TÖMEG: (a vezér szavára többen vérszemet kapnak, s már kapkodnak a fegyver után.)

BÖRTÖNŐR: (belátja, hogy egyenlőtlen lenne a küzdelem, de megadni nem akarja magát. Erélytelenebbül szól). Ne tolkodjunk kérem, hátrább kérem!

VEZÉR: Nézze jóember, mi elveszük a maga fegyverét, így nem kell magát megadnia s elmehet. Nem lesz bántódása.

BÖRTÖNŐR: (nem könnyen, de azt teszi, amit javasolnak neki, átadja a képzeletbeli fegyvert.)

TÖMEG: (Ebben a pillanatban megragadják a börtönőrt vagy hatan, nyolcan, s máris hátrapenderítik, s most már nem törődnek a saját vezérükkel sem. Nekimennek a falnak, szétdobálják a székeket. Noha fegyverük nincs, mégis lövöldöznek, mint a bűnügyi filmekben látták, és a bebörtönzöttek is ugyanúgy. A vezér elveszíti a hatalmát a tömeg fölött. Kitör az anarchia.)

Ismét civilben

A vezér gyorsan visszavedlik Vera nénivé, a börtönőr pedig Tibor bácsi-vá, s most már szerepen kívül, civilként csillapítják a forradalmi tömeget, a III. C-seket az osztályban, még mielőtt át nem jönnek a szomszéd teremből.

Megbeszélés

Hogy a Táncsicsot alakító fiú miért ragadott maga is fegyvert miután már kiszabadult, erre a kérdésre így válaszolt a szerepbéli hős: „Segítenem kellett azoknak, akik küzdöttek értem.”

Miután a börtön faldarabjai eredeti helyükre kerültek, a foghíjas székek közé, a rabok is, a márciusi felkelők is visszaváltoztak tanulókká, leültek a székekre, s elkezdődött az ilyen típusú drámaóra befejező mozzanata, a már említett *megbeszélés*. A szokásos „milyen élmény volt” után tanári irányítással fogalmakat próbáltak tisztázni. Miért raboskodott Táncsics a társaival? Elvei miatt, mivel másként gondolta a világ folyását, mint az elnyomó hatalom. Ezt konkrétan is megbeszéltük. „Hallottatok már olyan esetről, hogy valaki nem azért kerül börtönbe, mert lop, hanem, mert szavaival, könyveivel lázít?” Tisztáztuk, hogy az ilyen embert nevezik *reformernek*, vagy *forradalmárnak*. „És a tömeg, amely felkél jobb élete érdekében, felkel a rabság ellen?” Az, fogalmazták meg a gyerekek, *forradalmat csinál*. „És ha a rabtartók idegenek, egy másik ország fegyveresei? S ha azok ellen lázad fel fegyverrel is?” *Akkor szabadságharcot vív*. „És ti miféle megmozdulásban vettetek most részt?” *Forradalomban—mondták ők. És szabadságharcban, említette valaki, mivel Tibor bácsi mint börtönőr, osztrák megszálló volt*.

Az viszont, amit a börtönőr lefegyverzése után cselekedtetek, szóltam hozzájuk, az bizony sem forradalom nem volt, sem szabadságharc, azt úgy mondják, hogy *anarchia*. S hogy annak mik a jellemzői? A csendes társak, a lányok mondták: nem figyelnek a vezető szavára, össze-vissza rohangálnak, s vezér nélkül lövöldöznek.

Egyébként Táncsicsot — mondták a pedagógusok — a nép véráldozat nélkül szabadította ki, a vállán hozta ki a börtönből, és városszerte ünnepelte.

C

JELENETEK AZ V-BŐL

AJÁNLÁS: Kis- és nagykamaszokkal foglalkozó pedagógusoknak, klubvezetőknek, táboroztatóknak ajánlom az alábbi dolgozatokat, függetlenül attól, hogy oktatási intézményben vagy azon kívül, tanítási órán vagy hitoktatás alkalmával találkoznak tanítványaikkal. Itt is, mint a kicsiknél, az foglalkoztatott, miként neveljük őket életre, humanista erkölcs elsajátítására, egymás elfogadására, demokratikus életvitelre, az agresszió megfékezésére, kompromisszumok keresésére. Megszabadulván a központi irányelvek teljesítésének kötelezettségétől, s bízva abban, hogy a jövő mégiscsak az egymás mellett élésé, s nem az egymás alágyűrésé — mégha naívnak is tetszik ez a gondolat —, úgy vélem tehát, hogy a ma és a jövő iskolája az említett értékek kialakításában, nevelésében érdekelt.

Ajánlom ezeket az írásokat azoknak, akik a nevelésről és a drámapedagógia hasznáról hasonlóképpen vélekednek, mint jómagam.

KÖRÜLMÉNYEK: *Az e fejezetben közölt dolgozatok csaknem egészében a budapesti békásmegyeri lakótelep Pais Dezső nevét viselő általános iskolájának két 5-es osztályában szerzett tapasztalataimból születtek 1990-1992 között. Volt egy-egy kirándulásom még az egyik debreceni általános iskola 6. osztályában, és egy békásmegyeri kamaszklubban. Az említett 5. osztályok közül az egyik „fejlesztő” jelzöt viselt. Ide hátrányos helyzetű gyerekeket, nehezen és az átlagnál lassabban fejlődőket lassóztak össze. (Pedagógiai megfontolásból!) Alapítványi megbízatásból dolgoztam itt, vendégként. A partnerem Nyisztor D. Ágnes volt. Az osztályok létszáma túlnötte azt a keretet, amikor még eredményesen lehet személyközpontú pedagógiai gyakorlatot folytatni. A kísérletnél ezért volt tanártársra szükség. Így kerül ebbe a kötetbe olyan írás, amely eredendően Nyisztor Ágnes neve alatt jelent meg a DRÁMAPEDAGÓGIAI MAGAZINban. A foglalkozásokon és a foglalkozások rögzítésében én voltam a társa.*

7.

DRÁMAJÁTÉKOK ADVENT IDEJÉN — Etüdök szerkesztése —

PEDAGÓGIAI CÉL: *Az adventi időben, bárhol, bármelyik korosztály körében, hosszú évek óta olyan drámaórákat kezdeményezek, amelyekben arról van szó; miféle tartalommal telítődik meg a karácsony, illetve miféle sztereotípiák és álságok helyettesítik a tartalmat, és miféle konfliktus-lehetőségeket hordoz ez a hagyományos ünnep? Szándékom segíteni a gyermeket abban, hogy jól értse-élje a karácsonyt; olyan érzések, készségek dominanciáját hangsúlyozni, melyeket a személyiség értékes jegyeiként ismerünk, s melyekből másoknak, szeretteinknek is juttatni erény. Ilyen a figyelmesség, kedvesség, segítségnyújtás...stb.*

A DRÁMAÓRÁN ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK:

1. Szóasszociáció, melyet tartalmi csoportosítás és indoklás követ.
2. Szóasszociáció, vita előzetesként.
3. Családjátékok:
  - a/ kiscsoportos feladatok szabad improvizációval
  - b/ kiscsoportos játékok konfliktussal
  - c/ kiscsoportos játékok konkrét téma meghatározással
4. Karácsonyi fotókészítés
5. Képzelt szülők monológja
6. Karácsony 25 év múlva, fantázia-játék
7. Levél a karácsonyfán
8. Mars-lakó a földön, karácsonykor

Szó-asszociáció az ünnep és a karácsony fogalmára

Felírom a táblára a fogalmat; vagy azt, hogy ünnep, vagy azt, karácsony. Arra kérem a tanítványokat, *írják le az első szót, ami a táblán lévő fogalomról eszükbe jut!* Fogják meg a kretát, az egész tábla az övék, s odaír-

hatják a kifejezést, ahová tetszik. Mindenkire sort kerítünk, persze akad mindig olyan gyerek is, aki nem él a közlés lehetőségével. Másodszorra is elindítjuk a kört, s rendszerint az is kedvet kap az íráshoz, aki eddig kiürültnek tudta magát. De nem kevés az olyan gyerek sem, akiben igencsak buzog a képzettársításos kedv, s többször is a táblához vonul.

Miután a szavak a táblán vannak, csoportosítunk. Mi függ össze mivel? Rendkívül érdekes és tanuságos tanulmányozni, hogy egy-egy osztály szociális összetétele, ami általában meghatározott családi háttérrel, s másfajta elmeélt és műveltséget is jelent, miként módosítja az asszociációs tartományt. Az egyik hátrányos helyzetű 5-ben egyszer sem került fel a táblára, hogy család, de az sem, hogy Betlehem, hogy csillag, Jézus. Az viszont, hogy vakáció, halászlé, szánkózás, annál többször. Szóval csoportosítunk; mi tartozik az érzékelés fogalomkörébe, a misztérium szócsaládjába, a karácsony este és a család környezetébe, és mi az érzések-tulajdonságok valamint a hangulatok zártkertjébe. Jó játék ez, lehet a szavakat külömböző színekkel aláhúzigálni, és még módfelett tanuságos is. *Majd kiemeljük az egyes csoportokból a ritkább vagy szokatlanabbnak tetsző szavakat, s megkérdezzük; ki írta és miért? Hogy jutott eszébe és mit jelent a számára?* Majd kijelöljük a legjellemzőbb vagy pedagógiai szempontból legfontosabbnak gondolt blokkot, hogy ez váljék a következő csoportos játék alapjává.

Kiscsoportos szituációs játékok. Témák karácsonyra

Karácsonyi készülődés a szent este délelőttjén, sütés-főzés, illatok, utolsó bevásárlás, ajándék-készítés, konfliktus az idillben.

Az improvizációs játékokat 4-5 fős csoportokban játsszák. A gyerekek találják ki a történetet. Vagy összerakják élménytöredékekből, vagy egy valakiét jelenítik meg. A konfliktust is ők találják fel. Amiként ők rendezik magukat is. *6-7 percnél nem adok több időt a készülődésre, mert azt óhajtom, hogy ne legyen kimódolt. Itt most a művességre sem törekszem.* Feltételezem, ha a jelenet spontán rögtönzés nyomán születik meg, a primér élmény jobban jelen van. S én most azt szeretném, ha belenézhetnének egymás tükörképébe.

Azokban a játékokban, melyeket az én tanítványaim mutattak fel, az adventi játékok központi alakja az anya volt. Hajtósan dolgozik, utasít, a gyerekekre kiabál, intézkedik, mint egy parancsnok. A gyerekek, azaz önmaguk, pimaszok, ha többen vannak veszekednek, de általában jószándékúak. Az apa a hátramoszdító, aki ül, olvas, kiszól a fotelból, olykor sértődött.

Néha tetten érhető a játékban a személyes konkrét élmény is. Az egyik 5. osztályban a szerepbéli anyuka — ezt a szerepet mindig színiesen és életesen játsszák a leánykák — leküldi a férjét a boltba. Elfogyott az olaj, hozzon gyorsan, kell a sütéshez. Az ember csak nem jön. Majd azt mondja a fiának; menj a borkóstolóba, hozd fel apádat, s az olajról ne feledkezz meg! Amikor belibeg az apuka derűs vigyorral, a szentestén akkora veszekedést rendez az anyuka, hogy attól hangos a ház. A legtöbb játékban azonban a konfliktus forrása a gyerek, aki összevész a testvérével, aki készülődés közben felborítja a fát, aki miatt a felnőttek mindig kiborulnak, aki kikutatja az ajándékot, s előre összeszólalkoznak, mért nem a másik játék az övé..ehhez hasonlóak. Az egyik improvizációs játék anyukája, mert hogy ő egy fegyelmezett csak ennyit sziszegett gyermekének, majd számolunk karácsony után! Egy másikban pedig így kiáltott: „Elveszem az ajándékokat, s nem kaptok semmit!”

A kiskamasz megfigyelései ezek, ironikus fintoruk kiköszön a játékból, s azt sugallják, hogy tisztában vannak vele, nemcsak ők a gyarlók, hanem a felnőttek is. Ezek a játékok lehetőséget adnak a gyerekeknek, hogy kimondják magukból amit tudnak a nagyokról, de amit azok jelenlétében nem közölhetnek. Mindenki azt várja tőlük, hogy azt mondják ki hangosan, amit hallani szeretnének. És a gyerek rafinált is annyira, hogy ennek a felnőtt elvárásnak eleget is tesz. A drámaórán viszont még megmutathatja igazi önmagát.

Nem ilyen ajándékot vártam

Egy alkalommal azt a feladatot kapták a kiscsoportok; más ajándékot vártak, s nem azt, amit kaptak. Általában ekként zajlik az efféle improvizációs játék szülő, nagyszülő és a gyerek közt:

GYEREK: (a ajándék-blúz, könyv a kézben, kényszer-mosoly az arcon)

ANYA: Örölsz, kislányom?

GYEREK: Örülök.

ANYA: Nem látszik rajtad.

GYEREK: De igazán örülök.

ANYA: (ha büntudata van) Mégis olyan savanyú képet vágysz, pedig tudnod kell, milyen erőfeszítésbe került, hogy ezt is...

GYEREK: De én igazán nem szoltam semmit. **Vagy:** Azért annyit megjegyezhetnél volna, hogy ezt a könyvet kaptam tavaly is.

Az egyik játékban az egyik békásmegyeri ötödikes gyerek számítógépet várt, mivel nagyon szeret „programozni”. És valami mást kapott. Ezt a mást, szintén értékes tárgy, nem köszönte meg, s amikor az apa ezt szóvátette, hisztérikusan üvöltöni kezdett, hogy neki ez nem kell, mindjárt össze is tapossa.

Egy drámai játék

Rögtönzés volt. Ugyanitt. És szinte hibátlanra sikeredett. A nagyapa a szentestén könyvet küld a fiú-unokának. Jó könyvet. Ám a fiú gyűlöli a betűt. A nagyapa ajándékát titokban és dühében a szemetesbe vágja.

A nagyapa szívbeteg, csak másnap jön látogatóba, ebédre. Kérdezte a gyereket: „Tetszett a könyv, kisfiam?” „Hogyne, tetszett”, — mormolta a fiú.

Majd végeztek az evéssel.

A nagyapa segítőkész, hasznos szeretne lenni. Viszi le a szemetes vedret, hogy kiöntse a kukába. S kicsúszik belőle a könyv. Amit ő ajándékozott az unokájának. Észreveszi, aztán a szívéhez kap.

Összeesik.

Tömör játék volt, jól megkomponált és meghökkentő. A többieket is megdöbbentette.

Karácsonyi fotó

Arra szoktam őket kérni, hogy készítsék el családi fotójukat a karácsonyfa előtt. Aki vállalja, beállítja a képet. Mindenkit, akivel a szentestét együtt tölti, a képbe illeszt. Ahogy illik. Van, aki ül, van, aki áll, hogy ki, ki mellé

kerül, közel-e vagy távol, összehajolnak-e vagy nem, ő rendezi el. S a végén beáll arra a helyre, melyet magának fenntartott. (Általában a tabló és az improvizációs játék egymást magyarázza.) A többieknek, akik nem szerepelnek a képen, a beállításból és a jelenlétből ki kell találniuk, hogy ki kicsoda, s hogy milyen viszony van azok között, akik a képre kerültek. A végső magyarázatot a fotó szolgáltatta. Ez gyakorta azért is szükséges, mert a karácsonyi tablóra nagybácsik, nagynénik, olykor szomszédok is felkerülnek. Ám nem egyszer fordult elő, hogy az apuka hiányzott. És olyanra is volt példa, hogy a nagyszülők sem voltak jelen. A gyerek megmagyarázta; a szülők haragban vannak az öregekkel. Volt, ahol csak hárman kerültek a fotóra. A gyerek így indokolt. „Aki a képen van, az én vagyok, anyukám és az anyukám barátja.”

Adni tanítunk

Karácsony apropóján szólunk erről. *Óhajtanánk elérni, hogy a gyerek képessé váljék annak a megélésére, nemcsak a kapás, hanem az adás is lehet örömforrás.* Ha ezt megérzi, akkor arra is rájön, hogy a szülő-gyermek viszonyban sem helyes az egyoldalúság, miszerint csak az egyik ad, a másik kap.

FELADAT: *Te vagy a szülő! Te vagy az anya vagy az apa! Készüldsz, hogy mivel lepd meg gyermekedet vagy gyermekeidet. S miközben otthon serénykedsz, takarítsz vagy vacsorát készítesz, azon tűnődsz, hangosan gondolkodol, vajon meglep-e tégedet a gyermeked? S mi okozna igazi örömet?*

Részletek kvázi-szülők monológjaiból:

a/ „Vajon az apjuk megbeszéli-e a gyerekekkel a meglepetést? Ad-e nekik pénzt? Többször is említettem, csak úgy véletlenül, hogy elvesztettem a fél kesztyűmet. Már november óta csak a balt tudom felhúzni. Észreveték-e egyáltalán? Amikor jövök a munkából hazafelé, elkelne egy új kesztyű a cipeléshez. Nem fázna a jobb kezem.”

b/ „Látom, hogy a kislányom valamit kötöget. A nagymamájától tanulja. Csak nem nekem készít valamit? Ennél nagyobb örömet nem is tudnék elképzelni. Kislányom első munkáját nekem dedikálja; szeretettel anyának.”

c/ „Ez a fiú, meglephetne karácsonyra azzal, hogy valamiféle elfogadható jegyet hoz matematikából. Ennél nagyobb ajándék, minthogy nem bukik meg! Ez volna a legnagyobb ajándék.”

Ugyanez szituációkban

A helyszín, mondom ezek után, a gyertyagyújtás, szentestén. Következik az ajándékadás szertartása.

Az imént monologizáló anyukák ugyanazok. Családtagok pedig ke-restetnek. Gyerek is, aki átadja az anyának az ajándékot. Az első játékban az anya megkapja a várva várt kesztyűt, meg is hatódik, köszöni is. Még az apának is, tudván, hogy ő a háttér mozgató. A másodikban összeborul anya és lánya, miután az ujjatlan kötött mellényt felpróbálja. A nagymama is részesül a köszönetből. A harmadikban a fiú az anyának szóló könyvajándék mellé az ellenőrzőt is odateszi, a közepes matematika jeggyel. Megkönnyebbült sóhaj a válasz.

A másodrendű apuka

Máskor, nehezebben kezelhető felsősöknél, a ráébresztés drámaibb változatával élek. *Hogy érzi magát az apa, ha az ő igényét nem fürkészi senki. Ha az ő tiszte csak a pénzszerzés, hogy abból a család többi tagjának legyen karácsonyi ajándék*

A helyszín az előbbi. Az ajándékosztás végefelé járunk, amikor az apukának szánt csomagocska is előkerül. És abból, miként a múlt években is, borotvaszesz vagy nyakkendő vagy zsebkendő. Mindebből már halmozott mennyiség bujócskázik a ruhaneműk között. *Az apa szerepét a tanár játssza el, hogy minél élesebben koppanjon a felismerés; a felnőtt is vágyik a szeretet gesztusára, a gyerekei részéről is.*

Az egyik jelenetben az apa igyekszik jópofáskodni, hogy eltüntesse rossz érzése nyomát, mondván, most már jöhet az újabb influenza járvány, hónapokig eltaknyolhat, annyi a zsebkendője. A család ezt a reagálást elnevetgéli. Egy másikban, szarkasztikusra mélyítvén a humort, így szól: legközelebb egy hordócskát is vegyetek, hogy abba tárolhassam a Barbont a Derbyt, az Axelt és a többit. Akár újra jöhetnének a szovjet felszabadítók, ők itták is a borotvaszeszt. Ettől már meghökkentek, az öregnek valami nem tetszik. A harmadik játékban

az apa megköszönte a szép nyakkendőt, azt a nyakára tekerte, s egyik végét jobb kezével a feje fölé húzta: „Nem akartok a karácsonyfára kötni karácsonyfadísznek?”

Megbeszélés: *A valóságban előfordul-e ilyenféle jelenet? Nem. És ha nem, miért? Mert nem illik a hely szelleméhez. De gondolkodhat-e ekként a sértődött apa. Igen. A játékban tehát elmondható az is, ami a valóságban nem? A művészet sűrít, a dráma a helyzeteket ki is élezi. Úgy tűnt, hogy megértették, mi a különbség a mindennapi helyzetgyakorlat és a konfliktusra hegyezett drámai játék között.*

Jövőkép, karácsony 25 év múlva

Foglalkozások végén gyakorta azt játszatom; képzeljék el magukat 25 év múltával! Már nekik is van családjuk, és akkor is van karácsony, gyerekeik is vannak, s a gyerekeknek nagyszülei.

És fényképezőgép is. És akkor is szokás a családi fotózás. Állítsák be a képet, készítsék el a fényképet! Milyennek képzelik magukat, a családot és a karácsonyt? 37-38 éves korukban? Pontos információt közölnek a képek. Lehet róla beszélgetni, hogyan tervezik el a jövőjüket? Rendkívül tanuságos.

Levél a karácsonyfán

Ha az előbbi játékokat kisgyerekekkel játsszuk, első-másodikosokkal, akkor a tanár kérje meg őket, vegyenek elő papírt, ceruzát, és most ne kívánságlistát készítsenek, hogy ők mit szeretnének kapni, hanem írják le, miként tudnának kedvében járni édesanyjuknak? Miféle bosszúságtól tudnák megszabadítani a szüleiket? S ha a levelet elkészítették, véglegesre csiszolták, szépen és helyesen leírták, tegyék a karácsonyfára a megfelelő címezéssel. Mindazonáltal frissiben is írassuk meg ezt a levelet, s akár az órán beszéljük is meg. Minthogy önismereti foglalkozást korábban is vezettünk, menni fog ez a játék is.

Ha a nagykamaszokat arra akarjuk rádöbenteni, miként üresedik ki alólunk az ünnep, akkor éljünk egy régi és hatásos ötlettel.

Marslakó a Földön

A tanár mint Marslakó: „Uram és Hölgyeim! Most érkeztem a távoli csillagról, ahogy itt mondják, ufonauta vagyok. Tanulmányozni jöttem az önök világát, tapasztalatot gyűjteni. Nekem itt minden új. Mint mondjuk, egy újszülöttnék. Mondják, önöknél most karácsonyvárás ideje van. Advent. Kérdezni szeretnék. Miféle ünnep a karácsony?” A gyerekek választát zárójelbe tesszük. (A béke, a szeretet ünnepe.) „Ez azt jelenti, ilyenkor nem háborúznak, nem gyűlölködnek?” (Nem jelenti azt. Most is zajlik a háború.) „A családban ilyenkor mindenki szereti egymást?” (Nem feltétlenül.) „Mért állítanak karácsonyfát?” (Az ünnepi hangulat végett.) „A szeretet nevében vágják ki az élő fát?” (Ezen még nem gondolkodtunk el.) „Mire ez a vásárlási láz?” És így tovább, és így tovább.

A tanulók meghökkennek, kínlódva válaszolnak. Ezekre a kérdésekre nem lehet sztereotíp feleletet adni. A kamasz rádöbben, hogy a világunk telve van anakronisztikus ellentmondásokkal. A karácsony és a karácsony környezete is.

Természetesen e foglalkozás után is sor kerül az elmaradhatatlan *megbeszélésekre*.

8.

„HOGY ÉRZI MAGÁT TANULÓ ÚR?” — Osztályfőnöki óra a közérzetről —

ESZKÖZÖK:

1. Szóasszociáció
2. Riportjáték
3. Dialógusok

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *Kitapintani félév után, bizonyítvány, ill. értesítő osztás után, hogy érzik magukat az iskolában tanulói minőségben? A tanárok szeretnék őszinte megnyilatkozásra készíteni őket, merjenek megnyílni maguk előtt, előttük és a jelenlévő osztályfő, Zsóka néni előtt.*

Feltételezés, ha sikerül megszabadulniuk az elhallgatásból eredő feszültségektől, közérzetük is, magatartásuk is módosul.

A foglalkozás a szokásos lazító-koncentráló gyakorlatokkal kezdődik; hagyják az ajtón kívül magukkal hozott gondjaikat, hogy koncentrálhassanak a mostani másfél órára. A székek körben, ahogy szoktuk, középen a tér, ahol ha szükséges, játszani is lehet.

Mi jut eszedbe az iskoláról?

Most nagyalakú kartonpapírlap kerül a belső kör fókuszába, amelyre előzetesen filctollal felírtuk: Pais Dezső Általános Iskola. A karton mellett toll. Nem könnyen, de megértik a feladatot: *Írják fel a kartonlapra azt a szót, ami az iskoláról eszükbe jut!* Egy szót vagy összetett szót. Asszociációs játék ez. Szokatlan a kívánság, de lassan megmozdul az agyuk. Van, aki nem nyúl a tollhoz, s van, aki a második körben is megnyilatkozik. Van, akinek alkalom a játék, hogy „hülyéskedjék”, exhibicionizmusát kiélje, van, ki ürügyül használja a karton, hogy udvaroljon. Közben fölkerülnek valódi asszociációk is. Az alábbiakat jegyezzük föl magunknak: izgulás, fiúk, Zsóka néni, bonyodalom, lányok, Zoli bácsi (tornatanár) bombariadó, (előttevaló nap volt az iskolában) szorongás.

Ki, mit, miért írt? — ez a kérdés, erre lehet válaszolni. Elsőnek az szól, aki a szót felírta, de utána bárki kiegészítheti az indoklást. Kiderül, hogy az *izgulás* bizonyos tantárgyakhoz, bizonyos órákhoz kötődik. *Zsóka néni* valószínűleg a jelenléte miatt írják fel. A kislány a fiú nevét is közölni akarja, azaz, neki van fiúja. *A bonyodalom* a közlő fiú zűrzavarát jelzi, nem érzi jól magát a bőrében. *Zoli bácsi* többször is szerepel. Ő a testnevelő, aki személyre szabja a 15-20 percekig tartó törpejárást. *Szorongás*: sok a kiszámíthatatlan, főként az osztályozásban, s ettől. *Bombariadó*: az egyik leányka félt, amikor el kellett hagyni az iskolát, mert nem tudta, merre van a testvére. Többen annak örültek volna, ha robban a bomba, s eltünteteti a félévi dokumentációt. Mint egymás szavába vágva kifejtették, tiszta lappal indulhattak volna.

Riportjáték

A tanár a riporter, aki magázza a gyerekeket, ezzel is jelezni akarván, partnernek tekinti őket, válaszukat komolyan veszi. Ő maga szerepbe bújik, hogy szerepen belül őszinteségre készítse a tanulókat. Az elképzelés helyes. A fiúk-lányok kinyílnak, hamarosan kapkodják a képzeletbeli mikrofont csakhogy szólhassanak. Olykor vélemény ütköztetésére is sor kerül, egymással is és a jelenlévő osztályfőnökkel is. A kérdés, amit a riporter feltett kb. így hangzott: „Kérem, mondja el, mi hiányzik Önnek az iskolából?”

A válaszok legfontosabbját summázva közöljük.

- A tolerancia hiányzik (a riporter kifejezése), az elnézés. Úgy vélik, hogy a készületlenséget szigorúan büntetik, de a kijavításra kevés esélyt adnak.
- A lányoknak a folyosói biztonság hiányzik. Sok az inzultus, gyakori a verekedés.
- Az osztályozásból az objektivitást hiányolják, valaki így fogalmazott, jó volna, ha az értékelés kompjuterizált volna, s a jegyeket számítógép adná.
- Nem hiányzik nekik a tornatanár fizikai szankciója. Sokatmondó lett volna, ha az ezzel kapcsolatos kijelentéseket képmagnó rögzíti. Fontos volna az arcokat és a szemeket is látni.
- Tudnák nélkülözni az időnként elcsattanó pofonokat is.

– Szeretnék, ha az osztályban sok virág volna. Az iskolát általában szigorúbbnak érzik, mint a szülői házat.

A riporter a tanuló véleményét summázta, s csak akkor haladt tovább, ha az illető a fogalmazással egyetértett.

Ettől a játéktól feldobódtak, s a következő, bár pedagógiailag fontosnak tetszett, nem különösebben lelkesítette őket.

Történetek az iskoláról

Alkossanak párokat, hangzott a tanári kívánság, s mondjanak el egymásnak egy jó és egy kínos történetet, pedagógussal vagy iskolával kapcsolatos élményt! A közösséggel a „vallomást” mindig a másik fél közölte, egyes szám harmadik személyben, így: „a barátom, a társam azt mesélte, hogy...”

Az a tapasztalat, hogy ezzel az áttétellel szívesebben szólnak magukról a gyerekek. Így történt ez most is. Meglepte őket, hogy megszólalt a maga fájó pedagógus élményére emlékezve Zsóka néni is, és a foglalkozásvezető tanár is. A gyerekek ettől, ha lehet, még jobban felszabadultak. Mint-ha meglepte volna őket, hogy a tanárnak is lehet „rossz tanár” emléke. Kinyíltak egymás előtt. S figyeltek egymásra. Mint a jóban-rosszban társak.

9.

„EZ NAGYON SZOMORÚ ÓRA VOLT” — Kísérlet az agresszió megfékezésére —

ELŐZMÉNYEK — KÖRÜLMÉNYEK: A békásmegyeri Pais Dezső Általános Iskola 5., fejlesztő osztályában vagyunk. A tanárnő panasz-kodik, miszerint nem bír velük, a hagyományos eszközöket már kimerítette és semmi eredmény. Most is, a szünetben három túlkoros, de mindenképpen túl súlyos fiú majdhogynem agyonverte két osztálytársát, akiket egyébként máskor is ütni szoktak.

Kiegyensúlyozott családi háttérrel rendelkező gyerek az osztályban szinte egy sincs. Általában dekoncentráltak. Ha újfajta inger nem éri őket, 5-6 perc után képtelenek fegyelmezetten viselkedni. Ez jellemző a 80%-ra. Túlmozgásosak, akkor szólnak és rögtön, ha valami eszükbe jut, s hozzá szélesen hadonásznak. 20% meg nagyon is csendes, elhúzódó vagy tompa, tohonya.

A tanárok megtervezik az órát

Négy órát szánnak a probléma megoldására. *Az első két foglalkozáson megkísérlik véleményformálásra készíteni az osztályt; beszéljenek a történelekről, rekonstruálják a verekedést, újrajátszatják.* Majd megismételtetik ellentétes szereposztásban, az áldozatok legyenek a verekedés kezdeményezői.

A második két órában a realista színjátszásban honos, a valóság illuziókeltő hatására törekszenek. Ennek érdekében kitalálnak egy iskolát, amelyben a hagyományos tanár-diák viszony dominál, kitalálnak szereplőket nevekkal, ahol az iskolában ugyanolyan verekedés történt, mint itt. Ám ennek a következménye tragikus. A konfliktusokat drámaian élezik, a megdöbbenés élményére játszanak. A tanárok kulcsszerepeket alakítanak, igazgató, osztályfőnök, folyosófelügyelő, és a szerepből irányítják az eseményeket. A helyszín: hol osztályfő-

női óra, hol fegyelmi tárgyalás, hol szülői értekezlet. A gyerekek játsz-
szák saját szüleiket is.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: Szeretnék rádöbbszteni a fiúkat, hogy a verekedés következményekkel jár, hogy minden oknak okozata is van. Szeretnék ha működésbe lépne a lelkiismeret, és jelentkeznék a bűntudat. Hátha sikerülne kialakítani valamiféle belső féket, a belátást. Örülnének, ha megszületnék a nagy „ahá” élmény, a katarzisz.

Az első két óra lefolyása

A hagyományos képzeletbeli vonal meghúzásával kezdték a foglalkozást, arra gondolva, hogy ennek nyomán elkezdődhet a tisztázó megbeszélés. Kijelölték a vonal két pontját, s a két ponton a két tulajdonságot, elhúzó-dó — verekedő. Mindenki döntse el, hol a helye.

Az eredmény meglepő. A tanulók önértékelése majdnem pontos. A verekedők vállalják önmagukat épp úgy, mint a langymelegek és az elhúzó-dók. S ha a kép nem egyezik az övékével, szólnak: miért ide álltál, s nem oda, s azt is megmondják, miért másutt a helye. Szó szót követ, s ráfordul a beszéd a délelőtti verekedésre is. Az agresszorok nem rejtekeznek, mintha még büszkék is volnának rá, hogy ők ilye-
nek.

Lejátszanák-e a verekedést, ahogy történt? —, hangzott a kérdés és ajánlat. Hogyne, készségesen.

Vállalkoznak rá, mégpedig ugyanazok: Gyula, Kálmán, Sanyi. Akik verekedtek. S azok is, akiket vertek: Dagi és Ádám. Kétszer játsz-
szák el tehát a megveretést. Megegyezünk abban, hogy mindent csak mím-
ben.

Minden az órán kezdődik. Az áldozatok, akiket emezek valamiképp felbosszantanak, visszasértenek. A Dagi úgy, „a kurva anyád”, Ádám a kicsi és vékony szellemesen, csúfolódva. Kálmánnak szól a sértés, de a szünetben, mert haverok, már hárman verik az egyet. Akit ver-
nek, behúzza a fejét, kézzel védi a szemérmét, közben káromkodik, a másik jajgat és sír, majd amikor földre kerül, az összegömbölyödött

testet meg is rugdossák kissé. A kiabálásra odamegy a tanár vagy valaki, az áldozatok az érdeklődés középpontjába kerülnek, a verekedők szintén. Az előbbit sajnálják, az utóbbit megbüntetik. Ez így történik minden esetben, s mindenki ezt tartja természetesnek. Dagiék is megszokták, Kálmánék is.

Fordítva is

Eljátszanák-e fordítva is a verekedést? — hangzik a kérdés, úgy, hogy az áldozat a verő, s az egyik verekedő a megvert. Az akció ugyanúgy zajlik le, mint az előbb. Mintha ritusa volna. Az áldozatot játszó agresszor éppúgy húzza össze magát, épp úgy káromkodik és jajgat, míg az iménti megvert ugyanúgy üt és rúg.

A tanárok azért játszatják el fordítva is a verekedést, mert abban reménykednek, hogy az áldozat helyébe került verekedő képes annak állapotát megélni, s jobb belátásra jut. Ám nem így történik. Megrendülésnek semmi nyoma.

Kiderül viszont, hogy az áldozatok ily módon szeretnek központba kerülni, s ezért nem is nagyon bánják, ha verik őket. Az is nyilvánvaló, hogy az osztályt uraló erősek nem érzik bűnnek agressziójukat. Ők csak a provokálásra válaszolnak. Erejükkel. Így tartják természetesnek.

Azt sem tekintik kivetnivalónak, hogy hárman ütnek egyet. Galeri szabály ez, mint ahogy a verekedés-ritusban szabály az ütés és a rugás is. Más improvizációs játékoknál kiderült, hogy szenvedélyesen nézik a horror filmeket és a krimit, no meg a keleti sportágakat. Az igazsághoz tartozik még, hogy a második verekedés-játéknál majdnem elszabadult a pokol, a felügyelő tanárt játszó kislányok ugyanis nem tudták lecsillapítani a verekedőket. Sírásos hirig lett belőle. A tanároknak kellett közbelépniük, s maguk is megijedtek.

Szerettek volna még valami megoldást kicsikarni; tegyenek engedményeket, netán fogadalmat, hogy máskor nem ezt csinálják és nem így, hogy megbeszélik inkább és kompromisszumot kötnek, hogy az egyik nem provokálja a másikat, amazok nem élnek fizikai erejükkel stb. A fiúk, hogy a tanároknak kedvibe járjanak, udvariasan fogadkoztak is. De sejthető volt, hogy ez inkább gesztus a részükről. *Hogy mit könyvelhettek el eredménynek? Annyit legfeljebb, hogy megismerték*

a motivációkat, s azt, hogy a büntetést nem ott kell kezdeni és nem úgy, ahogy az iskola szokta volt hagyományos módszerekkel.

A másik két óra lefolyása

A tanárok megtervezik a foglalkozást. A verkedés története más helyen, más résztvevőkkel zajlik. És tragikus a következménye. A tanárok többféle szerepből irányítják a történést.

A gyerekeket nem a körkörös tér, hanem egy hagyományos osztálykép várja. Nekik ugyanúgy kell beülniük a padokba, mint a hagyományos órán. A tanár ugyanúgy jelenik meg előttük, ugyanolyan modorban, mint a többiek, ugyanúgy követelik, hogy jelentsenek, mint ahogy megszokták. A foglalkozásvezetők egyike közli velük, hogy most egy másik iskola másik ötödik osztályában vannak, hogy a tanáraik is szerepet játszanak, egyiküket Gizi néninek, másikat Géza bácsinak hívják. A tanulók, akikkel újra fel akarják göngyöltetni a verekedést, szintén nem azonosak önmagukkal, Istvánnak, Sándornak és Attilának hívják őket.

A foglalkozásvezetők úgy tervezik, hogy a konfliktust kiélezzik. A gyerek, akit ebben az osztályban megvertek, olyan szerencsétlenül esik el, hogy agysérüléssel a műtőasztalon fekszik. Úgy döntenek, hogy felléptetik az áldozat anyját is, hogy szembesítsék a verekedőkkel. Magát a verekedést a folyosó-felügyelő Géza bácsi játszatja újra, úgy, amiként ő látta azt. Eszerint a végzetes ütést nem is az mérte, akit megsértett az áldozat, hanem az egyik haverja. Eldöntötték, hogy erősen figyelik az osztályt, s ha úgy érzik, a rádöbbenés nem elégséges, menet közben továbblépnek. Híradás jön a kórházból, hogy a gyerek meghalt. S ha szükséges, újra megjelentetik az anyát is. Majd felléptetik az igazgatót is, az ő tiszte közölni, hogy a folyosói verekedésnek nem csak a halál a következménye, de rendőrségi vizsgálat is, fiatalkorú börtön vagy javító intézet. Közli azt is, hogy minden biztonnyal Géza bácsi ellen is fegyelmi vizsgálat indul, miért nem akadályozta meg a halálos végű verekedést s örülhet, ha csak elbocsátják az állásából.

Majd, — döntöttek a drámatanárok — szülői értekezlettel zárják a foglalkozást, a tanulók lesznek a szülők, s megbeszélik az esetet, tudnak-e segítséget találni a bűnösök védelmére.

Mi történt a valóságban?

A történetet, ahogy tervezték, végigjátszották. Végig kellett játszani. A reagálást ugyanis nem számíthatták ki előre.

A máskor viháncoló gyerekek megfegyelmeződtek, mihelyst beléptek a könyvtárba. A székektől, melyek másként helyezkedtek el, mint ahogy megszokták. A hagyományos porosz modell fogadta őket. Úgy kellett leülniük, hogy szembe kerültek a katedrával, a tanárral, aki miután elmesélte a szerep-helyzetet, szigorú volt és feszes.

A hírre, hogy Tóth Karcsi, így neveztük az áldozatot, élet halál között van, az osztály 70%-a megdöbben. Hogy ilyen is lehetséges. Szinte látható, miként helyettesítik be a hírt saját élményeikkel; alig fél-éve hogy közülük valaki egy iskolai verekedésből kifolyólag majdnem lebénult... Mint utóbb kiderült, a történetet valóságosnak fogadták el, elhíhetőnek, olyannak, amely a megnevezett iskolában valóban megtörtént. S ettől az elhíhetőségtől rendültek meg.

Zsolt bohóckodik

Egy srác bohóckodott, három-négyről nem lehetett tudni, miként érez és vélekedik. A rekonstruált verekedést, a folyosófelügyelő tanár intenciója alapján ugyanazok vállalták akik legutóbb is verekedtek. Egy kivételével. A bohóckodó gyerekekre bízzák a harmadik ütlegelőt abban a reményben, hogy az események hatása alatt az illető is magába néz. Tévedtek, Zsolt ugyanis úgy védekezett a stressz hatás ellen, hogy megpróbált mindvégig kívül maradni, s bár utóbb kiderült, hogy hatott rá a játék, majdnem tönkretette az elképzelést. Megizzasztotta a többféle szerepet játszó tanárokat.

Az előzetes tervtől eltérve a verekedés eljátszása után osztálygyűlést iktatnak be, miként látták és látják a drámát a többiek. Hát úgy mint azt szokták a valóságban is látni. S már vitába torkollna, posványba az egész, béküljenek ki, ajánlják, amikor gyors döntés, jöjjön be az anyuka, s közölje az osztállyal, hogy meghalt Karcsi. Így történt.

A halálhír megrendíti őket

A hatás külön pszichológiai elemzést érdemelne. A hír váratlanul éri őket. Többen vannak, akik a padra borulva feljajdulnak. sokak hangja fájdalmas. Vannak, akik mintha színészkednének, vagy mintha ezzel álcáznák megdöbbenésüket. Pontosan nem tudni, de valdói drámai hatást lehet érzékelni. Mintha felfognák, jóvátehetetlen baj történt. Előttük az anyuka, akinek volt gyereke, s most már nincs. S azért nincs, mert a folyosón szokvány-verekezés történt. Különösen feltűnő a megrendültség a két valódi verekedő srác, Gyula és Kálmán arcán. Úgy tűnik, ők komolyan megélnék valamit.

Azon már nem is csodálkoznak, hogy a bűn bűnhődése a javító intézet vagy más rendőrségi eljárás. Nem tiltakoznak.

Akkor sem tiltakoznak, amikor ők maguk játsszák el a szülői értekezleten a saját szüleiket. Nem keresnek mentséget a gyerekeik azaz önmaguk számára.

A teátrális mozzanat, az egyperces néma felállás az elhunyt iskolatárs emlékére, betetőzi a hatást. *Katarzisz van a levegőben.*

MEGJEGYZÉS: Zsolt a bohóc, még a végére is produkál egy figyelemfelhívó attrakciót; eljátssza, hogy majdnem összeroskad a fájdalomtól.

Sokakat meghökkentette őket, hogy a verekezésnek a folyosó-felügyelő tanár is vesztese. Erre többször is rákérdeztek, hogy ez igaz-e?

Óra végén többen odamentek a foglalkozásvezetőkhez tudakolni, hogy ez melyik iskolában esett meg? Majd azt mondták, szó szerint ezt: „Ez nagyon szomorú óra volt.”

Nem ment ez hiba nélkül, kitetszik a beszámolóból, de úgy tűnik, *valami újból felfedezett; a tragédiának is van nevelő hatása.*

A görögöktől még mindig van mit tanulni!

10.

A POLGÁR KÖNTÖSÉBEN — Szerződés-kötés a fejlesztőben —

KÖRÜLMÉNYEK — ELŐZMÉNYEK: Az osztályfőnök aggódott az ötödikeseiért, mondván, hogy most tavaszra már az a kicsi önfelegelmük is elszállt, ami volt. Az órán beszélgetnek és molesztálják egymást, az osztályban tanító pedagógusok pedig kiborulnak, és mert dühösek rájuk, keményen buktatni akarnak. A baj az, — folytatta az osztályfőnök —, hogy a gyerekek fel se fogják, hogy az érdekük az volna, ha legalább hallgatnának, s úgy tennének, mint akik figyelnek. Azt kérdezte tőlük, hogyan lehetne hatni rájuk? — mire ők vigyorogva azt válaszolták, ha a tanárok kiabálnak, akkor ők elcsendesednek. Ilyen információk birtokában léptem be az osztályba. Nekem persze nincs nehéz dolgom, mert hogy a drámaórán a tevékenység változatos, s egyébként is lehet ülni, állni, ritmusra mozogni, rögtönözni és a fegyelmezettséget játszani. Mindazonáltal megpróbálok segíteni a szimpatikus osztályfőnököknek.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *A tanár döntéshelyzetbe kívánja hozni a tanítványait, rájuk ruházni a felelősséget, amellyel a sorsukat alakíthatják. Szerződés-kötéssel és parlamentáris választással kíváná őket, az egyenrangú polgár státuszába emelni.*

ESZKÖZÖK:

1. A tanár a polgár jogával ruházza fel tanítványait.
2. A feszültséget parlamentáris formában kívánja oldani.
3. Szerződés-kötést ajánl a tanulók és a tanárok között.
4. Felelősöket választanak maguk közül.
5. Állampolgári módon, titkosan szavaznak.

Az óra lefolyása

A tanár ilyen hangütéssel kezdi az órát: „Hallom, baj van, sokan bukásra állnak. Mi lesz így veletek?” Semmi megrendülés. Már berendezkedtek, várják a fejmosást. Ehelyett egy javaslatot közlök velük.

Kössenek szerződést a tanárokkal!

Javaslat: Rögzítsék írásba, fogalmazzák pontokba, ki mit vállal a hátralévő másfél hónapban? Mit a tanuló és mit a tanár? S ha elkészültek, tegyék ki a falra, hogy mindig láthassák, s el ne felejtsek, mit vállaltak és számon is kérhessék egymástól. Egyszóval *kössenek szerződést a pedagógusokkal.*

Mit kellene bevenni egy ilyen szerződésbe? Erről beszélgetünk!

- A tanítási órákon nem vágnak egymás szavába.
- A tanítási órákon magán beszélgetést nem folytatnak.
- Figyelem elterelő mozgással sem a tanulót sem a tanárt nem zavarják.
- Figyelnek arra, aki éppen közöl valamit.

És mit kérnének a tanároktól?:

- Ne fenyegetőzzenek állandóan!
- Ne szadizzák őket! (Az ő kifejezésük.)

A szerződés fogalma és a szerződéskötés lehetősége meglepte őket. Partnerek lehetnének valamiben? Ilyesmit iskolában ők eddig meg nem éltek. Játéknak vélték — ügylehet — ezt az ötletet is. Noha a vállalásban foglaltak velük egyetértésben fogalmazódtak, egyelőre csak szóban, nem gondoltak a következményeivel, s nem is vették komolyan.

Szavaznak és választanak. Többször is

A titkos szavazás azonban tetszett. Papírt kaptak, amire ráírhatták, akarják-e a szerződést vagy nem, azaz igen vagy nem. Az is tetszett, hogy a nevüket nem kell feltüntetni, mint a röpdolgozatoknál vagy a felméréseknél. Hogy nem vehették komolyan a szerződéskötés-javaslatot, az kiderült a szavazás eredményéből. A szerződéskötést ugyanis kétharmados többséggel elvetették. (Ebben a magam hibáját is konstatálhattam, mivel felületesen készítettem elő a szavazást. Többen csak annyit hüvelyeztek ki az egészből, hogy nekik ismét viselkedni kell, de hogy ennek fejében mit kaphatnak, netán szolidáris viselkedést a tanárok részéről, ez a felismerés nem jutott el a kobakjukig.)

Tudomásul vettem a kudarcot és így szóltam: „Kár, hogy ez lett az eredmény, ezzel ugyanis az utolsó lehetőségtől is elütöttétek magatokat, hogy a helyzeteken javíthassatok. A tanárokat magatokra haragítjátok, s ilyen körülmények között belátásra, méltányosságra nem lehet számítani. Az

önként vállalt fegyelem fejében több bizonyítási lehetőséget és több türelmet kaptatok volna. Ha nem, hát nem!”

Egy közülük, Gyula, hangadó az osztályban, s nem is ostoba, felfigyel a szokatlan hangra. Nicsak! Tibor bácsi nem „leszúrja” őket, hanem egyszerűen csak azt közli, hogy saját érdekeik ellenében döntöttek.

— Hogy van ez? Hogy is van ez? — kérdezi. És a tanár újra magyarázza a szerződés lényegét.” Ez olyas valami, ami mindkét felet kötelezi. Amit bevesznek az írásba, azt mind a két félnek be kell tartania.”

— Mint az adás-vételnél — mondja egyikük megvilágosodva.

— Hát akkor szavazzunk csak újra — mondja Gyula — mivel, hogy ő felfogta a szerződésben rejtkező esetleges előnyt.

Gyula felismerése a többieket is meggyőzi. Újra szavaznak. És másodszorra, igennel.

Gondolom, az olvasó nem lepődik meg, legfeljebb eltűnődik; miként a felnőtt világban, itt is mekkora szerepe van a hangadó egyéniségnek. Most már következhetett a szerződés szövege.

„Mi az ötödik fejlesztő osztály vállaljuk...”, és immár írásban is rögzültek azok a fogadalmak, amiről korábban szóltunk.

— És a tanárok vállalásai? — kérdezték. Megbízta a közvetítő szerepkörrel, beszéljek az osztályfőnökkel és a szaktanárokkal, s ők látva az osztály megkomolyodási szándékát, biztosítsák a nyugodt légkörű és jószándékú teljesítmény-felmérést. És ez kerüljön bele a szerződésbe.

— És ki biztosítja, hogy mi be is tartjuk a kötelezettségeket? — kérezték többen is, ismerve emberi gyarlóságukat.

— Tényleg, ki, kik, s mi? Ki biztosítja? Meg kell választani a felelősöket, már akik felelősök értünk.

Rövid időn belül most már harmadszor került sor titkos szavazásra.

– Írjon fel mindenki három nevet a szavalólapra, olyanokét, akikben megbízuk, és akiket elfogad szószólónak, intézkedőnek stb.!

– És olyanokat, akiknek az is joga, hogy ránk szóljon, ha rendetlenkedünk, — így az egyik.

– És nem pofázunk neki vissza — így a másik.

Immár komolyra fordult a játék. Elvonultak a papírral, hogy senki ne lássa, ki kinek a nevét írja fel. A szavazólapot pontosan összehajtogatták és egy kalapba tették. Miként a nagyoknál, lett szavazatszedő bizottság is. Két tagú. Egyikük olvasta a neveket, másikuk írta a táb-

lára. És mindenki nagyon figyelt. Még izgultak is, ki jön be. Hat név került fel, és mögöttük sorakoztak a karócskák.

Gyula, a hangadó, ő kapta a legtöbb voksot. Ám sokak meglepetésére bekerült a vezetőségbe az a csöndes, jó gyerek is, aki a lányokat sose bántja, aki kedves, akit az izgága kisebbség gyakorta csipked, piszkál és ver. A csöndes többség, most, hogy titkosan nyilváníthatott véleményt, behozhatta a maga emberét is. A háromtagú vezetőség első döntése: ha elkészül a szerződés végleges szövege, aláírásukkal hitelesítik és kifüggesztik a falra, emlékeztetőnek.

MEGJEGYZÉS: *A demokrácia vívmányainak, a parlamentáris lét eszközeinek helye van a nevelésben. Más országokban ez természetes, nálunk szokatlan. Ám mindenképp kipróbálandó. A lehetőség, hogy így is lehet problémákat megoldani, feszültségeket megszüntetni, tanító-tanítvány viszonyt partnerivé változtatni, felvillanyozta még a nehezen kezelhető, problémás gyerekeket is. Felfogták a lényegét: felelőssé válnak ők is, miként alakul a sorsuk. Ily módon ugyanis nekik kell csillapítaniuk egymást, s nem a tanároknak üvöltöznie.*

Nincs folytatás

A folytatásról, sajnos, nem tudok beszámolni. Nem, mivel nem lett folytatása. És nem a gyerekek hibájából.

Az új tanévre széttrancsírozták az osztályt, kit ide dobtak, kit oda. Volt ötödik fejlesztő, de nem lett hatodik.

Címnem Dorothy Heathcote után szabadon írtam: „A polgár köntösében”.

11.

VÁLTOZATOK A PÁL UTCAI FIÚK TÉMÁJÁRA

— Esély konfliktusok megoldására —

KÖRÜLMÉNYEK — ELŐZMÉNYEK: Én ebben az iskolában irodalmat nem tanítottam, még csak nem is ambicionáltam annak bizonyítását, ami egyébként tény, hogy a drámapedagógia segítségével személetesebben és érzékletesebben lehet oktatni az epikus művet. Csupán egy pedagógiai probléma megoldásához hívtam segítségül az irodalmat. Molnár Ferenc nevezetes ifjúsági regénye tantervi anyag 5-ben. Arra gondoltam, hogy ezek a lakótelepi gyerekek ugyanúgy csoportokba verődve élnek a panel házak kapualjaiban és a tereken, mint a régiek a grundon. Csak éppen a csoportok nem közösségek, hanem bandák. Ám ugyanúgy leképezik a felnőtt világot, mint Bokáék és Ács Feriék, csak éppen ez a világ kegyetlenebb és gorombább. Erre a csak éppen rá is kérdeztem egy alkalommal, így látják-e ők is? Hogyne; mondták. És az elbeszélésükből kiderült, hogy nincs átjárás egyik csoportból a másikba, mivel most a Gerébeket ki is nyírják. A mai Pásztorok pedig a kicsiket elkapják, rugdossák, pénzüket elszedik, és lovasias Bokák sincsenek és Nemecekek sincsenek, vagy ha igen, nekik még nem mutatkoztak be. (Ám, amikor improvizációs formában játszottak el jeleneteket a Pál utcai fiúkból, a legvadabb verekedők is Nemecek szerepére vágyakoztak, mivel, hogy a vízi kalandban ő lett a mártír és a hős.) *Amikor megtapasztaltam, hogy a tanítványaim ráéreztek az analóg helyzetre és a párhuzamot is meg tudták húzni és még az eltéréseket is bejelölték, úgy döntöttem, hogy kitalálok számukra egy mai történetet, amely rokon a könyvbelivel, ám mégsem ugyanaz.*

PEDAGÓGIAI ELKÉPZELÉS: *Meg lehet-e oldani erőszak nélkül, kompromisszumok segítségével konfliktusokat. Lehet-e más befejezése egy mai „grund történetnek”?*

ESZKÖZÖK:

1. Szituációs játékok a regény fejezeteiből.
2. Egy, a tanár által kitalált mai történet.
3. A történet befejezetlen, a végét a gyerekeknek kell kitalálni, illetve eljátszani.
4. A játék kiscsoportokban zajlik.
5. A tanár mint közvetítő lép szerepbe.
6. Kerekasztal-tárgyalás az ellenfelek közt.
7. A konfliktusmegoldás lépései Leimdorfer Tamás ajánlata szerint.
8. Írásos szerződéskötés.
9. Szertartásos mozzanatok a tárgyalás végén.

A történet

„Volt egy fiú, hatodikos. Lukácsi Csabának hívták. Az egyik lakótelepi iskolába járt. Nagyon szeretett olvasni, kalandregényeket, történelmi leírásokat. Különösen a honfoglaló és kalandozó magyarokat. Találkozott olyan kiadványokkal is — többek között László Gyula rajzos könyveivel — amelyekben a korabeli magyarok szokásai is le voltak írva, ruházatuk, fegyvereik. És látta azt is, hogyan laktak. Megtetszett neki a jurta, s hogy ott körben a földön ültek. Ki kellene próbálni, milyen lehetett így ülni. Ki kellene próbálni, milyen lehetett így élni. Ki kellene próbálni a valóságban is. Mesélt erről a barátainak, fiúknak, lányoknak, s megalakították a *Jurta csoportot*. A lakótelep közelében, ahol zárt kerteket parcelláztak vég nélkül, találtak egy helyet, igen elhanyagoltat, ahová soha senki nem jött. A szomszédok sem zavarták az elvadult kert magányát.

A *Jurta csoport* Csabával az élen ezt nézte ki. Bele is kezdtek a nagytakarításba. Nyesték a bokrokat, gereblyézték a gázt, tereket alakítottak, ösvényeket vágtak. Jurta formájú kunyhót építettek, s otthonról hozott rossz pokrócokkal bélelték. Olyan kaftánt, süveget, tornyos fejfedőt készítettek, — lányok munkája volt —, amilyeneket a képeken láttak. Ezt viselték, ha fontos tárgyalásra gyűltek össze. Tanultak nyílazni és íjversenyt rendeztek. Hetente egyszer, péntek délutánonként mindig itt találkoztak. Felvett nevükön szólították egymást; Eme-sének és Rékának, Éduának és Imolának; Bulcsunak és Tasnak, Lehel-nek és Vajknak. Olajozottan és szórakoztatóan zajlott az élet, amikor

egy másik társaság a Cowboy csoport felfedezte a zárt kertet. Vége a tanításnak, vonul ki a jurta társaság, s mit látnak; feldulva a szállás-hely, mindenütt ott a cowboyok nyoma.

Összehívják a közgyűlést, valószínűleg visszajön az ellenség, mi tévők legyenek?”

Itt álltam le.

Befejezzük a történetet

Csoportokra osztódott az osztály. Beszéljék meg egymás közt, javasoltam nekik, mi történhet ezek után? Hangsúlyoztam, hogy minden elképzelés megvalósítható. Ne tekintsék modellnek a Pál utcai fiúkat! Abban reménykedtem, s erre tettem utalásokat is, hogy az ellenfelek lemondanak az erőszakos folytatásról és módot találnak az egyezkedésre, a tárgyalásra. Talán a lányok jelenléte — fele részben ők alkotják az osztályt — csillapítja a harci kedvet.

Kaptak 8-10 percet, hogy megbeszéljék a folytatást, hogy szerepet osszanak, s megtervezzék a játékot.

Hiába reménykedtem, nem következett be a csoda. Mind a négy csoportban verekedtek. A lányok is. Így beszéltek meg előre. Tudták, ki fog elesni, kit kötöznek meg, milyen cselet alkalmaznak. Minden a papírforma szerint, pontosabban a könyv szerint zajlott. Igazságérzetük ugyanakkor azt diktálta, miként a grundon, itt a zártkertben is, hogy a védők győzzenek. Egy csoportban fordult csak elő, hogy a támadók nem követték a könyvbéli mintát, ugyanis a cowboyok vezére, miután látta, hogy társait elfogják és megkötözik, nyúlcipőt kötött a talpára. A végén, miután megkérdeztük tőle, illik-e egy vezérnek cserben hagyni a beosztottait, ingerülten így felelt: „csak nem vagyok hülye, megveretni magam”.

Megbeszélés

Az erkölcsi igazság serpenyője a jurtasok oldalára billent, ezt fogalmazták meg a gyerekek is. A zártkertet ők alakították át táborhellyé, játszótérre ők maguk teremtettek maguknak. A cowboyok azok, akik bitorlók, akik agresszorok. Ha az ellenség támad, védekezni kell. Meg kell menteni azt, amit létrehoztak, s meg kell menteni magukat is. Úgy gondolták, s ezt meg is fogalmazták, hogy nekik nem volt más választásuk, mint a harc.

És, mivel nekik volt nagyobb a helyismeretük, s ezáltal helyzeti előnyük, azt ki lehetett használni. Ezért győztek ők.

És mi történik, ha a cowboyok sokkal többen vannak, sokkal erősebbek? — kérdeztem. Akkor valószínűleg veszítenek és vége a táborhelynek is. Dehát nem így történt.

És ha visszajönnek a cowboyok túlerővel? Erre nem akartak válaszolni.

A tanár tűnődése

Lehet, hogy a késztetések közül, amelyek körbeveszik ezeket a gyerekeket, elenyésző azok száma, amelyek arra ösztönöznének, hogy minden békés megoldási lehetőséget ki kellene próbálni mielőtt erőszakra kerül sor. Noha, én előzetesen föl kínáltam a kiegyezés lehetőségét is, mégsem kérdezték meg a cowboy csoportot, nem akarnak-e lemondani a harcról? Kísérlet sem történt tanácskozásra. Igaz, nem csábít a tárgyalásos megoldásokra sem a politika, sem a lakótelepi együttlét, szomszédos lét, sem a hírek, sem a sajtó, sem a család, sem a televízó, de még a nekik szóló gyermek-filmek, rajzfilmek sem.

Meg kell kísérlni mindazonáltal az erőszakmentes konfliktus-megoldást! *Lehet, hogy a nevelés egyik főcélja az kellene legyen; serkenteni a gyerekeket a kompromisszum-kötésre, a kölcsönös érdekek figyelembevételére, a szerződésre végülis a demokráciára, amelyeknek mindez feltétele volna.*

A tanár mint közvetítő, tárgyalás-vezető

Sikerült a feleket tárgyaló asztal mellé ültetni. Azt játszottuk, hogy megkísérljük a kiegyezést. Azok a játékosok, akik a kiscsoportos szituációban a jurtságokhoz tartoztak, a kerekasztal jobb szárnyára, akik a cowboy szerepkörben jeleskedtek, a baloldalon foglaltak helyet, a közvetítő középben. Magázva szólítottam meg őket. — „Hölgyeim és Uraim! Kedves Lányok! Kedves Fiúk! Örülök, hogy elfogadták a jánlatomat, s megpróbálják vitás ügyüket tárgyalások során megoldani. Nem hivatkozom sem az erkölcsre, sem a jogra, józan eszükre s bölcs belátásukra csupán. Abban bízom, hogy nem kerül sor újabb összecsapásra, melynek ki tudja, mi lenne a végkimenetele. A kérdéseket én fölteszem, önök válaszolnak. De csak a kérdésre válaszoljanak. Ez hozzátartozik a játékszabályhoz. Ha lehet,

mindig a választott szószólójuk beszéljen. A kérdés feltevése után pár percet kapnak a felek, hogy megbeszéljék a választ, s szószólójuk azt közölje.”

KÖZVETÍTŐ: Mi most itt a probléma? Mi történt tulajdonképpen?

JURTÁSOK: Ezt a táborhelyet mi hoztuk létre, s most idejöttek a rablók, s el akarták venni tőlünk, ami a mienk. De legalábbis összerombolni.

KÖZVETÍTŐ: Szabad kérnem, hogy annyit mondjanak el; mi történt, s mi a probléma! De jelzőkkel ne illessék a másikat, ne sértegensenek, mert akkor veszekedésbe fajul a tárgyalás!

COWBOYOK: Erre jártunk. A kert nem volt bekerítve. Bejöttünk. Igaz, hogy rendetlenséget hagyunk magunk után, de nem tudtuk, hogy ez ki-nek a telepe. Használtuk az itt talált tárgyakat, mert tetszettek. Amikor visszajööttünk, a jurtságok alattomosan és váratlanul megtámadtak bennünket.

JURTÁSOK: Nem alattomosan, hanem cselesen, ahogy a betolakodókat fogadni kell.

COWBOYOK: Ha másodszor jövünk, mert jövünk, akkor már szervezetten támadunk.

KÖZVETÍTŐ: Azt kértem, hogy csak a tényeket tessenek közölni. Hagyjuk az indulatokat. Összefoglalom, amit én eleddig megértettem a szavakból: A cowboyok nem rombolni és elvenni akartak. Ismerkedtek a tárgyakkal, amelyeket itt találtak. Engedélyt erre nem kérhettek, mert nem tudták, a kert kié. Ebben megegyezhetünk?

COWBOYOK: Igen.

KÖZVETÍTŐ: Most azt mondják el, mit éreztek. Érzelmekről szóljanak, sértegetés nélkül.

JURTÁSOK: kifejtették, hogy meg voltak döbbenve, és milyen nagy volt a felháborodásuk és a félelmük. Megzavarták a világukat, hiszen ők már egészen jól berendezkedtek itt.

COWBOYOK: ők azt panaszolták el, hogy nem készültek harcra, meg is lepődtek a fogadtatáson.

KÖZVETÍTŐ: Van-e ötletük, mi lehetne a megoldás? Bármilyen, ami eszükbe jut. Most közöljék. Én felírom azokat a táblára, hátha akad köztük olyan, ami mind a két fél számára elfogadható, de legalább is alkalmas a tárgyalás továbbfolytatására.

Az alábbi javaslatok kerültek fel a táblára. (A közvetítő szövegezése és tömörítése)

- A cowboyok vonuljanak el.
- Ne akarjanak támadni.
- Kerítsék be a telket.
- Osszák meg a telket.
- Legyenek közös gyakorlatok.
- Ha háború, legyen nyílt.
- Tartsanak közös bemutatót a cowboyok és az ősmagyarok tudományából.
- Állapodjanak meg a harcmodorban.
- Verjék ki a cowboyokat.
- Barátkozzanak össze.
- Engedély nélkül senki ne nyúljon a másik tárgyaihoz.
- Folytassák a tárgyalást.
- Osszák meg a telket, s egyezzenek meg, ki melyik napon jön.

KÖZVETÍTŐ: A javaslatok az alábbiak szerint csoportosíthatóak:

1. A háború folytatása esetén ki kell jelölni a szabályozókat.
2. A két csoport váljon el egymástól, s ne legyen közük soha egymáshoz.
3. Kössenek szerződést.
4. A szerződéskötés esetén rögzítsék a jurtások előjogait.
5. Szabályozzák a zártkert használatát és az együttműködés feltételeit.

A kerekasztal megbeszélés eredménye:

A felek megegyeznek, hogy a háborút nem folytatják. A közvetítő javaslatára kijelölnek két-két személyt, akik kidolgoznak egy szerződéstervezetet. Ha az elfogadható, egy hét múlva aláírják.

KÖZVETÍTŐ: Gratulálok a tárgyalófeleknek. Amennyiben a szerződést aláírják, sor kerülhet a *működési szabályzat* kidolgozására is.

Javaslom, hogy körbeállva, érintsük meg egymás kezét, így fejezve ki békes szándékunkat.

MEGJEGYZÉS: Módszer tehát van. Osztály- és egyéb konfliktusok is vannak. Alkalmazni kellene. Valóságos problémák megoldására is. *Alig lehet ennél fontosabb pedagógiai probléma, erőszakmentesen megoldani a problémákat, nézeteltéréseket, konfliktusokat, és nemcsak fiktív szituációban.*

D

KÉT KAKUKKTOJÁS — Foglalkozás-leírások angolból magyarra igazítva —

O. Neill - C. Lambert - A. Linnel: A szomorú király
Az első lovag

ELŐZMÉNYEK: *Az 1970-es évek végén találkoztam az említett angol szerzők A drámajáték alapjai című könyvével. Olyan óraleírásokat tartalmazott ez a kötet, amely jellegében különbözött mindattól, amit mi azt megelőzően drámapedagógiai gyakorlatok címen ismertünk. Itt ugyanis minden egyes foglalkozás egy-egy drámai kompozíciónak tetszett, abban mindenki szerepbe került, — a tanár is. A témák egyetlen nagy konfliktus körül köröztek, bármi lett légyen is alapja, tanmese, történelem, irodalom vagy más. Ezek közül egyet megjelentettem akkor készült könyvemben, a Szín-kör-játékban. Ez volt A szomorú király. Ki is próbáltam gyerekekkel egy szentesi*

nyári tanfolyamon. Sikere volt. Noha a kötet több ezer példányban jelent meg az évek során, az angol szerzők drámajátéka nem lett népszerű nálunk. Két kollégától hallottam, hogy kipróbálta elsős gyerekekkel. Hogy miért nem figyeltek fel nálunk az angol játéokra? Két magyarázata lehet.

1. A magyar drámapedagógia akkortájt és azután is sokáig az etüdökre, a kisebb improvizációs játékokra támaszkodó személyiségfejlesztő gyakorlatok segítségével tudta csak elképzelni reformpedagógiai célkitűzéseinek gyors érvényesítését.

2. A hagyományos színjátszó és rendezői megoldásoktól éppen akkor próbált megszabadulni a magyar gyermekszínjátszás. Az első drámapedagógusok Magyarországon színjátszó-rendezők voltak. Ez az angol módszer pedig — ezt érzékelhették A szomorú király olvasói — színjátékos és rendezői eszközökre épült. Azt pedig, hogy a tanár maga is szerepet vállaljon a gyerekek játszottá darabban, ez ellenkezett minden korabeli pedagógiai, módszertani elképzeléssel. Magam sem tudtam, hogy az említett szerzők foglalkozásai, D. Heathcote és Bolton szisztémájára épülnek, mivel az említettek nevét akkor én még nem is hallottam. És a szerzők sem utaltak rá könyvükben.

(A nyolcvanas évek végén történt, hogy az angliai Heathcotenál járt hazánk egyik leánya, aki lobogva tért vissza, lelkesülten a friss ismeretektől — még fát is ültetett Heathcote tiszteletére —, ltva egy foglalkozsamat, meglepődve kérdezte, hogy én honnan ismerem a drámai struktúrára épülő metodikát, amelyet ő most tanulmányozott Angliában? A kérdésből az is kiderült, hogy az illető hölgy sem olvasta el magyar nyelven az említett angol szerzők dolgozatát.)

12.

A SZOMORÚ KIRÁLY — Tanmese kicsiknek —

AJÁNLÁS: A parabola jellegű mesefeldolgozást óvónőknek, tanítónőknek ajánlom, akik hat-hét-nyolcéves gyerekekkel foglalkoznak. Időtartama körülbelül negyven perc.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *Olyan helyzetet teremtünk, amelyben a gyerekek arra kapnak ösztönzést, hogy saját véleményüket fogalmazzák meg, lehetőleg szabatosan és folyamatosan.*

AZ ÓRÁN ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK:

1. Két pedagógus játszik. Az egyik két szerepben; mesélő és szegény asszony. A másik a szomorú király.
2. Az osztálynyi gyerek a falu lakossága.
3. Az eseményt a két felnőtt szereplő játékhelyzetből irányítja.
4. A játékon belül beszélgetésre, vitára, érvelésre is sor kerül.
5. Hangsúlyozottak a szertartásos mozzanatok.

Az óra lefolyása

MESÉLŐ: Volt egyszer egy nagyon szomorú király. Bánatos volt és magányos. nem volt ugyanis senkije. Minden idejét a palotában töltötte. Népe sose látta őt. Egyszer csak üzen a király, kerekedjék fel a falu népe, és látogassa meg őt a királyi várban. A falusiak igencsak meglepődtek, és meg is ijedtek, mit akarhat. De kíváncsiak is voltak: találkoznak a királlyal.

A gyerekek, a falu népe a mesélővel együtt felkerekedik, és elmennek a királyi palotába, ez a teremnek a másik oldala, ahol szertartásosan ülve fogadja őket a szomorú király.

KIRÁLY: Látom, hogy ti mind boldogok vagytok, én meg szomorú. Nektek vannak barátaitok, rokonaitok, nekem senkim. Az volna a kívánságom, hogy ajándékozzatok meg engem azzal, ami nektek a legkedvesebb. Amit

a legtöbbre becsültök. Nem értékes, drága holmira gondolok, hanem nektek kedves, személyes tárgyakra. Most menjete haza, és várlak benneteket holnaputánra.

A falusiak, a gyerekek hazamennek. Gyűlést tartanak. Mitévők legyenek, mit adjanak. A mesélővel beszélnek meg gondjukat, bajukat, kiválasztott tárgyaikat.

MESÉLŐ: Igenám, csak hogy él itt a faluban egy asszony, egy nagyon szegény asszony, akinek az ég világon semmije sincs, csak egy pólyás kisbabája van. A gyereket meg csak nem adhatja oda a királynak. Hiszen semmit a világon úgy nem szeret, mint a gyerekét.

A szegény asszony szerepét a mesélő játssza el. A gyerekek vele beszélnek meg, miért nem lehet egy pólyást elszakítani az anyjától. Tartalmas vita keveredhetik belőle.

A falusiak ismét felkerekednek, és megjelennek a király előtt. A király fogadja őket. Kérdezősködik. Miért az a tárgy számukra a legkedvesebb, amit hoztak. Ki kitől kapta? Miért fontos neki? Beszélgetés alakul ki a király és a gyerekek között.

Az ajándékok lehetnek valóságos tárgyak, de olyanok is, amelyeket tartalommal csak a gyerekek gesztusa, mímes készsége ruház fel. Az ajándékátadás szertartásos. Az egészben van valami nem mindennapi. És ez nagyon fontos. Utoljára marad a szegény asszony.

KIRÁLY: Hát te nem hoztál semmit? Hogy mertél így elém jönni?

GYEREKEK: Nincs neki semmije, csak egy pólyása. De a pólyásbabáját otthon hagyta, mert alszik. S a pólyásbabát nem lehet ajándékozni.

KIRÁLY: Menjete valamennyien haza, és térjete vissza azzal az ajándék kisbabával!

A falusiak hazamennek. Gyűlést tartanak. Megbeszélnek, mi történik akkor, ha nem teljesítik a király követelését. Elviteti a király a gyereket is, meg az anyát is? A szegény asszony arra kéri a falusiakat, hogy menjene vissza a királyhoz, és magyarázzák meg neki, ne követeljen lehetetlent, magyarázzák meg neki, miért nem szakítható el a pólyás az anyjától. A gyerekek egymással is vitázva az érvek hosszú sorát alakítják ki.

Újra a király előtt.

KIRÁLY: Hol az a pólyás, hadd lássam.

FALUSIAK, GYEREKEK: Nem hozhattuk el, király úr.

KIRÁLY: „Miért nem? Hadd értsem. Magyarázzátok el!”

A falusiak meggyőzik a királyt, hogy a gyereknek szüksége van az anyára, s az anyának a gyerekére, hogy a pólyás nem ajándéktárgy.

KIRÁLY: „Köszönöm a magyarázatot. Olyan szépen érveltetek. Olyan szépen fogalmaztatok, hogy magam is meggyőződtem, lehetlent kértem tőletek. Tartsa meg az anya az ő gyerekét, nevelje fel egészségben. Ti pedig vonuljatok békességben haza. És mivel jók voltatok hozzám, ezentúl én segíték tinéktek.”

13.

AZ ELSŐ LOVAG — Erkölcsről tanítási órán —

ELŐZMÉNYEK: Az angliai iskolákban a tanár 4. osztályos tanulók részvételével vezette le a drámaórát, valószínűleg azért 4-esekkel, mert a lovagorról akkortájt tanulnak a kisdíákok. Magyarországi tanár is akkor nyúljon a témához, amikor a tanulóknak már van némi ismerete a lovagi életről és szokásokról, a lovagi erkölcsökről, amikor a tankönyvben is szó esik erről. A drámajátékkal, melyet leírtunk, nem az a célunk, hogy a lovagorról szóló ismeretekben tegyük jártasabbá a gyerekeket, — ez persze lehet eredménye a foglalkozásnak —, hanem, hogy erkölcsi érzékenységüket finomítsuk. Én magam főiskolásokkal és diákokkal is feldolgoztam a témát, az itt leírtakban tehát az ösváltozat és a saját gyakorlat tapasztalatai össegződnek.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *Cselekvő részvétellel kívánom döntéshelyzetbe hozni a gyerekeket, hogy állást foglalhassanak erkölcsi kérdésekben, és alapot kívánok teremteni ahhoz, hogy morális témájú, személyiségformáló beszélgetések induljanak el.*

A DRÁMAÓRÁN ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK:

1. Információk a tanulók témaismeretéről.
2. A tér szertartásos átrendezése.
3. Interakciós helyzetgyakorlatok.
4. A tanár és egy másik felnőtt is játszik.
5. Ünnepi beszéd archaizálás stílusban.
6. Próbatétel gyanánt helyzetgyakorlatok.
7. Kielezett konfliktushelyzetek teremtése.
8. Ritus-mozzanatok tudatos alkalmazása.
9. Készítés színes elbeszélésre.
10. Döntés morális kérdésekben.
11. Megbeszélés, amelyben a tanár csak kérdez és összegez.

A foglalkozás leírása

A tanító (tanár) közli a tanulókkal, hogy szerepjátékos órát tervez az ő részvételükkel. Számítsanak rá, hogy ő is velük játszik. A tervezett lovagi témájú játékban maga lesz a király.

— Ha a lovag témakörben a tanulók otthonosak, akkor rögtön belevághatunk a történetbe, ha viszont tájékozatlanok, jobb tisztázni velük, mik is azok a lovagi erények, hogy jószerével minden, ami a keresztény életfelfogás szerint is erény, az önfeláldozó bátorság, a hősiesség, a gyermekek és nők védelmezése, az elhagyottak gyámolítása, a hűség és jóság, a becsületesség, adott szó megtartása, a mértékletesség, az önfegyelem stb., szóval minden olyan emberi tulajdonság, ami napjainkban is értéknek tekinthető. Tisztázni lehet a bevezető beszélgetés során, hogy miféle olvasmányélményeik vannak eme eszményekkel kapcsolatosan, és szólni lehet Arany János Toldi trilógiájáról, s arról, hogy miként élnek tovább a magyar lovagkor ideái a magyar reformkorban, a romantika idején Katona Bánk bánjában, Jókai regényeiben. (A kollégák figyelmét felhívjuk a témával kapcsolatosan J. Huizinga A középkor alkonya c. könyvére.)

A tanító (tanár) — hogy a gyerekek az óra más minőségéhez szokjanak — interakciós helyzetgyakorlatokat játszik velük. Olyanokat, amelyekkel nemcsak az eljövendő foglalkozás dramatikus voltát érzékelteti, hanem a témáját is. Odamegy a gyerekekhez. Az egyikhez így szól: „Kérlek, jó ember, segíts rajtam, rablók támadtak meg az úton, és kifosztottak.” A gyerek reagál: „Mit szeretnél?” A többiek is rájönnek, hogy segítségkérésről van szó. Támaszt vár a kifosztott ember. Egy másikhoz így szól: „Fogadalmam tiltja, nagyúr, hogy bort igyam veled.” Egy harmadikhoz: „Hátulról támadtál rám, te, gaz! Védj az életed, nincs kegyelem!” A tanulók általában „veszik a lapot”. Érzékelik az új minőséget, a tanító (tanár) most partnerük. Játsszik. A gyerek a kettős szerepet könnyen elfogadja. Segíti őt ebben az a bizonyos kettős tudat.

Eddig a hagyományos osztály keretben zajlott a játék, most fordulat áll be. A padokat a fal mellé tolják, s a gyerekek a székeikkel körbe ülnek. A tanár szertartásos mozdulattal középre helyezi a sajátját. Leül, majd feláll mint király. Hangja, stílusa, mozdulata királyian szertartásos.

KIRÁLY: Üdvözöllek benneteket, dicső lovagok, ismerem hűségéteket, hallottam kiváló tetteitekről. Köszönöm, hogy hívásomra megjelentetek. Kardotokat kivonva kiáltuk: üdv a magyar honnak.

Fontos nap ez a mai. Ma jelölöm ki vezetőtöket, legfőbb segítőmet, aki-nek az „első lovag” címet adományozom. Kérlek benneteket, lovag urak, sorban egymás után ki-ki mondja el legemlékezetesebb lovagi tettét, ezzel is segítsen nékem, hogy a legméltóbb lovagra essen választásom.

— A király és a lovagok elfoglalják helyüket. Aztán szólni kezdenek. A gyerekek mint lovagok kitalálnak egy-egy hősi történetet, melyeknek ők maguk a főszereplői. Improvizálniuk kell, s ez bizony nem könnyű feladat. De lesznek, akik átveszik a tanító-király stílusát, hanghordozását is. A stílus lehet a közölnél archaikusabb. Lesz, aki nem szólal meg, ám a tanító (tanár) akkor se eshet ki király-szerepéből, ne rója meg a lovagot. Mindazonáltal az fontos, mit és hogyan mesélnek a lovag-gyerekek. A tanító-király kommentálhatja is a történeteket.

Itt jegyezzük meg, hogy a király többféle próbatételnek is kiteheti a gyerekeket: — Mutassák meg magukat szoborként, milyen tulajdonságot tartanak önmagukban a legfontosabbnak!

— Párokba állva alkossanak egy-egy ellenséges kettőst, amelyben az egyik ütni, szúrni akar, míg a másik védekezik, majd ezt alakítsák át a barátság emlékművévé.

— Adjon a király olyan feladatokat, amelyekben állóképességüket, koncentráló készségüket kell bizonyítani.

Mindezeknek alapján szülessék meg a döntés, s a legalkalamsabbra ruházza az „első lovag” címet.

KIRÁLY: Próbátételeitek után immár meghozom döntésemet. Körbesétálok, s aki mögött megállok, és vállát megérintem, ő lesz az „első lovag”.

— A király körsétája szertartásos, az érintés is az. Majd a lovaggá ütés ritusa következik. A király előtt féltérden az „első lovag”. A király az „első lovagot” jobbára ülteti, aki így fogadja a többiek köszöntését.

Ha a tanár úgy gondolja, királyi szerepkörében indokolhatja is döntését, hogy miért éppen arra a lovagra esett kitüntető választása. A történetek elemzése a lovagi cselekedet szempontjából fontos lehet. Én eszerint jártam el, bevált. De ha az idő kevés, el is maradhat.

Míg a köszöntés vagy a királyi indoklás zajlik, kopogás hallatszik kívülről... Fontos drámai változás előjele ez. A király kiküld egy lovagot, aki

amikor visszajön, egy levelet nyújt át neki, és azt mondja (ez a lovag-gyerekeknek is meglepetés lesz): az ajtó előtt egy szegényesen öltözött idegen férfi ül, és ő küldi a levelet a királynak.

KIRÁLY: Ki az aki ilyen országos jelentőségű ünnepeken zavarni merszel. Hadd olvassam fel előttetek a levelet!

— *Megjegyezzük, hogy az ajtó előtt levő szegény ember egy másik pedagógus vagy nagyobb diák, akit a játék kezdete előtt kérünk fel a szereplésre. Ám a gyerekek erről mit se tudnak. Szerepe néma szerep. Egy szót sem szól, de nem is távozik el. A levelet előzetesen a tanár írta meg, és azt veszi át a szegény embertől a lovag.*

A felolvasott levélből kiderül, hogy a szegény ember a király egy régi vitéze, aki most kétségbeesett helyzetbe került, anyagi romlásba, és kéri a király segítségét. Hivatkozik régi barátságukra.

KIRÁLY: Első lovag úr, íme, itt az első feladatod! Intézd el ezt az embert! Küldd el, ne zavarjon! Jöjjön máskor, és egyébként tégy, amit akarsz!

— Az első lovag kimegy, aztán nagysokára jön csak vissza. A király türelmetlen, dühöng, majd amikor visszatér az első lovag, közli, hogy a feladatot teljesíteni nem tudta, a szegény ember nem megy el.

KIRÁLY: Hibásan döntöttem! Parancsomat nem teljesítetted! Visszavonom kinevezésedet! Menjen a másik lovag, s ha ő sem ér célt, menjen a harmadik!

— *A feladatot senki nem tudja megoldani, hiszen a mozdulatlanul ülő felnőttet a kisebbek nem tudják elmozdítani, de az is lehet, hogy nem is akarják...*

A tanító (tanár) kilép a királyi szerepből, és azt mondja: „Elérkeztünk a játék végéhez. Átalakulunk beszélgetőké.”

Most következik a drámaóra harmadik része, az úgynevezett *feldolgozási szakasz, a megbeszélés*. Az alábbi kérdések hangozhatnak el: Milyen király volt ő? Amit kívánt a lovagoktól, teljesíthető volt-e? Miért merhette ez a szegény ember levelet írni a királynak? Lehet-e zavarni egy országos hatáskörű ünnepélyt? Helyesen döntöttek-e a lovagok? Igaza volt-e a királynak, amikor megbüntette az első lovagot? Tudnak-e hasonló helyzetet saját életükből?

E

TUDÓSÍTÁS FŐISKOLAI DRÁMAÓRÁKRÓL

AJÁNLÁS: *Az általános iskola utolsó évfolyamain, továbbá középiskolás korú diákok körében tanító tanárok éppúgy alkalmazhatják a következőkben leírtakat, mint főiskolákon vagy felnőtt közösségekben munkálkodó pedagógusok. Arra törekedtem, hogy a témákhoz, problémákhoz minél gazdagabb megoldási lehetőséget kínálva nyúljak, hogy az érdeklődők válogathassanak, melyik a kedvükre való eljárás, amellyel a pedagógiai problémákat meg kívánják oldani.*

KÖRÜLMÉNYEK — ELŐZMÉNYEK: *A kecskeméti tanítóképző és a nagykőrösi református tanítóképző főiskolán van szerencsém — négy éve már — oktatni a drámapedagógiát önként jelentkező szakkollégisták számára. Hallgatóim óvópedagógusok, tanítók és hitoktatók lesznek. Ezt figyelembe veendő foglalkoztam velük. A Biblia történeteire is nyúltam, miként vagyok képes felfedeztetni hallgatóimmal az evangéliumban rejlő életigazító tanulságokat. Mégpedig oly módon, hogy ők is alkalmazhassák pedagógusi munkájukban. Drámaóráimon két szempontot igyekeztem érvényesíteni. A foglalkozás maga haszon a hallgatókra, az ő személyiségükre, életvitelükre, és alkalmat adjon egyszersmind, hogy elraktározhassák a szakmai ismereteket, és éljenek is azzal, amikor majd vizsgáznak és tanítanak. Ezekbe a foglalkozás-leírásokba beszüremlenek azok a tapasztalatok is, amelyeket nyári táborokban és évközi tanfolyamokon szereztem drámapedagógusi minőségben.*

14.

A BIBLIAI TÉKOZLÓ — Epikus drámajáték a megbocsátásról —

KÖRÜLMÉNYEK — ELŐZMÉNYEK: A tanár elemző — rendezőként vezeti fel a foglalkozást. Ily módon kevesebb lehetőség jut a tanulók spontán improvizációjára. Bepillantást nyernek ugyanakkor; mi a különbség a szaktanár és a tanár-rendező órai jelenléte között. A téma első feldolgozására a Nagykőrösi Református Tanítóképző Főiskolán került sor. Jelen voltak a III. éves drámapedagógiai szakkollégium hallgatói.

Az óra egyébként úgy kezdődik majd, hogy a tanár felolvassa a Bibliából Lukács Evangéliumának 15. részéből a 15-32-ig terjedő verseket, majd később, amikor az elemzés és beszélgetés megkezdődik a témáról, hozzáolvassa még az említett evangélista írását ugyanennek a fejezetnek 1-15-ig terjedő verseiből.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *Késztetés arra, hogy szembesüljünk, miként is vagyunk mi, emberek a keresztény erkölcsstan e két tanításával, a bűnbánattal és a bűnbocsánattal.*

A DRÁMAÓRÁN ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK:

1. A bibliai történet környezetének reális feltérképezése, az epikus drámára és az oratóriumra, a rítusszínházra jellemző színjátékos eszközök alkalmazása.

2. A figurákkal való azonosulás követelménye.

3. Törekvés arra, hogy a személyes mozzanatok felszínre kerüljenek; a tanár énközlése.

4. A történet elemzése rendezői megközelítésben. A szerepek karakterizálása.

5. Kis csoportok alakítása, a szerepkörök kijelölése, ezen belül a közlő is.

6. A szerepen belüli eszközök; ima, monológ, dialógus.

7. Írásos instrukciók adása.

8. Az érzelmi megnyilatkozás árnyalása kellék (tárgy) segítségével.

9. A tárgy metaforikus átlényegítése.

10. Szertartásos mozzanatok: ének, mozgás.

11. Az újrajátszás során új mozzanatok beépítése, a figrák finomítása, karakterek után jellemek.

Az óra menete

Első lépés:

Elemzés és beszélgetés a bűnbánatról és bűnbocsánatról. (Az alábbiakban megfogalmazottak a summázatát jelentik ennek.)

Lukács evangéliumának 15. részében, mégpedig az 1-15-ig terjedő versében a Jézus által mondott Tékozló fiú példázat közlésének körülményeiről és annak mélyebb értelméről is tájékozódhatunk. A farizeusok és írástudók szemére vetik Jézusnak, hogy bűnösöket fogad magához, és velük együtt eszik. Ezzel a szokás, kutya kutyához stb. és az írás (Ószövetség) törvényei ellen vét. Eszerint Jézus másként gondolkodik, és másként cselekszik. És ez az, ami a farizeusok, a törvény szó szerinti betartói számára tűrhetetlen. Mint tudjuk, ez is ott szerepel a legfőbb indokok között, amiért majd halálra ítélik. Jézusnak azonban másféle tudása van, mint a törvénytudóknak: ő azt hirdeti, hogy „nagyobb öröm lesz a mennyben egy megtérő bűnösön, hogy nem kilencvenkilenc igaz emberen, akinek nincs szüksége megtérésre.” És mivel ő egyszerű emberekhez beszél, mindenki számára érthető hétköznapi történettel kíván bizonyítani. Az atya is visszafogadja tékozló fiát, ha az töredelmes szívvel megbánja vétkeit. Hogy isne fogadhatná ő, Jézus asztaltársaságába a bűnösöket, ha azok benne látják bizodalmukat. A keresztyén élet és erkölcsi felfogás két igen fontos és igen nehezen teljesíthető ismérvéről van itt szó, arról történetesen, hogy az embernek az ő életében gyakorolnia kellene a bűnbánat és a megbocsátás erényeit.

Mindkettő nehezen teljesíthető erkölcsi parancs. Mert az ember bűnös természetébe ütközik; azzal történetesen, hogy ki mit tart véteknak, bűnnek, s mennyi benne a belátás, s mennyi az önismeret, s mennyi az alázat képessége, és mennyire rágják „a gőg fogai”. Másfelől úrrá tud-e lenni sértettségén, megbántottságán, féltékenységén, indu-

latain. Fel tudja-e dolgozni magában megaláztatását, és az őt ért valószínűségi vagy vélt sérelmeket, a bántásokat képes-e elfeledni, de legalább is azokra fátyolt vetni, avagy ki tudja-e magában alakítani azt a képességet, hogy megértse a másikat, hogy érzékenyen bele tudjon helyezkedni annak érzés- és gondolatvilágába, idegrendszeri működésének különféle megnyilatkozásaiba, kedélyállapotába. Az ember gyarló teremtmény. Tettei általában kiszámíthatóak. Akciói; mire miként reagál. És ha másként reagál, az a szokatlan, az a — mondjuk — jézusi.

A másságot, a bűnvallást és bűnbocsánatot folyamatosan gyakorolni kellene. S erre készíteni is az embert. Hogy kinek? Családnak, egyháznak, pedagógiának? Írástudóknak és farizeusoknak?!

Az órának ebben a részében sok a személyes mozzanat, élmény, vallomás, ám ez csak spontán volt lehetséges. És az is elég, ha a tanár vállalkozik énközlésre.

Második lépés:

A tanár közlése a történet idejére, helyére, a viszonyokra és a szereplőkre vonatkozóan.

Kétezer évvel ezelőtt vagyunk. Patriarchális családi berendezésű pásztortársadalomban. Az életet Mózes törvényei szabályozzák, a Tízparancsolat, többek között a „Tiszteld apádat és anyádat...” kezdetű. *A bibliai példázatbeli atya jómódú gazdaember. Állattenyésztéssel foglalkozik. Amikor a fiú elhagyja a házat — ebben egyeztek meg, — 45 éves az apa és 55, amikor a fiú visszatér. A birtokon az apa az abszolút hatalom.*

A kisebbik fiú, a tulajdonképpen „tékozló”, nehezen viseli az anyai tekintélyuralmat, ezért is kéri ki a jussát. Az apa sem viseli el a lázadást, ezért kiadja az örökségét. A családnak a fiút az anyja kötötte, ő azonban egy éve meghalt. Istenfélelemben nevelték őt is és a bátyját is. A fiú, amikor elmegy, a családi hagyományok erkölcsi és szokásai ellen is lázad.

A nagyobbik fiú úgy él családjával együtt, ahogy az elő van írva. Mindenben igazodik a törvényhez. Hogy miről mit gondol, az csak akkor derül ki, amikor öccse visszatér.

A tanár instrukciója. *A hallgatók öt fős csoportokat alkotnak. Rítus és lírai mozzanatokkal, valamint közlő közbeiktatásával jelenítik meg a történetet.*

A közlő Károlyi Gáspár nyelvén a tékozló fiú történetének leíró szövegét kibővítve vagy attól el is térve meséli el. Azokat az eseményeket, amelyek szerepszerűen nem jeleníthetők meg.

Azok, akik a figurákat megteremtik, nem kell hogy ragaszkodjanak a régies hangzáshoz, ők szövegüket improvizálják.

Az események folyamatában a szereplők élőképeket alkotnak, két alkalommal is; amikor a jussát a fiú megkapja és elhagyja az apai házat, majd amikor visszatér és találkozik az apával. A képalkotást a közlő kommentálja. A tanár instrukciójában hangzanak el még a következő, a szerepalkotást segítő kommentárok.

A tékozló fiú idegen földön (zsidó létére disznót őriz), döbben rá, hogy utat tévesztett. Javasolja, hogy a fiú hangos imában fogalmazza meg hazatérési szándékát. Ebből kell, hogy kiderüljenek az okok és az okozatok, miért is tér vissza, és hogy miféle ember is ez a fiú.

A lényeg: a Biblia szelleméhez hűen a kisebbik fiú büntudata és bűnbánata őszinte. Ennek a szerepalkotásból ki kell derülnie. Imája tehát tusakodó fohász.

Az apa, miután hírül veszi, hogy a kisebbik fia hazatér, elébe siet. Közben hangosan beszél. Monológizál. Ebből nyilvánvaló, hogy az apa szerette a fiát, elhunyt feleségét látta benne. De meg is van bántódva. Először arra gondol, hogy megalázza a gyereket, hadd tanulja meg, hogy itt változatlanul ő az úr. Majd előbukkannak a kedves emlékek, eszébe jut a sok átvirasztott éjszaka is, amikor sírt a fia miatt, és urrá lesz rajta az elérzékenyülés, és rájön, hogy szereti a fiát. Mire alakja feltűnik, már telve van megbocsájtással és örömmel, „hogy meghalt és feltámadott.”

A nagyobbik fiú és az apa dialógusára vonatkozóan is megformálja javaslatát a tanár. Mint mondja, a szolga szerepet ki is lehet iktatni. Itt és most ennek nincs jelentősége. A közlő ugyanis mindent elmesél, ami fontos, hogy jól előkészítse a dialógust. A nagyobbik fiú mélyen fel van háborodva, hallva a „tékozló” megérkezéséről, és látva a fogadtatás ünnepi előkészületeit...

A fiú kezében pásztorbot. Miközben beszél, a bottal hadonászik, haragvását ezzel is kifejezi. És amint fokozatosan lecsendesedik atyja meg-

nyugtató és bölcs szavaira, úgy nyugszik meg a bot is kezében. Apja ígérete megnyugtatja, hogy t.i. az ő helyzetében nem következik be változás. *A fogadtatás érzelmi súlyát a zsoltár énekléssel keretezett lakoma szer-tartásossá teszi.* Itt történik meg, hogy a nagyobbik fiú a botot, haragvá-sának iménti eszközét, engesztelődve, ünnepi mozdulattal nyújtja át, szinte mint jelképet, öccsének.

Harmadik lépés:

Csoportos készülődés és bemutatkozás. A kiscsoportok mind, az iménti intruciót kapják. Külön-külön szóban vagy írásban. És egymástól füg-getlenül készülnek. A készülési idő 20 perc, de ha szükséges, több is le-het. Szerepet osztanak, kialakítják az állóképeket, kijelölik a zsoltárt, ké-pekre bontják a cselekményt, tisztázzák, mit játszanak el, mit mond a köz-lő, újrabeszélik a figuraépítés motivációit, gyakorolják a rítus mozdula-tokat, a botnak mint eszköznek a használatát stb.

Mindenki tisztában van azzal, hogy nem realista játékot kérünk, de őszinte játékot. És azzal is, hogy az alkalmazandó eszközök — az ima, a monológ, a bot mint jelkép, a zsoltár és az állókép — a lírai fogantatású szertartásos színháznak, az oratórikus színjátéknak az eszköze. Azzal is tisztában vannak, hogy a mondandót a szerkezet tartja a vállán, a kom-pozíciónak tehát az epikus szerkezet törvényei szerint kell felépülnie az expozíciótól a megoldásig, mégpedig a bibliai igazság művészi-érzel-mi megtámasztására.

Negyedik lépés:

A bemutatókat *megbeszélés* követi, *egymás alkotásainak elemzése.* Majd *újrajátszásra kerül sor*, ilyenkor bizonyos elemeket kiemelnek, másokat elhagynak. Ez a húzás és bővítés a finomítás időszaka. A hallgatók ezen közben jönnek rá, hogy miként lehet a lírai és az epikus színház eszköze-ivel hatást elérni.

A tékozló fiú imája

Hogy miként képzeljük el a *tékozló fiú imáját*, arra két példát idé-zünk.

— „Atyám, sujtó öklöd rám csapott. Az örökséget, te tudod, jól fektettem be. Egyenes derékkal — úgy terveztem — ekként állítok be apám házá-

hoz. Nem így sikerült. Úgy tetszett neked, hogy figyelmeztess! Önző lettem és kíméletlen, gőgös és hiú. És most mi vagyok? Idegen gazda disznóőrző pásztora. Megaláztál uram. Mindenemet elvesztettem, de Tégedet elnyertelek. Tégedet ismét látlak, Uram. Tehozzád visszatértem, Uram. Amiként visszatérek apámhoz is. Vezeklésre. Segíts Uram, legyen bátorságom a visszaúthoz!”

Egy másik „tékozló” fiú, tanító hitoktató szakos főiskolás, megértve a tanári instrukció korhűségre való utalását, saját disszidens helyzetét, a zsidó nép pusztában bujdosásához hasonlította, és imájában arra kérte az Istent, hogy miként népet az ígéret földjére, őt magát az apai házba segítse visszatérni.

A váratlan tanulságok: A tanári instrukció során említettük, hogy az apa monológjában szerelmetes tékozló fiát várva, szinte kihangosítja a lelkében duló érzelmi viharzást; miként jut el a megleckéztetni akaró indultól az ölelő karig.

Hogy ez nem könnyű feladat, arra akkor jött rá, amikor főiskolás tanítványai próbálták végigélni ezt az elképzelést. A megbocsátás ment nagyon-nagyon nehezen. E miatt hiteltelenné vált a viszontlátás tablója is. Az újrajátszás és a megbeszélés során ez egyértelműen kitetszett, sőt megfogalmazást is nyert.

Ugyanez a drámaóra még egy másik tanúsággal is szolgált. A nagyobbik fiú bottal a kezében indulatoskodik. Szidalmazza a testvérét — improvizatív játékról van szó — amiért eldorbézolta a vagyont, s volt képe koldusként visszatérni. Háborog az apja ellen is, amiért ilyen nagylelkű. Bezzeg ő! Mi jutott neki eddig!... *Az atya szerepét alakító szereplő ezen a drámaórán nem követi a bibliai modellt, de a tanári instrukciót sem.* Ahelyett, hogy csillapítaná a fiát, ehelyett keményen rászól, s azt mondja, azonnal hallgasson, itt végülis ő az úr, és el akarja venni a fia kezéből a botot. Ám erre a nagyobbik testvér, ebből a helyzetből következően, s lélektanilag indokoltan, dacossá lesz, s felháborodását e szavakkal szikráztatja ki. „Hát akkor nyalja csak atyám a kiskedvenc hátsóját tetszése szerint. Én most elmegyek, s gazdálkodjanak, ahogy tudnak!”

A tanulók ebből a be nem tervezett improvizációból szemléletesen megtanulhatták, ha egy szituációban az egyik szereplő másként cselekszik vagy szólal meg, mint ahogy megtervezték, a másik, ha őszintén van jelen

a szerepben, nem tehet mást, mint hogy a konkrét helyzetre reagál, s nem az előzetesen megbeszéltre.

Ebből a váratlan „gikszerből” azt is megtudták a hallgatók, hogy ilyen esetben a tanárnak is a „van”-hoz kell igazodnia, és a hallgatókkal együtt a látottakat kell elemeznie. Szakmai és egyéb jellegű tanúságok csak így vonhatók le hitelesen.

MAI TÉKOZLÓK

— Drámai miniatűrök „állványozással” —

ELŐZMÉNYEK — INDÍTÉKOK: Az előbbi dolgozatban olvashattuk, hogy a bibliai tékozló fiú-téma feldolgozásakor, a drámapedagógiai órán, a nagykorösi III. éves főiskolásaim jóvoltából létrejött valami, az elképzelttől eltérő karakter és szituáció, és ennek következményeként a partnernek olyanféle reagálása, amelyet előzetesen nem terveztünk meg; ez juttatott arra a felismerésre, hogy külön órákon foglalkozzam azzal, amit úgy fogalmaztam meg: az ember reakciói általában kiszámíthatóak, ha ismeri ki, mire, miként reagál.

SZAKMAI ÉS PEDAGÓGIAI PROGRAM: *A realista színjáték alapját is képező jelenet formálást szeretném megtanítani, a színi rendezők által követett lépések menetében, figyelve a szituációkra, a jellemteremtésre, a motívumokra, a szándék tisztázására, a konfliktus nevesítésére és arra, miféle „modell” befolyásolja hőseink cselekedeteit, érzéseit. Az alap és reálszituáció érzékeltetése a megvalósított játékban, mindez fontos szakmai programja e drámaóráknak. Ez azt is eredményezheti, hogy sikerül felkelteni az érdeklődést; törekedjenek a tanulók az ember mélyebb megismerésére, a mögöttes feltérképezésére, a rejtett összefüggések felfejtésére. (Ezt a realista színházi eszközök rendezői alkalmazásával lehet leginkább elérni).*

A DRÁMAÓRÁN ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK:

1. Alaphelyzet a tékozló fiú modell, a tanár által tálalt történetekben.
2. A szerepkörök kialakítása.
3. Nagycsoportos formában történő szerep és helyzetelemzések.
4. A realista színjáték rendezői eszközeinek számbavétele.
5. Az alap és reálszituációk meghatározása és alkalmazása.
6. A David Davis-féle eligazító kérdések és szempontok: cselekvés, motíváció, szándék, konfliktus, modell.
7. Alaposan előkészített rögtönzések játéka, jellembrázolásra törekvő figuraalkotással.

Alaphelyzet

Alapnak tekintjük a bibliai példabeszédet; a tékozló fiú visszatér, az apa fogadja, ám a nagyobbik testvérnek fenntartásai vannak. De most sem a bibliai időhöz, sem a helyszínhez, sem az eredeti eseménysorhoz nem ragaszkodunk. A szituációból következő státuszhelyzethez viszont igen. Ez azt jelenti, hogy a tékozló fiú, mivel mindig ő tér vissza, alacsonyabb státuszban van a nagyobbikkal szemben. A meghatározó mindig az apa. Az ő reagálásán múlik, miként alakul hármójuk további élete.

Elképzelésünk szerint az alábbi játékváltozatokban a tékozló, pontosabban a visszatérő fiú mindig másféle. E címet inkább csak metaforaként viseli. Az apa kezében összpontosul a hatalom, s az ő érzelmi reakciója aszerint módosul, hogy milyen a viszonya a visszatérőhöz. Ez motíválja érzelmi kapcsolódását a nagyobbik fiúhoz is. Az állandóságot a nagyfiú jelenti. Ő a családi birtok, vállalkozás kezelője, örököse, s az is akar maradni.

A hallgatóknak kell a különböző „*tékozló feladványokat*” megoldaniuk. A hangsúly az előkészítő megbeszéléseken, a szerep és helyzetlemezéseken van. A játék csak ezután következik.

A tanár az alábbiakban csak példákat hoz, megoldási lehetőségeket kínál. Amire a figyelmet fölhívja, az az *előkészítő munka kivételes precizitása*.

Eligazító kérdések, amelyek megkönnyítik az elmélyült szituáció- és figurateremtést.

Ezeket a szerző egy angol drámatanártól, D. Davistól taulta egy tanfolyamon. Az alábbiakban közli és alkalmazza:

1. Mi történik, mit csinál a szereplő...	ez a cselekvés
2. Miért csinál így...	motiváció
3. Miért fontos, hogy így csináljon...	szándék
4. Mi vagy ki gátolja abban, amit cselekedni akar...	konfliktus
5. Miért gondolja, hogy így kell cselekednie...	modell
	minta

(Az alábbi történeteknél ezek a kérdések mindig feltevődnek)

a/ A „tékozló” alkotó

Fiú:	Apa:	Testvér:
Zseniális festő nem tudja képeit eladni	Büszke a fiára	Két világ, ő meg az öccse
1. Hazatér az apához	Megrendülten fogadja	Udvariasan, korrekt módon
2. Ez természetes, mindig is hazament, főként, míg anyja élt.	Olyan, mint felesége volt, tehetséges, de élhetetlen.	Reméli, hogy lehet a képeiből pénzt csinálni.
3. Abban bízik, hogy feltöltődik.	Lelkiismeretét nyug- tatja, túl racionális volt véle korábban.	Őt is szerette az édes- anyja, kötelessége, hogy segítsen.
4. Tart a bátyja rideg- ségétől.	Tart a nagyobbik fiától.	Tart attól, tud-e öccsé- vel tárgyalni.
5. Nem tud másként. Hivatástudatában az anyja erősítette.	Csodálja fiában a művészt.	Fontos a látszat. Erre anyja is sokat adott.

A fiú az atyai házban, visszatérte után

Az apa kitárja előtte egykori szobáját, amely úgy van berendezve, mint hajdanán. Fessen, ha kedve tartja. Vásárol neki vásznat is. Pénzt is felajánl. Többször estéznek együtt. A testvér is velük. Közben beszélgetnek, az életről, a világ dolgairól, az üzletről. A testvér arra gondol, Van Goghot is segítette az öccse. Hátha üzlet a képkereskedés.

(Miután a kapcsolatokat tisztázták és megbeszélték, s miután mindenki tisztában van szerepével, következik a szituációs játék.)

Jelenet: (Szín a szoba. Vacsora után vannak. A három férfi beszélget. Hogy mit és hogyan, az a szereplőkre van bízva. A fontos az, hogy mindenki tisztában legyen a helyzetével. A festő előtt egy új motívium lebeg. Nem figyel a beszélgető partnereire, csak úgy tesz, mintha figyelne. Megjegyzései ritkán kapcsolódnak a hallottakhoz. Az apa mindent érteni igyekszik, s éppen ezért közvetít. El akarja kerülni a látszatát is annak, hogy a fiú nem figyel a testvére. Ahogy fogy a bor, az apa egyre elérzékenyültebben arról beszél, hogy az ő felesége, a fiúk anyja is ilyen volt. A testvér, mintha monológot mondana, azt fújja, hogy a gazdaság, hogy a képkereskedelem, hogy a piac, hogy a pénz.)

A jelenetben összeütközés nincs, de a férfiak között kapcsolat sincs. Nem együtt ülnek, hanem egymás mellett. Alapszituáció: beszélgetnek egy asztalnál. Reálszituáció: mindenki magával beszélget. Másként: csak magára figyel, miközben a másikhoz szól.

A rendező instrukciói is ezekre vonatkoznak.

b/ A kallódó tékozló

Fiú:

Főiskolásként narkós társaságba keveredett. Maga is csempészett, hét hónapot ült.

1. A börtönből hazamegy.
2. A kedvесе elhagyta, barátaitól fél. A narkó függőségétől is. Az otthonban reménykedik.
3. Otthon pénzt keres, majd folytatja a főiskolát.
4. Önmagától fél.
5. Szent Ágoston vallomásaival erősíti magát.

Apa:

Restellkedik, és sajnálja a fiát.

Szomorú, ahogy meglátja és zavarban van. Az ismerősök előtt elhallgatta, hogy mit csinált és hol volt.

Szeretné rávenni, hogy a börtönről ne beszéljen senkinek, költözzön el albérletbe.

A lelepleződéstől fél. A kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon.

Testvér:

Megveti a gyengeségéért.

Az arcára rámerevedik az üdvözlés.

Utálja a gyenge embert, gyerekként is mindig baj volt vele.

Maradjon egy hétig, de aztán húzza el a csíkot.

Az ütközéstől fél.

A nagyapa a minta, aki a vagyont szerezte. Hajtani kell.

Jelenetek: (Kétféle megközelítésben.)

Monológok: a fiúé, az apáé és a testvéré. Ezekből kiderül, hogy az atya és a testvér érdekei, még ha más-más indokokból is, de összetalálkoznak. A fiú magányos. Ha magát nem tudja megmenteni, vége van.

Szituációs játék:

(A fiú már egy hete otthon van. Olvas a szobában. Szent Ágostont olvas. Az apa bekopog hozzá. Kedves akar lenni, de közben arra gondol, hogy tegnap, amikor elment sétálni, nem kotyogta-e ki, hogy börtönben volt. Miközben tervei felől érdeklődik, azon töprenkedik, hogy közölje vele; fizetne neki, csak menjen el. Az alap- és reálszituáció szerint két síkon zajlik a történet. Másról beszél az apa, mint amit szándéka szerint mondani szeretne. A tanár instrukciói: a nonverbális kommunikáció eszközei, a mimika, a gesztus, a tárggyal való manipulálás, ez mind ellentétben van a szöveggel. Miközben arról beszél, hogy milyen pletykások az emberek, mindig a pénztárcájához nyúl, előveszi, markolássza, kinyitja.)

FIÚ: (miután feltűnik az ideges kapkodás) Mi van apa? Boltba akarsz menni?

APA: Hogy? Nem én fiam, illetve, ha már kézbe került, most van egy kis megtakarított, egy kis pénzem, gondoltam, vennék neked egy kis lakást, vagy mit, szobát, vagy mit, hogy független legyél...

FIÚ: (ránéz az apára, a könyv szinte megáll a levegőben) Értem, apa.

APA: (zavartan, mint akit tetten értek.) Mit értesz, fiam?

FIÚ: (szomorúan és szánakozva) Semmit, apa. De nincs semmi baj.

APA: Nem úgy, fiam. Félre ne érts!

FIÚ: Tedd el a tárcát apa! (Előveszi a könyvet, jelzi, hogy ő befejezte a beszélgetést.) Mondd meg a bátyámnak, hogy ne izguljon, nem lesz semmi baj. (A könyvbe néz, majd el.) Fáj, hogy nem volt ideje rám. Tíz perce sem volt énreám. (Magában már döntött, ez szinte leolvasható az arcáról, hogy reggel elutazik.)

APA: (feláll, nagyon zavart, és szégyenkezik.)

FIÚ: Elfáradtam. Bocsáss meg, apa. Lefekszem.

c/ A nagymenő tékozló

A fiú 1985-ben megpattant Nyugatra. Köszönés nélkül. Írni is alig írt. Itthon villanyszerelő volt. Hogy kint mihez kezdett? Nem tudták. Híradásai rövidek és zavarosak voltak. Anyja behalt a bánatba. Apja nagyon haragudott rá. Volt a családban nem egy, a kalandorvérűek közül. 1991-ben váratlanul hazaállított. Autóval és nagymellénnyel. Tiszteletére disznót vágtak. Örült az apa és örült a testvér is. Nem tudták, mennyi időre jött, s azt sem, hogy mi végett.

Egyszer csak ság-búg a testvérével, hogy ő végleg visszajönne, s a tőkéjét is itt fektetné be Magyarországon. De kellene egy partner, szálljon be a testvére is. Gumiüzlet, spéci óvszerek. meg minden, ez most tuti. Az öreget vegyék rá, vegyen fel kölcsönt a fóliára, házra, meg minden, a többi az ő dolga.

Jelenet:

(Este, vacsora után. Evés előtt pálinka, közben és utána bor. Isznak keményen. A fiúk most kívánják közölni az öreggel, hogy mi az, amit várnak tőle. Gondolják, a bor csökkenti majd az ellenállást. 11 felé jár, amikor kikerülnek. A jelenet innen folytatódik.)

APA: (felindultan, arca vörös, szemei véresek) Azt hiszitek, részeg vagyok és beveszem a maszlagot.

TESTVÉREK: De ez nem beléndek, apa. Ettől nem felfordulsz, hanem kiverülsz. És mi is. Nem világos?

APA: Nem világos. (A kisebbik fiához.) Ide figyelj fiú! Ide figyelj, te anyaszomorító! Kótyavetyéljem el a gazdaságot kotongyárért? (Feláll és veri az asztalt.) Azt akarod, hogy mások farkalásából legyen a kenyered öreg napjaimra! Nem, azt nem!

FIÚ: Fater, magának agyára ment az óvszer. Pedig mehetne még máshova is. Megszervezzük magának! (Röhög.)

APA: Te, te, te kurvapeccér! Ötleted az van, mindig is volt. De hol a pénzed, a bankszámlád arról, hogy neked mid van. Azt bezzeg eddig nem mutattál! Nem mutattál!

TESTVÉR: Húha!

APA: (iszik) Húha bizony! (Kitör) És most tűnjetek el a szemem elől. Semmit, de semmit nem... (Leroskad) Rosszul vagyok, rosszul vagyok... vizet... orvost...

16.

AZ ÖNPUSZTÍTÓ TÉKOZLÓ — Krimi-dramaturgia —

ELŐZMÉNYEK — KÖRÜLMÉNYEK: Ennek a témának a feldolgozása a gyakorlatban még nem történt meg. Azért nem, mert időigényes, írásos előkészítést kíván. Ezt a tékozló fiút — noha én találtam ki — a róla szóló ismeretek mégis hézagosak. Azért hézagosak, hogy a közöket a hallgatók tölthessék ki. Ha ugyanis kitöltötték, akkor már az is mondható, hogy ez a történet közös munkával született meg. A felelősség is megoszlik a tanár és a diákok között, miként az alkotás öröme is.

Mindazonáltal ez a változat, amit itt előtálok, egy lehetőség a sok közül. Ha történetesen nem tartom ennyire kézben az események fonalát, nem közlöm írásban a krimibe illő dokumentumokat, akkor akár ez a történet is másként fejeződik be. *Ne tekintse az olvasó másnak, többnek ezt az írást, mint példának, modellnek, hogy így is lehet csinálni.*

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: Krimi dramaturgiával felismerni az összefüggéseket, és megfogalmazni tudni, ki miért felelős, ki miben vétkes. *A hallgató, aki a drámaórán is az életet tanulja, nemcsak a sorok közt lesz képes olvasni, de a hézagos információk között is.* Remélhető, hogy miközben a hallgató gyakorlatban sajátítja el a nyomozásos drámaszerkesztési metodikát, tanulmányozza az élet ismerete című tankönyvet is, és benne az apróbetűs részeket arról, hogy miféle az ember rejtélyes összevisszaságában.

A DRÁMAÓRÁN ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK:

1. A tanár kitalálja a krimiszerű történetet, és mint narrátor meséli el a hallgatóknak.
2. A tanár a narrátor szerepkörén kívül az apa szerepét is alakítja.
3. Írásos anyagok készülnek, amelyeket a drámaórára már magával hoz a tanár:

**a/ a bűnügy rekvizítumai: halotti bizonyítvány, postai boríték, le-
véltöredék, grafika, telex, rendőrségi jelentés,**

**b/ a tanár írásban nyújtja át tanítványainak, mint a krimiben
szereplő tanúknak a szerepkörét, és azt is, hogy a kihallgatás során
mi az, amit tudnak,**

**c/ a nyomozók írásban kapják meg a tanúvallomásokat, és ezek-
ről improvizatív formában és nyilvánosan vonnak le következteté-
seket.**

5. Kihallgatások, tanúvallomások.

**6. A következtetések megvitatása, amelynek lélektani és politi-
kai konzekvenciái is vannak.**

A drámaóra menete

TANÁR MINT NARRÁTOR: (Felvázolja azt a hézagos történetet, amit előzetesen kitalált.) Ez a tékozló fiú, aki visszatér az atyai házhoz, mégpedig 1992-ben, s aki visszatérése után egy hónappal végez magával — legalább is ezt jelentik hivatalosan — mégpedig oly módon, hogy követ köt a nyakába, s úgy veti magát a folyóba, nos ez a tékozló fiú a nyolcvanas évek közepén Moszkvába megy dolgozni. A szülői házat hagyja el egy moszkvai hölgy kedvéért, akit Magyarországon ismert meg, amikor egy neves balettegyüttes turnézott errefelé. Ennek volt egyik táncosnője Galina, akinek a kedvéért Moszkvába települt a tehetséges ifjú mérnök, majd frigyre is lépett, a szülők kétségbe esve vették tudomásul gyermekük döntését. A két család kapcsolatot egymással nem tartott. Hébe-hóba egy-egy levél, egy-egy váratlan hazaérkezés, ennyi volt. És most hirtelenül és végérvényesen, asszony nélkül és minden nélkül itthon a fiú. Őt magát Várday Zsoltnak hívták (apját Ádámnak, testvérét Zoltánnak), a szülői házat itthon szinte sose hagyta el, eltelt egy hónap, és bekövetkezett az az értelmetlen, megdöbbentő vég.

Közlés a hogyan továbbról: A tanár tájékoztatja hallgatóit, hogy a következőkben nekik maguknak kell kinyomozniuk, mi is történt igazában, miért lett öngyilkos a fiú. A játék menete a következőképpen alakul. Az apa, Várday Ádám felkéri fia hajdani barátait, köztük egy nyomozót, hogy segítsenek kideríteni a titkot. Természetesen a tanulókból lesznek a nyomozók is, és a tanúk is. Közülük az egyik, Zol-

tán, a tékozló fiú testvére. A tanár azt is tudomásukra hozza, hogy maga is játszani fog, azon túl, hogy ő a narrátor, vállalja az apa és a játékmester szerepkörét. Az előzetesen elkészített írásos anyagokat ily módon juttatja el a játékban érdekeltnek, segítvén ezáltal a tanúk munkáját, valamint a nyomozást. Előzetesen el kell készítenie azt a szöveget, amit a tanúk közölnek majd a nyomozóknak, a tanúk, azaz a postás, szomszéd, bejárónó és Zoltán. Közli a hallgatókkal, hogy neki van elképzelése arról, hogy mi történt, de ezt most nem közli velük, mivel azt szeretné, ha a játék során maguk jutnának valami eredményre, vagy arra, amit ő íróként elképzelt, vagy másra.

A tanár által befolyásolt jelenet. Megkezdődik a nyomozás

A TANÁR MINT APA: (Odalép a csoport egyik tagjához, aki nem sejtí, hogy a tanár őt jelölte ki a főnyomozónak.) Fiam, te nyomozó vagy, téged kérlek, hogy kérd fel a barátaidat, akik szegény Zsoltnak is barátai voltak hajdanán, segítsetek kideríteni, mi történt itt valójában.

NYOMOZÓK: (Miután teljesíti az apa kérését, most már ő keresi fel a csoport általa kiválasztott négy tagját, hogy vele együtt alkossák meg azt a nyomozó team-et, amelyik nekikezd az igazság felkutatásának. Tisztázták maguk közt, hogy ki a pszichiáter, ki a kriminológus, ki az írás-képszakértő stb.)

APA: Én mindenben állok segítségetekre, a hagyatékát rendelkezésetekre bocsátom. Kezdjétek ezzel, itt az orvos által kiállított halotti bizonyítvány.

NYOMOZÓK: (Tanulmányozzák a szöveget, hangosan olvassák, hogy a halál oka fulladás, és sorra teszik fel kérdéseiket, önmaguknak egyelőre, öngyilkosság vagy bűntény? Miért nincs búcsúlevél? Mi magyarázza a kérlelhetetlenséget önmagával? A követ a nyakban? Miért nem akarta, hogy kiderüljön a halála? Kit akart megteveszteni? Miért utazott a véglegesség szándékával haza Moszkvából? Hol van a felesége?)

Közlés a hogyan továbbról: Két megoldást is választhat a foglalkozást megtervező és előkészítő tanár.

1. A nyomozók szétszélednek a térben, és valóságosan is beszélgetést kezdeményeznek azokkal a társaikkal, akik a tanúk szerepét vál-

lalták. *Ilyen körülmények között a szereplők a tanártól előzetesen megkapják írásban, hogy kik ők, és mit tudnak az ügyről. Ebben az esetben a közlés valóságosan is meglepi a nyomozókat, mivelhogy ők nincsenek beavatva a titokba.* Miután egymással párhuzamosan beszéltek Zoltánnal, a postással, a bejárónővel és a szomszéddal, összeülnek a hangos megbeszélésre, és tájékoztatják egymást a tanúkihallgatás eredményéről.

2. A tanúk cselekvő szereplőként nem szerepelnek, — viszont a véleményük írásban olvasható. Ezt előzetesen a tanár készíti el, és mint játékmester juttatja el a nyomozókhoz. Ily módon a nyomozók hangosan olvassák fel az írásos tanúvallomást.

Ezek summázata:

a/ A BEJÁRÓNŐ: Egy alkalommal vita fozslánya szűrődött át az ajtón. Zoltán mondta az apjának, hogy micsoda dolog az, hogy csaknem egy hónapja itthon van Zsolt, etetik, nem közli, hogy mit akar csinálni magával és az étellel, csak fest a szobájában. Az édesapja hangja is hallatszott, azt mondta Zoltánnak, hogy fogd be a szád, ezt a hangot megtiltom. Hogy hallhatta-e ezt a vitát a visszatért fiú, azt felelte a bejárónő, hogy lehetséges, mert mindig a szobájában tartózkodott, ritkán hagyta csak el a házat.

b/ ZOLTÁN: Bevallja, hogy nehezen tolerálta, hogy testvére nem beszél vele, semmit nem mond a múltjáról, de a jövőjéről sem, sértve érezte magát, hogy levegőnek nézi.

c/ A SZOMSZÉD, KISS ALBERT: azt mondta el, hogy látta Zsoltot egy héttel ezelőtt a művelődési ház presszójában. Egy férfival társalgott. Heves szóváltásra lett figyelmes. Az a másik férfi többször is említette, hogy konyec. Ez azért maradt meg benne, mert a szovjet filmek végén mindig is ezt olvasta, hogy konyec.

d/ A POSTÁS azt jelentette, hogy Zsolt eltűnésének napján, dél tájban levelet adott át neki. Már amikor ránézett a borítékra, akkor özszerándult.

A nyomozás folytatódik

NYOMOZÓK: (miután a tanújelentéseket áttanulmányozták, a következő megállapításokat, illetve kérdéseket tették): Az öngyilkosság a valóság

nő. Az okát azonban még mindig homály fedi. Valószínű, hogy távoli kapcsolataiban kell keresni a motivációkat. Ki az ismeretlen férfi? Ki írta a levelet, hol van az a levél, mi lehetett benne? Tisztázni kell, mit dolgozott, hogy élt Moszkvában, fel kell venni a kapcsolatot a budapesti orosz nagykövetséggel, szükség esetén a nyomozó hatóságokkal is. Át kell vizsgálni személyes holmiját, szobáját tüzetesen.

APA: Tőletek tudom, hogy egyetemistaként hogy élt. Nem csajozott, nyelveket tanult, koncertre járt és balettelőadásra. Zenét hallgatott meg festett. Mondták is, micsoda mérnök lesz ebből. Hát igen, elméleti fizikus lett. Tanársegéd az egyetemen. Sok fizetést nem kapott, ezért is vállalt tolmácsolást a szovjet balett turnéján. A többit tudjátok.

NYOMOZÓK: (az apához.) Mit dolgozott Moszkvában? Amikor hazajött, miről beszélt? Nem akart visszatelepülni?

APA: Nagyon is haza akart jönni, mégpedig a feleségével, aki otthagya a balettet is, csakhogy Zsolt Moszkvában egy atomkutató intézetben kapott állást. Onnan azonban — mivel titkos kutatóintézet volt — nem akarták elengedni. A kérelmet többször is benyújtotta, de mindig elutasították. 88-ban, amikor a fiam hazajött egy kongresszusra, és megkeresett, azt mondta, most végre sikerülni fog. Aztán megint semmi.

A nyomozók újabb adatok birtokába jutnak

Az atomkutató intézet leveléből: Várday Zsolt két hónappal ezelőtt elhagyta munkahelyét, ismeretlen helyre távozott, azóta nem tudnak róla. A moszkvai magyar nagykövetség telexe: Galina Várday 1991 novemberében baleset áldozata lett. Személyautó ütötte el, gyalogátkelő helyen. A magyar nagykövetség levele: Várday Zsolt 1991 decemberétől 1992 márciusáig pszichiátriai kezelés alatt állt. Sokáig nem beszélt egy szót sem. Félig öntudatlan állapotában visszatérő szavai ezek voltak: vörös sarló, vörös sarló.

A NYOMOZÓK: (egymás közt: ki-ki elmondja következtetését, mi az, ami gyanús, mi az, ami tisztázatlan.)

APA: (a nyomozókhöz) Zsolt képeit meg kell néznetek. Nagyon furcsa képeket festett.

NYOMOZÓK: Csak fák, mindig csak fák. És sehol egy levél. És tizenkét ág van mindegyik fán. Furcsa. És sarlósra görbül mindahány.

A NYOMOZÓK VEZETŐJE: Zsolt nadrágjának zsebében egy papírfoszlányt találtam. Rajta jól kivehető, ám primitív rajz. Egy idős ember feje. S mellette egy sarló. Ez nem az ő rajza. Kérdéseim: Ki és miért küldött levélben rajzot? Vagy kik küldték ezt a rajzot? A pszichiátriai jelentés vörös sarlója, a festmények sarlós fája, és ez az öregember fej sarlóval, nos valószínűleg nyomon vagyunk.

APA: A levél, amiről a postás beszélt. Itt a borítékja, a képek között találtam. S ha ebben küldték a rajzot?

NYOMOZÓK: (A borítékot és a levélfoszlányt összvetik, és megállapítják, hogy a kettő összetartozik/)

ZOLTÁN: (a nyomozókhoz) Azon a délutánon, amelynek estéjén öcsém eltűnt, ismét beszélni akartam vele. De csak ennyit mondott, összefüggéstelenül és zavartan: szegény apa, ő semmiről nem tehet semmit.

Újabb nyomozati adat: A BM küldte el az INTERPOL jelentését. Abból kiderül, hogy létezik egy nemzetközi összefonódású atommafia. Internacionalista szervezet. Vörös sarló jelzéssel küldik figyelmeztetéseiket azoknak, akiket meg akarnak félemlíteni, vagy akik útjukban állnak. A szervezet egyik központja Moszkva.

A NYOMOZÓK (egymás közt): (mindenki elmondja következtetését, majd közösen kialakított véleményüket meg is fogalmazzák).

A kép összeállt

A NYOMOZÓK VEZETŐJE: (az apához és Zoltánhoz) Ádám bátyám, a kép összeállt. A moszkvai atomkutató intézet munkatársa volt Zsolt, ezt tudjuk. Itt épült be — részben akaratan kívül — egy nemzetközi információs hálózatba, amely hálózat kapcsolatban volt a KGB-vel is. Zsolt a rendszerváltás után az egészségből ki akart maradni, és haza akart települni. Ám az atomkutató intézet az információs hálózattal együtt kicsúszott az állam ellenőrzése alól, és magánérdekűvé vált. A maffiózók a korábban beépített emberektől megválni nem akartak, egyrészt mert szakértelmükre változatlanul szükségük volt, másrészt úgy vélték, túl sokat tudnak ahhoz, hogy kikerülhessenek érdekeltségükből. Zsolt azonban hajthatatlannak bizonyult. Ezért aztán elgázolták a feleségét, Galinát. Zsolt

tudta, hogy közvetve ő a felesége halálának az okozója, ezért roppant össze idegileg. Ez védekezés is lehetett, úgy gondolta, kikerülhető az újabb megtorlás. A kórházból szinte hazaszökött, magyar állampolgár volt, érvényes útlevelével jöhetett. A félelem miatt húzódott be a házba. A sarlósok azonban megtalálták, az idegen akcentussal beszélő férfi, aki a szomszéd vallomása szerint azt mondta neki, hogy konyec, a társaság ügynöke volt. Aztán jött a fenyegető levél a rajzzal. Zsolt tudta, hogy ez mit jelent. Felesége után a következő áldozat az apja. Ezt a lelkiismerete nem bírta el. Ez vezetett végzetes tettehez. A kő a nyakban, hátha nem találják meg, mindenki azt hiheti, Ádám bátyám is, hogy ahogy titokzatosan megérkezett, ugyanúgy titokzatosan el is tűnt.

A hozzátartozók megrendülten hallgatják a tájékoztatót. Hallgatnak vagy kommentálják. Ez az adott szituáción múlik. A kérdés, ami még elhangzik, s amit a nyomozók éppúgy feltesznek, mint a hozzátartozók; mi lesz a maffiával, mi lesz a gyilkosokkal?

Valószínűleg megbeszéléssel zárul ez a drámaóra. Hogy a társaság mi-féle következtetést, tanulságot von le a maga számára, a dialógus mely irányba halad, előre tudni nem lehet, múlhat azon is, hogy a foglalkozást vezető tanár milyen kérdéseket tesz fel, mire inspirál.

A SZERETET NEM MÉRLEGEL

a/ Jézus megkenetése Betániában

— Amíg a diaképig eljutunk —

b/ A „megkenetés” asszociációi

— Ötlettől a realista játékig —

AZ ÓRA TÉMÁJÁUL SZOLGÁLÓ BIBLIAI TEXTUS: (János evangéliuma, 12. rész, 1-8. Jézus megkenetése Betániában)

„Jézus tehát hat nappal húsvét előtt elment Betániába, ahol Lázár élt, akit feltámasztott a halottak közül. Vacsorát készítettek ott neki, s Márta szolgált fel, Lázár pedig a Jézussal együtt ülők között volt. Mária ekkor elővett egy font drága valódi nárduskenetet, megkente Jézus lábát, és hajával törölte meg; a ház pedig megtelt a kenet illatával. Tanítványai közül az egyik, Júdás Iskariótes, aki el akarta őt árulni, így szólt: Miért nem adták el inkább ezt a kenetet háromszáz dénárért, és miért nem juttatták az árát a szegényeknek?” „Jézus erre így szólt: Hagyd, hiszen temetésem napjára szánta: mert a szegények mindig veletek lesznek, de én nem leszek mindig veletek!”

KÖRÜLMÉNYEK — ELŐZMÉNYEK: A foglalkozás két egymás utáni héten zajlott, kétszer két órában, a Nagykőrösi Református Tanítóképző Főiskolán. A résztvevők II. éves tanító-hitoktató szakos hallgatók. A Bibliához azért fordulok, hogy lehetőséget kínáljak a tanulóknak, miként képesek a drámajátékkal előbbé tenni a Szentírás történéseit, miként képesek felfedezni, felfedeztetni az evangéliumi példabeszédekben rejlő életigazító tanuságokat. A tanár ennek két útját-módját járja. Vannak olyan foglalkozásai, amelyeken arra törekszik, hogy a hallgató tanulja meg, miként tanítja majd ő a kicsiny gyerekeket. Máskor, mint a most leírandó órán is, csak a hallgatóira koncentrálni, segítheti-e az óra az ő lelki gazdagodásukat.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *A tanár szeretné, ha hallgatói a bibliai textus nyomán és inspirációjára megértenék, mi volt Mária indítéka, hogy egy évi keresetével, 300 dénár értékű nárdus olajjal kenete meg Jézus lábait? Továbbá szeretné, ha a hallgatói képesek volnának megfogalmazni milyen körülmények és milyen indítékok nyomán képes az ember Mária-féle gesztusokra. Mi az, ami késztet sejtő cselekedetekre; legyen az lelki, testi vagy szociális indíttatású.*

A DRÁMAÓRÁKON ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK: *Az első részben a bibliai jelenet képsorokban történő megelevenítésére kerül sor. A második részben kiscsoportos szituációs-improvizációs játékokra, a bibliai történet mai, asszociációs változataira.*

- A.
  1. A textus olvasópróba jellegű felolvasása.
  2. A szerepek kijelölése.
  3. A bibliai szöveg jelenetre bontása.
  4. A jelenetek térbeli elrendezése.
  5. Mozgó és állóképekben történő ábrázolás.
  6. A képeken belül a koncentrációs pont kijelölése.
  7. Az úgynevezett állványozás az újrajátszáskor; az egyes képek reálissá és plasztikussá tétele.
- B.
  1. A feladatok közös megbeszélése.
  2. Kiscsoportok kialakítása.
  3. A csoportok bemutatkozása, a látottak elemzése.
  4. Az újrajátszás során a tanár szereplése.
  5. Új jelenet beépítése, dramaturgiai megfontolásokból.
  6. Zárómegbeszélés, a csoportok önmagukról és egymásról.

a.

Jézus megkenetése Betániában

— Amíg a diaképig eljutunk —

A DRÁMAÓRA FOLYAMATA

Első lépés:

A tanár felolvassa a már közölt bibliai szöveget, új fordításban, az olvasópróbákra jellemző módon.

A tanár új fordítású bibliát visz az órára, a téma gazdag asszociációs lehetőségében bizakodva mindenképpen el akarja kerülni, hogy a figyelem elterelődjék a történetről, amelyet aktuálisnak vél. Ha Károlyi fordításában olvassa fel az idézett részt — gondolja —, gondolat elterelő szellemi kalandra csábíthatja a hallgatót az archaikus zamat, a XVI. századi nyelv gazdagsága. Ezért próbál eltérni a protestáns lelkipásztori gyakorlat templomi hagyományától, eltávolodni az ünnepélyes bibliaolvasástól, s inkább óhajt élni a színházi rendező olvasópróbán szokásos láttató szövegközlésével.

Második lépés:

*A tanár kérdéseket tesz fel, és Gordon-technikával összegez. Ezzel a résztvevőket a helyzet újragondolására készíti. Ők ugyanis — bibliaolvasók lévén — ismerik a történetet. Az első kérdések a jelenetben szereplő viszonyokra vonatkoznak, Máriára és Jézusra. A bibliai textus szükségessége miatt a résztvevőnek van mit elképzelnie. S a kérdések, amelyek végén az eredménynek meg kellene születnie: *Mi Mária tettének indítéka?**

Ki ez a Mária? Emlékezteti őket egy másik bibliai jelenetre. Jézus akkor is náluk van. Márta háziasszonyi teendőket végez, Mária pedig a Mester lábai előtt ül, és hallgatja, ahogy beszél. És amikor Márta szemrehányást tesz, amiért csak ő tevékenykedik a vendégek körül, Jézus azt feleli, hogy Márta ugyan nagyon rendes asszony, de a jobb részt Mária választotta. Jézusnak voltak asszönykövetői is. Hogyan viselheték el őket a férfiapostolok? (Ismeretes, hogy Jézus az első pró-

féta, aki egyenlőnek tekinti az asszonyokat a férfiakkal.) Hány eszten-dős Mária? Milyen küllemű? Milyen idegalkatú? Milyen a viszonya a Mesterhez? Miért válik Jézus követőjévé? Hogyan élt, mielőtt Jézust megismerte? Leány-e, asszony-e? Érzelmi világa milyen?

(A feladat izgalmas: meg kell fejteni egy nőt. Hogyan él, érez, gondolkodik. Egy esetleg hozzájuk hasonló korú nő alakját kell megte-remteniük. A felfedezés öröme eluralkodik a hallgatókon. Egyre izga-tottabbak, egyre aktívabbak.)

S a hallgatók válasza a tanár megfogalmazásában: Mária érzé-keny, rajongó, valószínű egy nagy csalódás után van, empátikus lény, romantikus alkat, Mária tud szeretni.

A tanár máris tovább kérdez. Ki az a Jézus, aki az imént érkezett Lázár házába. (A foglalkozás rögzítője most az óra folyamatában pró-bálja megidézni az eseményeket.) Fáradt ember. De otthon érzi ma-gát, ő hozta vissza a halálból a házigazdát. Szomorú szemű. Útban Je-ruzsálem felé. Várja a Gecsemáné, a templom és a Golgota. Tudja a sorsát, és a rá váró szenvedéseket is. S a vacsorai kavalkádban egy pil-lanatra erre gondol, és szorongás fogja el. Lehet, hogy össze is rán-dul. S lehet, hogy ezt veszi észre Mária? Oldani akarja Jézus félelmét, el akarja tüntetni a szeméből a rémületet. És máris dönt. A kezében levő cserépkorsót megfordítja, és ömlik a nárdusolaj, és illata belengi a házat. Mit érez, mire gondol Jézus? Valószínű, hogy meghatja Má-ria gesztusa. Érti Máriát. Tudja, hogy Mária félti őt, szereti őt, és eme tettével jelet küld. Jelzi, hogy ne féljen, hogy vele marad a szenvedésben. Jézus ugyanis tudja azt, amit ebben a társaságban igazán csak Mária sejt, hogy az ő ura, a Jézus Krisztus, akitől ő szereteten kívül mást soha nem kapott, hamarosan meg fog halni, s ennek a gondolata számára elviselhetetlen. Jézus, az istenember meg is fogalmazza Mária sejtését, mintha csak igazolni akarná őt, indokolni tettét a töb-biek előtt. „Hagyd, hiszen temetésem napjára szánta;” Mária valószí-nűleg felzokog.

Miként fogadja Mária cselekedetét Júdás, Márta, Lázár és az apostolok? Lázár feltehetően nem csodálkozik. Ismeri a testvérét, ő ilyen. Júdás? Ő a közösség pénztárosa. Kötelességének tartja megje-gyezni, hogy ez a kenetés, felelőtlenség. Az olajat el kellett volna ad-

ni, s az árát szétosztani a szegények között. Szociális demagógia. Milyen ismerős.

Az apostolok valószínűleg féltékenyek. Egymással is vetélkedni szoktak, kit szeret jobban a Mester. S most ez a Mária! Ő került a középpontba. Lehet, hogy egyik a fejét csóválja, a másik Jézus arcát figyeli, a harmadik dühösen elfordul, látni sem akarja ezt a rajongó némbert. S az ötödik azt mondja, nem bírja elviselni ezt a nő, hogy ne szerepeljen. Ám amikor Jézus megindokolja Mária tettét, valamenynyien megnyugodnak. Ó, hát így érthető Mária cselekedete. Nem kell semmitől sem tartani. Jézus bejelentése sem rendíti meg őket. Megszokták már, hogy a Mester időnként ezt mondogatja, meg fog halni. És zajlik a társasági élet tovább.

Harmadik lépés: megbeszélik a jelenetekre bontást

A kapcsolatok feltárását követően — kérdések segítségével elevenítettük fel a viszonylatokat — az volt a cél, hogy a hallgatók szerepkbe bújva, még érzékletesebb módon jussanak a metafórikus jelentés felismeréséhez.

1. Ennek előfeltétele volt, hogy jelenetekre bontsák a Jézus megkenetése Betániában című újszövetségi részt. Miután a hallgatók ismerték a megkenetés más változatait is Máté és Márk evangéliumából, a jelenetezés során már ezeket is figyelembe vehették. Vették is, sőt el is rugaszkodtak azoktól, fantáziájukkal egészítve ki a bibliai helyzetleírást. A Szentírásban például vacsoráról van szó, ezt ők nem szertartásos asztali étkezésként értelmezték, hanem úgy, mint valamiféle állófogadást, amikor is ki, hol, ülve vagy állva falatozik. Közösén húzták meg a cezurákat, jelölték ki a dramaturgiai választóvonalakat, azaz a fejezetet jelenetekre bontották. És ezt rögzítették.

2. Majd térben is elrendezték a jeleneteket. A változásokat térforma módosításokkal bontották különféle képekre. Ezt is felvázolták.

3. Megegyeztek abban, hogy a képeket kétféleképpen jelenítik meg:

a/ mozgóképben (verbális, mimes improvizációban),

b/ állóképben (kimerevített diakép módján)

4. Megállapodtak abban is, hogy a tanár mindegyik jelenetben kijelöli a fókusz, a koncentrációs pontot, amelyre állandóan figyelniök kell, amikor a szerepük szerint jelen vannak a képből.

5. Tisztázták, hogy a tanár is szerepet ölt magára, ő lesz a rendező, aki, többek között rögzíti a diaképeket is.

Negyedik lépés:

Megmozdul és kimervedik a kép

Miután tisztázták a szerepeket, egy-egy fókuszpontra koncentrálnak a szituáció a következőképpen bomlott jelenetekre és képpé.

1. A

Koncentrációs pont: Mindenki az evésre-ivásra összpontosít emberekkel teli szobabelső. Benne élet. Vendéglátók kedveskednek, apostolok beszélgetnek, asszonyok felszolgálnak, Jézus ül, magányosnak látszik. Mária lép be az ajtón. Kezében korsó. Jézusra tekint.

1. B

Amikor ez a beszédes, mozgásos jelenet odáig ér, hogy Mária belép a helyiségbe, a tanár diafilmkészítő szerepébe lép, s csapóhangra rögzíti az eseményt. Ekkor merevedik ki a kép. Mindenki abban a helyzetben marad, amelyben a csapó hangja találja.

2. A

Koncentrációs pont: Mária

Mária kiönti a korsó tartalmát Jézus lábára, s mellé térdel. Erre a váratlan fordulatra minden résztvevő másként reagál. Mindenki szerepe szerint viselkedik, beszél és gesztikulál.

2. B

Ismét csapóhang, megszületik a második felvétel.

3. A

Koncentrációs pont: Judás

Judás beszél. Kritizálja Mária tettét. Ki hogyan figyel. Miféle kiscsoportok jönnek létre, ki ért egyet Judással, ki nem, ki tartózkodik.

3. B

Csapóhangra rögzül a harmadik diakép.

4. A

Koncentrációs pont: Jézus

Jézus válaszol Judásnak. A Mester, amikor megszólal, feláll. Átrendeződik a tér. Hogyan viselkednek az őt hallgatók?

4. B

És kész a negyedik kép is.

Ötödik lépés:

Segítség a szerepformálóknak, újrajátzás

A tanár bevallja, hogy nagy buzgalomban és alkotáslázában kihagyott egy fontos mozzanatot, történetesen azt, hogy segítsen a játzóknak szerepük megformálásában. Eddig jobbára csak Mária-ra és Jézusra összpontosítottak, az egymáshoz és hozzájuk fűződő kapcsolatra, de nem tisztázták eléggé, kik is azok a többiek, akik Lázár házában vannak, mint jellemeik. Nem árnyalták a figurákat még.

Megnézvén az első képsort, feltűnt, hogy a mellékalakok sematikusak. A játékosok csak a maszkot húzták magukra, de nem a személyiségjegyeket. Mielőtt tehát újra elindították volna a valóságos képsort, beszélgetni kellett Lázárról. Mártáról az apostolokról, Péterről és Tamásról, Jakabról és Judásról.

A tanár újfent kérdezett, most már konkrétan, az epizód-szereplőkre vonatkozóan. Vajon Márta elégedett-e háziasszonyi tisztével? Menekül-e ebbe a szerepbe, vagy ez a természetes közege? Netán sértődött? Lázár hány éves lehet? Maradt-e nyoma annak, hogy halálos beteg volt? Hálás-e Jézusnak, vagy szorongatja furcsa helyzete? Végülis ő jött vissza a halálból. És Péter? Kicsi, nagy, vékony, kövér, jámbor, ökos, csendesszavú, nagybeszédű? És Judás? Demagóg? Karrierista? Tusakodó? És milyen lehetett Jakab tizenéves korában, hogy él benne Jézus, a testvére, felnéz rá, féltékeny? A kérdéseket a tanár az adott szereplőknek tette fel. Először nekik kellett végig gondolni a választ, a többiek persze kiegészíthették. Ezek után újra tisztázták, ki hol helyezkedik el a jelenetek szerinti térben, kihez közel, kihez távol, kihez bizalmas és kihez bizatlatlan?

Na és a koncentrációs pont. Ha sikerül arra figyelni, nő a játék hitele. *A koncentráció megadott iránya nem engedi elkalandozni a játékost. A tanár a fókuszpontokra újra felhívja a figyelmet. Ezek: az étkezés, Mária, Judás, Jézus.*

Hatodik lépés:

Csak diaképek

A harmadszori újrajátzásnál már csak a csapó hangja hallatszott. Mint egy diafilmen, egymás után következett az első, második, harmadik, negyedi szöveg nélküli diakép.

ÜZENET: *Az óra végére meg is fogalmazódott — nem direkt módon — de megfogalmazódott a bibliai üzenet. Egyikük így szólt: Mária megértett, asszony létére értette meg a krisztusi magatartás lényegét. És mert megértette, át is vette és gyakorolta. S ez a lényeg nem más, mint a szeretet, amely nem mérlegel, amelytől nem idegen az áldozatvállalás sem. Mária cselekedetében, a megkenetésben, ez az önfeláldozó szeretet testesül meg.*
Biztatásul és példa gyanánt a mai Máriáknak és nem Máriaéknak. Ám ezt már a foglalkozásvezető és -rögzítő tanár mondja.

b.

A „megkenetés” asszociációi **— Ötlettől a realista játékig —**

A tanár úgy gondolja, hogy drámai improvizációval, mégpedig *a hagyományos színjáték-építkezés formájával* kísérli meg pedagógiai szándéka megvalósítását. Három kiscsoportot hoz létre, s a létrejött kisközösségek keresik meg a témát, alakítják ki a cselekményt, ők maguk között osztanak szerepet, határozzák meg a figurák karakterét, jellemét, ők is játsszák el, tehát létrehozzák a rögtönzések drámajátékot.

Első lépés:

A tanár megbeszéli a feladatot a hallgatókkal. A Jézus megkenetése Betániában jelenetsorra rímelő drámai szituációt találnak ki, valóst vagy fiktit, egyikőjüket vagy közösen kialakítottat, és azt megtervezik, a színpadi dramaturgiából ismert technikával felépítik. Rövid színjátékot csinálnak. A csoport választhat rendezőt, de az egész lehet közös mű is. Kérdések hangzanak el és válaszok és ötletek és témák.

Második lépés:

Három kiscsoportban indul el a munka. A tanár ide-oda jár a csoportok között és kérdésekkel segít, ha igénylik. A méhkaszsongásra emlékeztető

zaj jelzi, hogy dolgoznak. Sorjáznak az ötletek, vita, majd döntés. A csoportok a sarkokba vonulnak, próbálnak.

Szerepekbe bújnak, jeleneteket alkotnak.

Negyedóra áll rendelkezésükre. A tanár tudja, hogy ez nem sok idő, azt is, hogy hibátlan teljesítményt nem várhat, de azt is, hogy a rögtönzés választ ad: megértették-e Mária gesztusának indítékát?

Harmadik lépés

A csoportok bemutatják alkotásaikat. Aztán megbeszélik, kialakítják a színpadi teret, elhelyezik a játékhoz szükséges kellékeket. A másik két csoport nézőként helyezkedik el.

Az alábbiakban leírjuk, milyen drámajátékok születtek.

1. Konfliktus a családban.

Hárman játsszák. Szín: lakótelepi lakás egy szobája. Nem derül ki, miféle társadalmi réteghez tartoznak a benne élők. (Ennek nem nyomoztak utána).

Kilenc év körüli gyermek kedvenc játékaival játszik. A nagymama köt. Az anya korholja a nagymamát. Mondott valamit a szomszédoknak, noha ő, a lánya már közölte vele többször, hogy ne fecseljen, ne kavargasson azt a bizonyosat, hagyja őket élni! A mama válasza olaj a tűzre. Az anya feljebbviszi a hangját, kiborul és azt üvölti, amire vágyik, de amit eddig nem mondott ki, hogy vonuljon a mama a szociális otthonba, s éljen úgy, ahogy akar.

A gyermek, a jelenet tanúja, egyre dermedtebben hallgatja az anyját. Amikor az hisztériásan kirohan és a nagymama hüppögve pityeregni kezd, a gyerek feláll, és játékeit, babáit, kincseit a nagymama ölébe szórja, miközben átkarolja, simogatni kezdi az arcát.

— A beszélgetés során megfogalmazódott: a kislány nem bírta elviselni a nagymama megtiprását, *gesztusával vigasztalni akarta őt* nagy megaláztatásában. Ez a csoport megértette a bibliai jelenet egyik lehetséges értelmét.

2. Veseátültetés

Hatan játsszák négy jelenetben.

Első jelenet:

A 18 éves leány egy orvosi vizsgálatról jövet közli otthon a szülőkkel, hogy baj van egyik veséjével, s hogy a vizsgálatot végző orvos nagybácsi ma este eljön a szülőkhöz.

Második jelenet:

Az orvos-rokon a családi asztal mellett közli a diagnózist és a javaslatot. A gimnazista lány egyik veséjét ki kell venni, s be kell ültetni — lehetőleg egy családtag ép szervét. Nagy a kétségbeesés.

Harmadik jelenet:

Közlik a tényt a gimnazista kislány nővérével, aki másfél éve férjnél van. Ő úgy gondolja, hogy alá kell vetnie magát a műtétnek, s oda kell adnia a fél veséjét.

Negyedik jelenet:

Közli a fentieket a férjével. A házaspár szereti egymást, gyereket szeretne. A férj felesége ötletéért nem lelkesedik. A jelenet nem zárul le. Nem tudható, hogy a nővér döntése nem jelenti-e a házasság felborulását.

— A megbeszélésen elhangzottakból: Mi indokolja a nővér altruizmusát? Miért vállalja ezt az egész további életét befolyásoló műtétet? Ez a játékból — állapították meg — nem derül ki. Ezt nem ábrázolták.

A csoport ennek nyomán rájött, hogy a játékból valami tényleg hiányzik. Mégpedig egy olyan jelenet, amelyből kiderülne, hogy a két testvér a szokásosnál jobban szereti egymást. Az anya, aki kisebb-nagyobb megszakításokkal évekig volt kórházlakó, alig tudott a kislányával foglalkozni, jószérivel őt a hét évvel idősebb nővére nevelte, az ő szeretete formálta. Az újrajátszáskor ez a jelenet beiktatózott. Ettől azonban a férjjel való konfliktushelyzet még drámaiabbá vált, a feszültség a végére sem csökkent.

3. Mi lesz veled?

Az improvizatív drámát hatan játsszák több jelenetben.

Fiatal jegyespár a színen. Láthatóan igen szeretik egymást. Házassági tervükről beszélnek. A leány — ez kiderül, főiskolai hallgató, a fiú pedig pályakezdő mérnök. Elválnak, a lány indul a főiskolára, s noha zebrán megy, elüti egy autót. Kórházba kerül, s gipszágyba. Gerincsérülést szenvedett. Megjelenik a kétségbeesett anya, s a fiú természetesen, s ott az orvos, aki közli, műtetre van szükség, de garantáltan, jó feltételek között csak Kaliforniában tudják elvégezni. Megtudjuk, hogy az anya özvegyen nevelte a lányát, s nincsenek milliói. A hír a balesetről s a tengeren túli műtétről elér a fiú családjához is. A fiú anyja elutasító, egyébként sem helyeselte ezt a házassági tervet, a menyasszonyt ki nem állhatja, s az égiek rendelését látja az eseményekben. A fiú apja viszont segíteni akar. Tervező mérnök, mellékes keresetekből hétvégi házat épített, maguknak persze, s már amikor felvetődött fia házassági terve, a hétvégi házat nekik szánta. Most felajánlja, hogy adják el, s az árából gyógyíttassák meg a menyelöltet, s aztán majd lesz valahogy.

A műhelymunka további lépéseit ezen a harmadik színjátékon mutatjuk be.

Negyedik lépés

Az elemzéssel kiderülnek a hiányosságok

Ennyi derült ki az eljátszott rögtönzéses játékból. Következett a megbeszélés. Mindenki elmondta, neki mit mond a játék, mi világos, mi nem, mi indokolt, s mi nem. Meggyőznek-e a szereplők az igazukról vagy becsületszóra kell elhinnünk, hogy minden így történt.

- Miféle ember ez az anya? Miért ilyen kemény? Mért nem kedveli a lányt?
- A lány anyja olyan, mint egy nyuszi. Mi az oka, lehetne-e más, és milyen körülmények között?
- Az apa szereti a fiát, ez kiderült. De mi köze a lányhoz? Elviseli, kedveli, szereti, s ha igen, miért?
- A harmadik csoport tagjai, akik létrehozták ezt a játékot, olykor kapásból válaszoltak, ők ugyanis tudták az okokat, csak nem játszották el, nem voltak képesek beleilleszteni a jelenetbe. Máskor

viszont elgondolkodtak a kérdésen, sőt meg is hökkentek, hogy ez nem jutott eszükbe, s kitaláltak lehetséges válaszokat egymással is vitázva.

- A fiú anyjáról kiderítették, hogy azért nem kedveli a lányt, mert másféle, mint ő. Cicatermészet, amit ő ki nem állhat. Nyájas és szelíd, és levette a férjét is a lábáról, mivel annak is az ilyen macskafajta kellett volna. Neki mindenért meg kellett küzdenie, ő lenről jöve vitte valamire. És az sem tetszik neki, hogy a lány csak tanítónő és nem visz semmit a házasságba.

Ötödik lépés

A tanár szerepbe lépésével megoldanak egy dramaturgiai problémát.

Eljátszanak egy jelenetet az anya fiatal korából.

Szín egy igazgató szobája. Az asszony ekkor huszonhat éves, elkészített pályamunka bemutatásával pályázik a vállalat egy fontos állására. A tárgyalás során az igazgató és a hölgy között hivatalos a hangnem, korrekt és tárgyyszerű. Ám belép egy nálánál fiatalabb, macskás lány, s rögvest forrni kezd a levegő. Ő is hozza az önéletrajzát pályamű nélkül, s az asszony érzi, hogy elvesztette az állást. Visszavonul és gyűlöl.

A jelenetet eljátsszák, a lány és az asszony azonos az eddigi szereplőkkel, az igazgató figuráját a tanár ölti magára. A tanár-igazgató játéka adja meg a magyarázatot most már meggyőzően; miért viselkedik így a fiú anyja. Ezek után újrajátsszák azt a jelenetet, amelyben a fiú szülei csapnak össze, eladják-e a hétvégi házat vagy se. Ekkor, a vita helyében, kiömlik az asszonyból a hajdani sérelem, hogy miért utálja ezt a fajta nőt, ilyen módon a fia választottját is.

Hatodik lépés

Új jelenet épül be a drámajátékba.

Az apa a pozitív figura. Ő a gesztus-gyakorló. De az eddigiekből nem sejtett ki igazán, hogy miért? Nem, mert nem játszották el.

— Hogy a fiával gyengéd, az kiderült. De hogy milyen szívvel fordul a lány felé, az nem világos. A kismenyasszony személyiségjegyei már föl-villantak abban a jelenetben, amelyben a fiúval volt együtt. De hogy ez a nőies lány, hogy bánik az apósjelölttel, s az miként viszonyul hozzá, az jelenetben eddig nem volt látható. Úgy döntöttek tehát, hogy beiktatnak egy

új részt, s ebből kell kiderülni, hogy a lánynak és a fiú apjának szeretetteli a kapcsolata. A lánynak gyermekkorában halt meg az apja, itt most kiélheti az apa iránti vágyakozást is. A jelenetben cicás gyöngédséggel hálózta körül, az apát, aki azt szívesen fogadja. Örül, hogy a fia ilyen lányt talált magának, valójában ilyet szeretett volna ő maga is. Ezt játsszák el, és el is játsszák, mégpedig a cselekménynek azon a pontján, a baleset előtt, amikor az apa felajánlja a fiataloknak, hogy lakjanak a hétvégi házban. És most már minden világossá vált.

A végére

A tanár azon szereti mérni a drámaóra eredményességét, mennyire feldobottak vagy megrendültek a tanítványai a foglalkozás végére. Jól tudja, hogy a közös alkotásnak, melyet művészeti indulat inspirál, s művészeti eszközök hoznak létre, annak a hatása alól a résztvevő nemigen tudja magát kivonni. Ilyenkor más az arc, a tekintet, a mozgás, másként mennek el az óráról. Tünődnek vagy mosolyognak, lebegnek vagy gondolkodva botlakoznak.

Mint most is.

A tanár örül. Adott és kapott.

18.

A DÖNTÉS NAPJA — Az epikus színjáték dramaturgiai nyomvonalán —

ELŐZMÉNY: Az inspirációt Jonathan Neelands könyvéből kaptam. A lényeg: ismerjük a hős egy döntését. Ezt közli a tanár a hallgatókkal. És még három szűkszavú információt, mi történt a szereplővel a döntés napján. A többit deduktív módon, visszafelé pörgetve az eseményeket, a közösségnek kell kitalálnia: ki ez a figura, mit miért tesz. Megállapodunk abban is, hogy a hős életének drámai fordulatait jelenetekben elevenítik meg. *A tanár nem is rendezőként, nem is szakértőként, hanem az elbeszélésírók partnereként és narrátorként van jelen.*

A foglalkozás létrehozásában a Nagykovácsi Református Tanítóképző első évfolyamának hallgatói vettek részt.

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: Mivel a döntést magát a tanár találja ki, remélheti, hogy az annak nyomán kialakuló epikus rögtönzéses játék az élet vezetésére vonatkozó tünődésekig is eljuttatja a tanulókat.

A DRÁMAÓRÁN ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK:

1. A tanár közli a döntést, és azt a három eseményt, ami a hőssel történt aznap.
2. A társaság nagyobbik része részt vesz az elbeszélés alkotásában, alakítja a szereplők sorsát, s játékukat instruálja is.
3. Ki a főhős, kik a mellékszereplők, azt a tanulók jelölik ki.
4. A tanár az epikus drámaszerkezetben a narrátor. Szerepe fontos, ő mondja el mindazt, amit a szereplők nem játszanak el.
5. Kialakítják a megjelenítés helyszíneit, és a játék színi eszközeit. Ezek: monológ, dialógus.
6. A játék után megbeszélés következik.

Tűnődés

- Egy történetben bármennyire is egyéni vagy a kollektív fantázia teljesítménye, abban mindenképp benne van az írók, történetmondók, kitalálók élet- és társadalmi tapasztalata, szellemisége.
- Ugyanez a történet, amely át van itatva közvetlenül vagy közvetve személyességgel, ha az írói, dramaturgiai elrendezettségben épül, valamilyen szinten műalkotás.

A konkrét döntés, amit a tanár közöl

Egy főiskolai hallgató II. éves, egy áprilisi napon a vizsgák előtt egy hónappal benyit a tanulmányi osztályra és közli, hogy kimarad a főiskoláról.

Amit ezen kívül még a tanulók tudomására hoz: a főiskola egyházi fenntartásban működik. A hallgató nem tanulmányi okok miatt távozik. A hős említett napjáról még a következőket említi:

a/ reggel kap egy expressz levelet,

b/ délelőtt beszél barátnőjével,

c/ délben egyik tanárával

Hogy közben és utána mi történik vele, arról nincs tudomásunk. Mint ahogyan arról sincs, hogy ki írta a levelet, miről szól, továbbá miről beszél a barátnőjével és a tanárával. És nem ismerjük ennek a hallgatónak a nevét és a nemét sem. Amiként arról sincs tudomásunk, hogy ki ő, miféle családból, milyen nevelő környezetből érkezett.

Meg kell tehát formálnunk egy embert, megjelöntenünk egy napját.

Múltjából, jelleméből, s az utolsó nap eseményeiből indokoltan kell következnie a fenti döntésnek. A döntés napját kell végigjárni.

A tanár az olvasóhoz

Mi végett találta ki a tanár éppen ezt a döntéshelyzetet? Kitalálhatott volna mást is. Kapcsolhatta volna más korok figuráihoz, regényhősökhöz is akár, de történelmi sorsfordulók valós vagy elképzelt szereplőihöz is. Hogy mégis ekként választott, annak magyarázata talán csak ennyi, hogy itt és most református tanító-hitoktató elsős hallgatóit tudva-látva maga előtt, úgy gondolhatta, hogy egy, a saját életükhöz közeli történés jobban érdekelheti őket, könnyebben készíthet azonosulásra mintha tanulmányaikhoz igazodó témát választ. Változó korunkban mi sem izgalma-

sabb, mint mai (leendő) értelmiségieket szóra bírni egy képzelt, ám lehetségesen valós szerephelyzetben; mint vélekednek magukról, korunkról, életünkről. (Az elképzelés bevált. Friss pezszésű óra emléke maradt meg a foglalkozást vezető pedagógusban).

A felkínált és elfogadott döntés, hogy az ifjú hallgató II. évesen önként elhagyja az iskolát, meghökkentette őket. Ilyen ugyanis az intézmény rövid életében még nem fordult elő. Maguk sem juthattak még gondolatban sem ilyen elhatározásra, hiszen örültek, hogy felvették őket. Ezt a döntést — látszott a reagálásukon — igencsak drámainak tartották. Valószínű, hogy sorsfordítónak is. És elképzelték — ilyen sokkoló helyzetben az ember nem is tehet mást, mint elképzeleli —; ha én kerültem volna, vagy kerülnék ilyenféle szituációba, ugyan mi mindennek kellett volna vagy kellene azt megelőznie.

A tanár pontosan erre számított, hogy a váratlan s drámai erejű közlés elindítja az asszociációs folyamatot partnereiben. És ha elindítja, akkor felszínre is buknak a lélektani, szociális és társadalmi motívációk. Akkor viszont megvan a lehetősége annak is, hogy egy árnyalt és tanulságokban gazdag drámaóra szülessék.

A foglalkozás lépéseit előre megbeszéljük

a/ A csoport kisebbik része szerepet vállal, nagyobbik fele segíti a történet kibontakozását, mégpedig ötleteivel, gondolataival, élményeinek közlésével. Elhatározzák, hogy a figura alkotásban és a szituációkban a cselekvés és döntés elsőbbségét a szereplőknek adják meg. A kiegészítés és a pontosítás viszont mindenki joga.

b/ Miután önkéntes vállalással a szerepek kiosztódnak, megkezdődik a figura-teremtés, a döntést előkészítő események tartalmi feltöltése, a főhős lelkiállapota, belső mozgásának rögzítése, a mellékszereplők karakterizálása. Ez többnyire beszélgetés és vita folyamatában születik meg, kisebb részében előzetes, spontán improvizációban. A tanár szerepe ekkortájt annyi, hogy irányítja a beszélgetést, és kinagyítja azokat a mozzanatokot, megállapításokat, amelyek lényegesnek tetszenek, és amelyeket közösen elfogadhatnak.

c/ Szükség van-e újabb szituációs epizódok beiktatására, többre annál, mint amennyit a tanár előzetesen bejelölt? (A mi esetünkben a hallgatók kiegészítették az eredendő eseménysort újabbakkal. Fontosnak találták,

hogy a hős reggel fél 8-kor találkozzék a lelkész tanárral, és, hogy délután kapjon még egy levelet attól a kedvenc pedagógustól, akivel találkozót beszélt meg.)

d/ Megállapodnak abban, hogy noha az említett döntést érdemben befolyásolja mindaz, amit az utolsó napon él át a hős, de kell, hogy előzményei legyenek döntésének. Valaminek már érlelődnie kellett a megelőző időkben is. Az tehát lehetetlen, hogy arról a lelkiállapotról, amellyel eléri a döntés napját, ne essék szó. A hősnek élnie kell a monológ lehetőségével.

e/ A tanár fenntartja magának a narrátori szerepkört, úgy véli, hogy a szituációk közötti időkben szólal meg, és kommentálja a történést, a főhős esetleges vívódását, előkészítheti a következő akciót, befolyásolni is tudván ezzel a történést hogyanját. Ezt még akkor is jó ha megteszi, ha az előzetes beszélgetés során minden lényeges mozzanatban megállapodnak. A finomítás lehetősége egyrészt, és a figyelemfelhívás másrészt ily módon a kezébe adatik.

f/ Újrajátszásra is sor kerülhet — állapodnak meg, ha valaki szükségét éri. Bárki kérheti az egyes jelenetet — narrátori jelenlét és a monológok is beleértendőek — pontosítását, tárgyalását. Ilyenkor a javaslattevő instrualja a játszókat.

A leírása következik mindannak, ami a drámaórán történt

(Nem kívánjuk, hogy a kínlódás verejtékszagát megérezze az olvasó, ezért csak a munkafolyamat letisztult változatát közöljük. A szöveg a tanár stilizálásával kerül papírra.)

a/ Kitalálják maguknak a hőst

A játék előtt még határozni kellett, hogy fiú legyen-e a főhős, vagy leány? Elővettek egy pénzdarabot, fej vagy írás, feldobták. Lány lett a szereplő. Csiszár Klára vette magára a húsz éves főiskolás jelmezét. Önként, természetesen. Aztán elkelték a mellékszerepek is. Hősnőnknek nevet kellett választania, hogy ily módon is tudatosodjék benne, nem önmagát kell eljátszania. Az anyakönyvezés eredménye: előttünk ült Joó Eszter. Ki is ez a Joó Eszter? Hogy és hol élt azt megelőzően, hogy főiskolára került, s ide miért jelentkezett?

(Joó Eszter alakját a csoport formázza meg, s mindenek előtt maga Joó Eszter. Joga van mindig elsőnek szólni mindenekről. A tanár maga is csak kérdésekkel segít, legfeljebb visszakérdez és rögzít. Az ismeret, amit a hősnőről felhalmozott a csoport, a későbbiek során mind beépül a figura jellemébe, így motíválva döntését. Még akkor is beépül, ha a dialógusokban és a monológokban ezekről konkrétan nem esik szó.)

b/ Joó Eszter előélete

Joó Eszter vidéki városkában nevelkedett, szolid, kistisztviselő család olykor melengető, olykor ridegebb közegében. Jóval idősebb bátyja már családos, és az ország másik felében élnek. Kapcsolata apjával felületes, anyjához kötötték mindig is melegebb érzelmi szálak. Talán azért, mert többször ápolta betegeskedései során. Középiskolás társai egynémelyikével ha volt pajtási viszonyban. Igazi barátnője sem akadt. A fiúval, akivel együtt járt, éppen szakított az érettségi tájékán. Mély érzelmek nem szántottak bennük. Lekoptak egymásról.

Templomba járó protestáns családból jött. Vallását természetes állapontként élte meg. Lelki katarzisa vágyott, de ez nem adatott meg neki. Az egyházi fenntartású képzőbe is azért jelentkezett, mert valamiféle nagy élményben reménykedett. Fészekmeleg együttlétekre és testvériesült barátságokra. A tanulás maga nem vonzotta. pedagógusi hivatástudat sem.

c/ Akikkel Eszter találkozik a döntés napján

A portás: jovialis férfi, szeret kedélyeskedni. Eszter csinos, szekszepiles hölgy. Kinyílik utána János bácsi szeme.

A lelkész: markáns és határozott férfi. A protestáns lét számára nemcsak hit, de életforma is. Pontosnak és keménynek kell lenni. A kötelesség mindenek előtt. A lelkigondozás is kötelesség. De más is, pl. a konventhez menni tárgyalásra.

Klári, a barátnő: Kedveli Esztert, mivel neki mindig mindent elmondhat. És meg is teszi. De ő maga a másik gondja-bajára nem nyitott. Az Eszterére sem.

Török Tamás, a főiskola tanára: szuggesztív személyiség. 35 éves. Egyedül él, úgy tudják, nőtlen. A lányok szeme rászzegeződik, amikor beszél. Eszterrel az átlagosnál is meghittebb beszélő kapcsolatban van. Sok az érzelmi-lelki átjárás közöttük.

Kimaradok

(Ezt a címet is adhatnánk az epikus szerkezetű életjátéknak.)

(A kollégiumi szoba ágyait székek jelzik. Félig elnyújtózkodva rajta; ez a fekvés állapota. A többi helyszín is jelzéses. A narrátornak az is a szerepköréhez tartozik, hogy leírja a miliót, ahol a cselekmény zajlik.)

NARRÁTOR: 1993. április 14-én Joó Eszter, mint hetek óta már, korán ébred. Rosszul alszik. Hajnalban kiveri a verejték, úgy érzi, hevesebben ver a szíve. Ijedten kinyitja a szemét. Látja a három lányt a három ágyon. Alszanak. Boldogok a lelki szegények — irigykedik. Ám elhessenti magától a gonoszkodó gondolatokat, és mint hajnalanta eddig is, magával beszél. Maga sem veszi észre, hogy belső monológja mikor siklik át imába.

ESZTER: Bár aludnék! De ébredek. Mindig csak ébredek. De mire? Ma is mire? Megyek az órákra. Egyik ilyen, másik olyan. Felszedek itt is valamit, meg ott is. Barázdásabb lesz az agyam. De mit kezdek a barázdás agyammal, ha magammal sem tudok mit kezdeni? Mit keresek ebben a szobában? Mi közöm ehhez a három lányhoz? És a többiekhez? Képeket vágok, barátságosat, hogy ne lássák; nem örülök ennek az egésznek, amiben vagyok. Amiben langyosan vagyok. Uram, Te mondod, kiköpöm a langyosat az én számból. Hát köpj ki Uram, s fordíts akár szembe is magammal! Bocsáss meg, mert magam sem tudom, mit beszélek. Tanár urat, őt is megkérdem, mondja meg, langyos vagyok-e, helyemen vagyok-e? És ma óránk is lesz vele!

NARRÁTOR: Shogy erre gondolt, órája lesz Török tanár úrral, kissé megnyugodott. Csendben kiszállt az ágyból, s csakhamar az asztalhoz ült. Aztán — gondolta — sétálok egyet, mielőtt beérnék a reggeli áhítatra. Gyorsan elkészítette magát, és máris lent volt, nyitotta a kollégium kapuját.

PORTÁS: Eszterke! Eszterke! Várjon csak! Levele van! Expressz. Némrég hozták. Nincs rajta feladó. Biztosan a fiúja.

ESZTER: Ugyan János bácsi!

NARRÁTOR: Eszter ránéz a borítékra, megismeri az anyja írását! Csak nincs valami baj! Idegesen feltépi a ragasztásnál, s előremegy néhány lépést, s állóhelyben olvassa.

ESZTER: (Hangosan olvassa a levelet.) Drága Kislányom!... Ne ijedj meg, de megint ágynak estem. Kírtak. Nagyon gyenge vagyok. A fehér vérsej-

tek, tudod, szóval a szokásos. Meg a félelem, ami ezzel jár... Ölel, csókol édesanya.

NARRÁTOR: Eszter magában is így szólította az anyját, édesanya. Ha otthon volt, főzött és takarított és felszolgált. Örült, ha segíthetett. Ilyenkor örült, hogy érezhette fontosságát, meg hogy szeretik és hálásak. Mondták is neki nem egyszer: te mintha jobban szeretnél adni, mint kapni! Az apja viszont gyűlölte a házimunkát, meg a betegápolást is.

ESZTER: Szegény édesanya! Rohanok pénteken haza, otthon maradok, amíg kell. Csak nagyobb baj ne legyen, Istenem! Csak nagyobb baj ne legyen!

NARRÁTOR: Eszter megállt a parkban is. Rátört a sírás. Talán az ideges hajnali ébredések is tették, alig bírta megnyugodni. Már elkezdődött a reggeli áhítat, amikor az előcsarnokba ért.

LELKÉSZ: Elkésett Eszter! Csak nem aludt el? Jöjjön, még besurranunk!

ESZTER: Ma reggel levelet kaptam otthonról. Beteg az édesanyám. Azért. És nem bírom.

NARRÁTOR: Eszter a zsebkendője után nyúlt, ismét a könnyeivel küszködött.

LELKÉSZ: Nyugodjon meg! Isten megnyugtatja. Most menjünk az áhítatra. És majd keressen meg! Ma Pestre utazom, de holnap beszélgethetünk!

NARRÁTOR: Az áhítatot az évfolyamtársa tartotta. De nem tudott figyelni. Próbált imádkozni, de mindig arra gondolt, hogy édesanya otthon, betegen. Áhítat után a barátnőjét kereste, az egyetlent, akihez szorosabban kötődött. Klárinak ő volt ugyanis a lelki szemetesládája, ahogy mondták a többiek, de ő ettől boldog volt, mert azt tapasztalta, hogy amikor Klári kibeszéli magát, megnyugszik.

ESZTER: (Klárihoz) Baj van Klárika! Beteg édesanya, és te tudod, hogy ez nála nem tréfadolog.

KLÁRI: Nahát, de sajnálom! Akkor most bizonyára hazamész a hét végére!

NARRÁTOR: Eszter nem szólt többet. Egyedül maradt a bánatával. Magába fordulva ült a Török tanár úr óráján is. Kifelé menet, óra után egymás mellé kerültek.

TÖRÖK TANÁR ÚR: Mi baj Eszterke? Észrevettem, hogy nem figyel. Történt valami?

ESZTER: Történt tanár úr, de ez most a szünetben nem mondható el. Kedves volna rá az idő.

TÖRÖK TANÁR ÚR: Hát akkor találkozunk délután két órakor a könyvtárban. Olyankor nincs ott senki, nyugodtan beszélgethetünk. Most tehát maga is, én is, órára! Viszontlátásra. (Tanár el.)

ESZTER: (magában). Kedves ez az ember. Valaki, aki végre meghallgat. Aki van. Aki nekem is van.

NARRÁTOR: Eszter nagyon várta a két órát. Üldögélt a hallban, ebédelni sem ment. Fél kettőkor a barátnője, Klárika futott be.

KLÁRI: Képzeld, a Törökkel találkoztam a téren! Fogta két kisgyerek kezét és sietett. És neked küldi ezt a levelet. És hogy szóban is mondjam meg, ne haragudj, de nem tud jönni kettőre, mert az elvált felesége valamiféle balhét csinált, és most itt vannak a gyermekei.

NARRÁTOR: Eszter elsápadt. Hogy ő erről nem tudott. Hogy neki erről nem szólt. És hogy ez örület és kibírhatatlan.

ESZTER: Én egy senki és semmi vagyok. Én egy langyos vagyok. Nekem itt nincs helyem. Én itt senkinek fontos nem vagyok. Jaj! Jaj! Édesanya. Úgy látszik, csak neked vagyok.

NARRÁTOR: Joó Eszter elrohant a toalettre és öklendezve — szenvedve hányni kezdett. Mintha minden, ami szorongatta, ki akart volna jönni belőle. Megkönnyebbült.

ESZTER: (hangosan magának) Elmegyek. Kimaradok a főiskoláról.

NARRÁTOR: És bement a tanulmányi osztályra, és megismételte, amit magának mondott; kimaradok a főiskoláról.

Joó Esztert nem értették. Joó Esztert sajnálták. Joó Eszter jó tanuló volt és szelid. Bizakodtak is, majdcsak meggondolja magát, majdcsak visszajön.

Előadás után

a/ Az előadás utáni megbeszélésen elemezték a látottakat. Megértették, miért kapott fontos szerepet a narrátor. Valaki azt mondta, mintha hangjátékot látott volna. *Megértették azt is, hogy az általuk kitalált történet mitől lett több egyszerű improvizációnál! Hogy tudniillik, dramaturgiailag építkeztek és lélektanilag is. A konfliktusok sorozata vezetett el a döntésig, ami ebben az esetben a drámai megoldást is jelentette. Megfogalmazták, hogy az egyszeri történet metaforikus többletet kapott. Mi-*

vel Joó Eszter sorsa gondolatokat sugallt. Azt történetesen, hogy az ember félmegoldásokkal nem elégedhetik meg, hogy a csalódások olykor fontos felismerésekhez vezetnek; hogy az igazi értelmiség szolgálatra rendeltetett, és hogy ez a szolgálat kinél-kinél hajlama szerint más és más. Megfogalmazták, Joó Eszter hajnali monológjában a bibliai idézet, „a langyosat kiköpöm az én szájból”, önmagában is metafora, de azzal, hogy a végén Joó Eszter a szorongását is kihányja magából, ezzel *az életjáték maga is megemelkedik, és eljut egy olyan asszociációs szintre, amelyben már fellelhetők az esztétikai értéket is felmutató színjáték nyomelemei.*

Tisztázták, hogy a mellékszereplők csak karakterként jelenhettek meg, s hogy ebben a dramaturgiai rendben ez törvényszerű.

b/ Eljátszadottak a hallgatók a gondolattal; mi lesz, hogy lesz? Miként alakul az élete szülöttüknek, Joó Eszternek>

És mert szerették őt, miként szülő a gyermekét, pozitív sorsot szántak neki. Ilyeneket mondtak:

- Anyját ápolva rádöbben, hogy az ő igazi hivatása; diakónisszának kell lennie.
- Találkozik az igazival, és szülőt gyereket, és levelezőn hitoktatói szakot végez.
- Megtér, és egy zárt bibliaközösség tagja lesz.
- Egy év kihagyással visszajön a főiskolára, most már azzal az elszánnással, hogy nem várja, míg mások közelednek hozzá, hanem ő kezdeményez, hogy közösen, együtt, alakítsanak az életükön, de még a főiskoláén is.

19.

A KIÜRESEDŐ TEMPLOM — Szociodramatikus feldolgozás —

PEDAGÓGIAI SZÁNDÉK: *Fejleszteni a tanulók problémamegoldó érzékenységét, morális döntési készségét, és kreativitását.*

ELŐZMÉNY: A tanár olyan témához nyúlt, amely hallgatóit, a Nagykőrösi Református Tanítóképző tanító-hitoktató szakos drámapedagógus jelötljeit érzelmileg mindenképpen érinti. A tanár feltételezi, hogy hallgatói már rendelkeznek az efféle drámajáték létrehozásához nélkülözhetetlen elmélyülés és őszinteség képességével. A tanár a foglalkozást megelőző órán megemlíti a tervezett szociodramatikus játék témáját: miként csappant meg a református hitélet falun, miként pártoltak el a hívek az istentiszteletektől. A lányok a témát fontosnak tartják, mivel olyan közösségekből érkeztek, ahol az említett jelenséggel régebbi idő óta találkoztak. A tanár illetékességét is elfogadják, tudják róla, hogy református tanító családból származik.

A DRÁMAÓRÁN ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK:

1. Térkép készítése. Közösen alkotnak egy képzeletbeli falut.
2. A hallgatók a falu lakosainak szerepében. Nevet adnak maguknak, bemutatkoznak, s elmondják nacionáléjukat.
3. A lelkész szerepét a tanár vállalja fel.
4. A teremben jelzéses módon kijelölik lakásuk színhelyét.
5. A falu lakói meglátogatják egymást, s ekkor beszélnek meg a problémát, a templom kiüresedését.
6. A dialógusban zajló beszélgetések summáját közlik a csoporttal.
7. Az üres templomot látva a lelkész monológban ostromozza önmagát.
8. Jelenet a gyülekezeti házban, a falu lakói azt beszélnek meg, mi lehetne a teendő.
9. Szavazásra kerül sor, mi legyen a lelkésszel, maradjon vagy menjen.
10. Megbeszélés.

A foglalkozás menete

Azon a bizonyos október 2-án, ahogy szokás szerint körülülték a termet és a szokástól eltérően a földre fektetett fekete táblát és a mellé helyezett krétát is, a tanár mondandóját a következőkkel kezdte:

NARRÁTOR: Mi akik itt ülünk, egy Kiskér nevű 800 lelkes református kisközség lakói vagyunk. Más egyház a faluban nincs, csak ez. Olyan település a miénk, ahol évszázadokon keresztül a református vallás és egyház szabályozta az életet. A község lehet Szabolcsban vagy Zalában, bárhol, ahol a kistelepülés szerkezet jellemző a tájra.

JÁTÉKMESTER: Itt van előttünk ez a tábla, rajzoljuk le a községünket, ahol lakunk. Mindenki jelölje be, miféle közintézményről tud a faluban, mi az, amit ő fontosnak tart.

Csoportmunka

A rajzot hangos beszéddel kísérik. Egyenes a Fő utca. A téren van a templom, mellette az iskola. Mögötte a paplak. A templom mellett a kocsmá. A polgármesteri hivatal régi oszlopos épületben van. Van posta és tsz iroda. Három mellékutca is nyílik. Az északkeleti határ déli lejtőjű, dombos, szőlős, mögötte erdő. A falu nyugati része sík, szántófold. Bejelölik a temetőt és a vegyeskereskedést. A falun átkúszik egy patak, fölötte híd. A táj idilli. Orvos, gyógyszertár csak a szomszéd községben.

Közlés

Ahogy készült a térkép, egyre inkább érezhetővé vált, hogy magukhoz formálják Kiskért. Később pedig, hogy felelősséget éreznek érte.

NARRÁTOR: Sajnos Kiskér fogyatkozó község, sokat isznak az emberek, gyakori a lopás is, a templomba kevesen járnak, annál többen a kocsmába. Megcsappant a konfirmálók száma is. Csak a keresztelés, esküvő és temetés zajlik a régi szertartás szerint.

JÁTÉKMESTER: A jelenlévők, akik megalkották a falut, épüljenek be egy általuk elképzelt kiskéri lakos személyiségébe, mutatkozzanak be a közösség előtt; hogy hívják őket, hány évesek, mi a foglalkozásuk, mit lehet tudni családi állapotukról, hol laknak a faluban. Ez utóbbit jelölik meg a térképen.

Közlés

Ki kinek tudta magát elképzelni a játék kimenetele szempontjából, meghatározónak bizonyult. *A tanár maga is szerepbe bújt, s hogy irányíthassa a játékot, a lelkész szerepkörét öltötte magára.* S aztán sorban a többiek. Egyes szám első személyben mutatkozott be mindenki. Mi most csak a bemutatkozás summáját közöljük:

Csoportmunka

— *A lelkész 52 éves, 3 gyerek apja. Több mint 20 éve fungál Kiskéren. A hatalommal nem ütközött, a püspök úr intenciói szerint tette a dolgát, akként ahogy Ady írta „Nem oly nagyon hajráz, nem oly nagyon reszket”.* A rendszerváltozás után lelkiismeretfurdalása támadt, tehetett volna többet is a nyájért.

— *A lelkész felesége 10 évvel fiatalabb a férjénél, maga is teológiai végzettségű. Itt azonban csak kántori teendőket lát el. Férjét mindig is tisztelte s elfoglalta magát a három gyerek nevelésével és a kerti munkával. Most már több lenne az ideje, hogy a gyerekek kiröppentek.*

— *A kurátorasszony egyúttal a korcsmáros felesége, mellesleg könyvtáros. Az egyház dolgát inkább csak adminisztratív intézi.*

— *A polgármester 26 éves. A választás juttatta beosztásához. Idevalósi, konfirmált, párttag nem volt, agrárszakember.*

— *A tanítónő férjével együtt jött vissza a falua, a tájat is szereti, meg az itt lakókat is. A lankás részen a zöldövezetben építkeztek. Hisz a művészeti nevelés erejében. Irányítani akarja a gyerekek zenei, irodalmi életét. Kórust szervez.*

— *Zsuzsi néni a falu szélén lakik, 60 felé jár. A férjével együtt háztájiznak. Tsz tagok voltak. A gyerekeket reformátusnak nevelték. Templomba akkor jártak, ha engedte a munka, maradt rá idő.*

— *Fiatál hitoktató, szociális gondozó hölgy, most érkezett vissza. Küldetésének tekinti, hogy segítsen a falunak és a lelkésznek. Gyerekekkel és a rászorulókkal kíván foglalkozni.*

— *A volt tanácselnök felesége. Gyerekeit titokban keresztény szellemben nevelte, de férje beosztása miatt templomba nem járhattak.*

— *Vállalkozó hölgy, akinek a szüleit az ötvenes években ide telepítették. Neki már ez a szülőföldje. Szándéka, hogy a falut bekapcsolja az idegenforgalomba, gyermektáborokat is szervezni akar.*

JÁTÉKMESTER: A táblát állítsák félre, s minden kiskéri lakos foglalja el helyét a szoba térségében aszerint, hogy a lakását, munkahelyét hol jelölte meg a térképen!

Közlés

A tanár arra számított, hogy több szereplő ölt magára kétségbeesett, megkeseredett személyiség jegyeket, hiszen ő a bevezetőjében nem festett rózsás képet a faluról és lakóiról. De azt kellett tapasztalnia, hogy a hallgatók a magukformálta figuráknak cselekvési lehetőséget adtak. Mint kiderült, a változtatás szándéka dominált bennük.

JÁTÉKMESTER: Kérem a község jelenlévő polgárait, látogassák meg egymást, ki kit akar, és beszélgessenek el arról, miként jutott el a kiskéri egyházközség ilyen mélypontra, majd a párbeszéd eredményéről tájékoztassák a közösséget.

Közlés

Hogy ki kihez ment; a hitoktató a papnéhoz, a tanítónő a kurátorasszonyhoz, Zsuzsi néni a tanácselnök feleségéhez, a polgármester a vállalkozóhoz. A lelkész ebben a vendégeskedésben nem vett részt.

A beszélgetéseket tolmácsoló beszámolókból a következő világlik ki. A község állapotát törvényszerűnek fogadják el, ismerve a politikai és társadalmi viszonyokat. Mást nem is igen lehetett várni. A tisztviselőnek tartania kellett a templomba járástól, mert figyelték, a paraszt vasárnap is dolgozott, a paplak és a tanácsháza érdekei összefonódtak, egy beszélgetés utalt csak arra, hogy a lelkész is hibás, hogy sokkal többet is tehetett volna a hívekért.

NARRÁTOR: Június van, beharangoztak a templomba. Belép a pap is, s az Isten házában senki, csak a kurátorasszony és a harmónium mellett a feleség.

Csoportmunka

A jelenet megrendítő. Az 52 éves lelkész csaknem elsírja magát. Lehet, hogy évszázadok óta először nincs kinek ígét hirdetnie Kiskéren. Most támadt fel benne elementáris erővel a büntudat. Ostorozza magát kényelmessége miatt, hogy hivatalnak tekintette a hivatást és közli, hogy kérni fogja a felmentését. A kurátorasszony és a felesége csillapítják, majd azt

ígérik, hogy csütörtök estére megbeszélésre hívják a község meghatározó személyiségeit.

JÁTÉKMESTER: Kérem a tanítónőt, Zsuzsi nénit, s mindenkit, aki megszólalt már a témában, jöjjön el a gyülekezeti házba, a falu jövőjét érintő egyházi megbeszélésre.

Csoportmunka

S valóban mindenki eljön, csak a volt tanácselnök felesége nem. Ő mit is mondhatna. A lelkész megrázó szavakkal ecseteli hibáit és paulusi fordulatot ígér. Kéri a jelenlévőket, hogy segítsenek. Hozzák el az istentiszteletre a falu lakóit. Új módon szeretne szólni hozzájuk. A polgármester ígéri, hogy példát mutatva rendszeresen jár majd templomba, a hitoktató, hogy felkeresi a kisgyermekes szülőket, s személyesen kéri őket, adják gyermekeiket hitoktatásra. Zsuzsi néni fogadja, hogy betartja a törvényt, a hetedik napot megszenteli, mint régen az ő gyermekkorában tették. A vállalkozó programjába iktatja: a táborozó gyerekekhez meghívja a hitoktatót, tartson lelkigyakorlatot. A tanítónő művészeti jellegű szolgáltatást felajánlja az egyháznak. A kurátorasszony is magába száll. A bíráló megjegyzésre megígéri, hogy az istentisztelet alatt bezárják a kocsmát. A lelkész — a hívek bármennyire is megértőek —, nem ad felmentést magának, miként mondja, a rossz pásztornak. Mindazonáltal a vasárnapi istentisztelettől változásokat remél.

Megbeszélés és szavazás

Mi történhetett a következő istentiszteleten? Ezt a kérdést teszi fel a tanár. Kiskér lakói, a II. éves hallgatók úgy döntöttek, nem játsszák tovább a drámát, mert édesmindegy, hogy mennyien jönnek el a templomba, lényegi változás nem következhet be, mert amilyen messzire nyúlnak a korhadoszó gyökerek, messzi időben várható a virágzás is. A lelkész még oly megrázó prédikációja sem segíthet.

— Mi hát? — kérdezi a tanár.

— Új emberek, a faluba érkező fiatalok missziós tevékenysége, csak ez hozhat eredményt — felelik.

— Mi legyen a lelkésszel? Megtartják-e, sugallják, hogy menjen el, vagy kéri is a püspököt, kaphassanak új papot!

Vita kerekedik. Belekapcsolódik az a két hallgató is, aki a múlt alkalommal nem volt jelen. Érv és ellenérv; segíti-e a lelkes jelenléte a megújulást vagy akadályozza. Okoz-e neki egzisztenciális problémát az elmenetel? Új közegben büntudat nélkül, vajh nem kezdhet-e eredményesen új életet?

— Szavazzanak — javasolja a tanár.

És nyílt szavazással voksolnak. Egy tartózkodik (a vállalkozó, aki mint mondja, nem ismerte eléggé a lelkeszt), ketten döntenek úgy, hogy ha lehet maradjon (Zsuzsi néni és a hitoktató, ők ugyanis sajnálják), s heten, hogy menjen.

E dráma tehát lezárult. Döntéssel.

HOGY ÉLT DOMOKOS MIHÁLY? 1920 és 1993 között — Drámajáték és történelem

A teremtményeikkel közösséget vállaló „szakértőket” az epika, dráma, szociográfia elegyével létrehozott drámajáték mintegy 6 órán át tartotta ígézetében, amikor is feltették a kérdést, mit is találtak ki: a történelemtanítás egyik lehetőségét, vagy a nevelés lehetőségét a történelem által.

PROLÓGUS

Lehet, hogy nincs semmi újdonság abban, amit az alábbiakban bátorkodom előtálatni. Ránk azonban — rám és nagykőrösi főiskolás tanítványaimra, II. évesek, akik magunkból előhoztuk ezt, ránk a meglepetés erejével hatott. *Egy hallgató, Balogh Eszter rajzolt egy képet a táblára, egy idős férfi képét, s aztán elkezdtek összerakni belső vonásait, és kitalálni az életét. Teremtményüket reális helyzetekbe illesztettük, és úgy tettünk nekünk, hogy a kép élni kezd, és ezzel együtt a magyar történelem is. Az utóbbi 73 év egy család, egy ember históriájában.* Az első óra örömködő játszadozása után már szenvedélyünké vált; miként fog viselkedni hősünk sorsfordító helyzetekben. Következetes marad-e önmagához, ill. a történelem öhozzá. A játékban mint máskor is, szerephelyzetekbe kellett költöznie tanárnak és diáknak, s hol döntenie kellett, hol vallani, hol végrehajtani a kor parancsát. És a tanárnak igencsak kellett készülnie történelem-ismeretből; szemelvényeket keresni, kordokumentumok stílusában, fiktív de valósnak ható szövegeket írni...

Mi, akik úgy véltük kvázi-szakértőként játszunk, szólunk, vélekedünk, lassacskán képtelenek voltunk a hűvös és tárgyyszerű regisztrálásra, mert, akik megszólaltak, a mi teremtményeink voltak, s valamiféleképpen személyesen mi magunk is bennük.

Nem tudom, mi az amit létrehoztunk, regény, családtörténet, dramatisztált epika, epikus dráma, vagy csak egyszerűen drámajáték, amelynek vannak epikus, drámai, szociodramatikus, de még lírai mozzanatai is. Vagy ez volna ez a bizonyos „tanítási, vagy tanulási dráma”?

A DRÁMAJÁTÉK LEHETSÉGES HASZNA:

1. Cselkedtetés által élményszerűen kapcsoljuk a tanulót a XX. század magyar történelméhez. Ily módon résztvevőként viszonyulhat a történelmi helyzetekhez, és érzelmileg a történelem megszenvedettjéhez.

2. A tanuló rájöhet, milyen nagy a kisember kiszolgáltatottsága a hatalomtól való függősége, de arra is, hogy miféle szerepe van a személyiségnek, a jellemnek, az erkölcsnek a történelmi sorsfordulók és megpróbáltatások idején.

3. A tanuló megtanulhatja éppen az érzelmileg befolyásolt szakértői magatartásból kifolyólag, hogy a történelmet körültekintően kell vizsgálni, a döntéseket nem lehet elhamarkodottan hozni, mert minden döntésnek következménye van. Lehet, hogy a tanuló érzékenyebbé válik mások gondja-baja, problémái iránt.

4. Mindamellettt gazdag információ birtokába is jut a tanuló, szokásokról, stílusokról, a társadalmi mozgásról, a hatalom különböző megnyilvánulásairól.

A DRÁMAÓRÁN ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK:

1. Mindenki szakértői helyzetbe kerül a kreatív nagycsoporton belül.

2. Portré a táblán.

3. Közös megbeszéléssel kialakítják véleményüket; nevet adnak a figurának, hány éves, mikor és hol született, rögzítik életrajzának fontosabb eseményeit.

4. Személyes (jellem, érzelem) tulajdonságokkal is felruházzák.

5. A tanár a drámajáték animátora és narrátora.

6. Konkrét szerepek nincsenek, mindenki mindenki lehet.

7. A szerephelyzetekből is ki lehet lépni, s időnként sor kerül közvetlen megbeszélésre ill. vitára is. Bizonyos tárgyi dokumentumok előre elkészülnek, s ezeknek fontos szerepe van a játékban.

Ilyenek pl.: kisbírói hirdetmény, bírósági tárgyalás jegyzőkönyve, tanácsi végzés, stb.

8. Fontos szerep jut a korszakra jellemző közösségi megnyilvánulásoknak, mint amilyen a beszéd, a felszólalás, az előadás-tartás, pohárköszöntő stb.

9. A személyes tárgyi dokumentumoknak is szerepük van, mint amilyen a levél, feljegyzés, notesz stb.

10. Ez a drámajáték is él az epikus drámaszerkezet minden más eszközével is, mint amilyen a monológ, dialógus jelenet.

ELŐZMÉNYEK: *Jonothan Neelands* könyvének magyaryelvű nyersfordításában olvastam, a *Szerep a falon* című gyakorlatban a következőket: „Egy fontos, sarkalatos szerep, mely egy falra szegezett diagram vagy kép formájában kerül megjelenítésre; az információk, felolvasás vagy hozzáadás révén látnak napvilágot, a drámajáték előrehaladása során.” Majd ez olvasható: „Az öregkor átélésének feltárási eszközeként a csoport számára egy igényes hangulatfelidéző életnagyságú krétarajz készül egy öreg emberről, számos adatszerű kijelentéssel az életéről.” Ez volt az „inspiráló szöveg”.

Eredetileg magam sem óhajtottam többet, miután megértettem, miről is akar szólni angol kollégám, mint annak a nevelési szándéknak teret biztosítani; növekedjék a megértés hajlandósága az idősök iránt a most felnövő generációkban.

És aztán nem ez lett belőle, ezt már az eddigiekből gyanítja a kedves olvasó.

A foglalkozás menete

I. Balogh Eszter megalkotja a képet

Készülhettem volna az órára alaposabban is, és akkor én is viszek magammal egy krétarajzot, amely egy nekem tetsző vagy nekem fontos öregembert ábrázol. De nem tettem. A sors kezére bíztam magam. Tudna-e valaki a táblára egy idős korú emberfejet rajzolni, mivel azt óhajtanám, hogy

arról a táblára rajzolt idős férfiről szólna az óránk. (Nem sejtettem, hogy a következő négy is.)

Balogh Eszter szrencsére tudott. Meg is alkotta azt a fejet, amelyik aztán a képzeletünkben alakot is, nevet is, jellemet is, sorsot is kapott. Még a többiek is segítettek. Erősebb szemöldököt csinálj neki! Ne legyen annyira barázdás az arca! A rajz végül is ott krétállott a fekete táblán.

II. Mit olvastunk le a rajzról?

(Félkörben, ahogy ültek a hallgatók, hangosan közölték „olvasatukat”. A többségi véleményt fogadtuk el.)

Ez a férfi 73 éves. Feje keleti formázatú. Szeme és bajsza is ezt erősíti. Lehet, hogy kun. Minden bizonnyal az Alföldön született a Duna-Tisza közén. Homloka magas. Értelem sugárzik belőle. Megszenvedett értelem — mondta valaki. Nem téesz paraszt, az biztos, de nem is értelmiségi. Olyan, akinek van köze a földhöz, mégha nem is abból élt. Neve: — ez ismét többségi vélemény — Domokos Mihály.

Az olvasóhoz: A drámaóra hallgatósága továbbra is úgy működik, mint egy kreatív nagycsoport, amelyikben mindenki partner. A tanár is és a diák is. A szakértelemben partnerek. Az egyik a figura teremtésben mester és a pszichológus érzékenységevel gazdagítja Domokos Mihály személyiségét. Más akkor szól, amikor az adott társadalmi, történelmi korszakhoz kapcsolódó ismeretei segítenek az eligazodásban. Mondhatjuk, mindenki ért valamihez, és akkor nyilatkozik, amikor szükségét érzi. A tanár is csak akkor veszi magához a szót, amikor mások szakértelme éppen nem lóg. A tanár azon túlmenően, hogy saját tanári szerepkörében is jelen van, olykor narrátor, olykor animátor. Ilyen minőségében olyan helyzeteket teremt, amelyben cselekvéssé transzponálódik az ismeret is, és amelyben megelevenednek az emberek is. Domokos Mihályt a csoporttagok formázzák, mindig más és más.

III. Domokos Mihály gyermek- és ifjú kora

NARRÁTOR: Domokos Mihály 1920. áprilisában született, Csengődön. Apja jó gazda. Szőlőt telepít, kertészkedik. 3 gyermek van a családban. Misike, így becézi az édesanyja, a második. Mindent elles apjától. A met-
szőolló is jól áll a kezében. És fog az agya is. Szívesen jár iskolába. Kijár-
ja a 6 elemi, a két ismétlőt. Apja mellett dolgozik. Telente jár a színját-
szó csoportba. Betanulják Tóth Edétől a Falu rosszát. Vasárnaponként a
templomba mennek. Megvan pontosan a helyük, ki hova ül. Reformátu-
sok. Mihelyst 16 éves, a gazdakörbe is eljár. Itt sok a kispap, akik
ellenzői a nagybirtoknak. A körből könyveket visz haza. Esténként, ha
nem fáradt, olvas. 1938-ban beajánlják gazdatanfolyamra, Kecskemétre.
Élete nagy élménye. Érdekes emberekkel találkozik. Itt éri a bécsi döntés
híre is; visszakapjuk a Felvidék magyar lakta területeit.

a/ Az elemi iskolában

*(A tanár a gyermek és ifjú korról kapcsolatban három képpel kívánja ér-
zékeltebbé tenni a korszakról szerzhető ismereteket. Az egyik a falu-
si elemi iskola képe. Mivel tanítványai tanító-jelöltek, megpróbálja kö-
zelebb hozni hozzájuk a hajdani iskolát. E tekintetben saját élményeire
támaszkodik. Am, akinek ilyen szerencséjére nincsen, szerzhet közvetett
élményt Gárdonyi, Móra és Móricz írásaiból.)*

Rajzos képeket, korabeli fotókat adunk közre, vagy más leírásokat,
amelynek alapján összerakhatják a képet. Az osztatlan református kisis-
kolában az első-másodikosok együtt jártak, kb. 60 gyerek egy osztályban.
Amikor a tanító az egyik osztállyal foglalkozott, csendes munkát kapott
a másik. A teremben hosszú fapadok, hatan férnek el egyben-egyben. Ola-
jos padozatú dobogó, rajta a tanító asztala. Mögötte a falon a koronás cí-
mer. Alatta Papp-Vári Eleménné verse: „Hiszek egy Istenben, Hiszek egy
hazában, Hiszek Magyarország feltámadásában.” A falon térkép, Nagy-
Magyarországé, s azon belül piros vonallal kihúzza a mai, s mellette a szö-
veg: „Csonka-Magyarország nem ország, Egész-Magyarország menyor-
szág! és még ez, „Maradhat ez így? Nem, nem soha!”

TANÍTÓ: *(A tanár pálcájával rácsap az asztalra, s a hallgatók rögvést
gyerekként viselkednek.)* Gyerekek, egyszerre mondjuk a szorzótáblát!
Innen, hogy 1 x 2 kettő, 2 x 2 négy stb. *(A tanító intonálja a szorzótábla*

éneklő hangsúlyát, s utána mondják a gyerekek.) S most pakolás, hazamehettek. Reggel el ne felejtsetek a bakóba tenni a palatáblát, az irkát, Az ábcés könyvet, s egy darab fát. Ha nem hozol fát, hideg lesz a teremben. Sorakozó! Párba! Köszönni, ahogy tanultuk: „Minden jót kívánok!” Ne felejts az utcán is köszönni, ha felnőtellel találkozol. Köszönés egyszerre és indulás. „Minden jót kívánok!” (Ezt már a hallgató-gyerekek is mondják.)

Közlés: (Az életkép résztvevője ily módon élményszerűen jut információhoz, miközben beleélheti magát a kis Domokos Misi élethelyzetébe. 1927-ben vagyunk.)

b/ Gazda-tanfolyamon

(Ezüst és aranykalászos gazda lehetett az, aki eredményesen végigtanulta a bentlakásos téli tanfolyamokat.

Ez viszont azt jelentette, hogy megismerkedett a belterjes gazdálkodással, a korszerű kertműveléssel, a magtermeléssel, a dán-szövetkezet szisztémával. Mihály örült, hogy tanulhat. Jó könyvek kerültek a kezébe, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Féja Géza, Szabó Zoltán könyve.)

ELŐADÓ: (A tanár előadói pozíciót vesz fel). Kedves fiatal hallgatóim! Előadásomat a kertészetről *Móricz Zsigmond: Sok kicsi sokra megy* című publicisztikai írásának utolsó fejezetével zárom, amelyet nemrég olvastam a Pesti Napló 1938. nov. 20-i számában. Mint minden írása, ez is telve szociális érzékenységgel és aggodalommal a magyar jövőt illetően. De itt és most a tárgyunkhoz illően csak az alábbiakat emelném ki: „A kertészet olyan, mint minden egyéni foglalkozás. Csak annyi öröm és haszon van benne, amit az ember saját magának meg tud teremteni. Nem hasonlít a tömegfoglalkoztatásokhoz, a kukorica vagy búza mezőkhöz. A kertészet olyan, mint az irodalom: mind a kettőben csak a legszebbet, a legcsudásabbat szabad termelni, a hétköznapinak nincs értéke; s egyikben sem lehet kiadni albérletbe munkát. Még a regényírásban sem. Hát még a kertészetben? Úgy látszik, ezért vagyok belebolondulva. Mind a kettőbe.”

És most szeretném hallgatni reflexióikat. Fordítsák saját nyelvükre a nagy író gondolatait. Kíváncsi lennék Domokos Mihály csengődi ifjú gazda véleményére.

(Mindenki lehet Domokos Mihály, tehát mindenki elmondhatja vélekedését.)

IV. Domokos Mihály 1938—1945-ig

NARRÁTOR: Mihály feltöltődve tér haza a gazdatanfolyamról. Apja, később ő is, belép a Hangya-szövetkezetbe. Gazdasági fellendülést érzékelhetnek. Kosarazzák a csemege szőlőt, de van piaca a bornak is. Újabb telepítésbe kezdenek, de úgy, hogy öt kateszteri hold ebből a Mihályé. A Hangya révén kölcsönhöz is jutnak.

ANIMÁTOR: *Javaslat beszámoló készítésére.*

(A szakértők közül hárman vállalják, hogy a Bethlen gróf alapította Hangya szövetkezet működésével kapcsolatosan beszámolót készítenek. Ugyan, miféle tanúságot rejthet a Hangya konstrukció és siker egy leendő falusi tanító számára, aki érdekelt a település felemelkedésében.)

NARRÁTOR: 1940-ben behívják az alakulatához idős Domokos Mihályt. Augusztusban kapja a behívót, és szeptemberben vonulnak be a visszacsatolt Észak-Erdélybe. Trianont úgy élték meg ők is, mint a legtöbb magyar család, hogy az égbe kiáltó igazságtalanság. A visszacsatolást pedig, mint a kormányzó politikájának jelentős eredményét. Az apa nem is ódzkodik a katonaságtól, csak aggodalmaskodik, hogy mi lesz a gazdasággal?

ANIMÁTOR: *Javasolja, hogy hangozzék el Domokos Mihály három monológja három különféle szituációban.*

Önként jelentkező hallgatók vállalják, hogy megpróbálják magukat a húszéves Domokos Mihály helyébe képzelni.

Mihály hangos gondolatai

Szituációk:

a/ Apja várhatóan egy, másfél évig távol. Ő a gazda. Hogy fogadja ezt a kihívást, hogy vág neki, újít-e, vagy fél. Netán feldobódik? Mihály hangosan beszélve fogalmazza meg gondolatait. Hajnal van, teszi a dolgát az állatok körül. Enni ad a jószágnak, keféli a lovat stb. *A mondandó szöveg a hallgatóra bízatik.*

b/ Rég kinézte már magának a szép és takaros Deák Zsuzsikát. A lány 17 éves. Jár is hozzájuk. Apjáék sem ellenzik. Távolról még atyfiságos kap-

csolatban is vannak. Úgy gondolja, ha letölti a katonaidőt, feleségül is veszi.

Mihály fiatal, egészséges, szerelmes férfi. Vágyakozik a kislány után, telve érzelemmel és férfi vággyal. A fékezők és ösztönzők; a falu szokásjoga, saját erkölcsisége, fantáziája és a kecskeméti szex-ipar vonzása. *Mihály hangot ad érzéseinek, rejtett gondolatainak*, miközben Zsuzsika hajladozik a szőlőben; együtt szüretelnek.

c/ Mihályt a gazdatanfolyamon éri a hír, a Felvidék magyar-lakta települései visszakerülnek Magyarországhoz. Mint mások, ő is lelkesedik. Látja a mozi híradójában, hogy milyen hatalmas lelkesedéssel köszöntik a kormányzót Érsekújvár, Kassa, Ungvár lakosai meg a többiek. És azt is hallja a népi írók gondolatköréhez kapcsolódó előadóktól, hogy ez nem oldja meg az ország szociális problémáit; a feudális nagybirtok ettől még itt marad visszahúzó erőnek. És most 1941-ben újabb visszacsatolás, Észak-Erdély megtér a történelmi Magyarországhoz.

Mihály ellenzéki kisgazda, Mihály nemzeti kötődésű magyar, levante is, Mihály gazdálkodó, aki érzékeli, hogy a mostani gazdaság prosperál, ő is most fog házépítésbe és szőlő-telepítésbe.

Mihály monológját hallhatjuk azután, hogy apja behívót kap, és részt vesz Erdély visszafoglalásában.

A hallgatók véleménye szerint miként gondolkodik hazáról, politikáról, netán Hitlerről, aki támogatója a határ-revíziónak.

(A tanár szerepen kívül előveszi Cs. Szabó Lászó: Erdélyben című könyvét, amely a művelt liberális gondolkodású író naplóját tartalmazza, aki mint az akkori rádió riportere tudósít az erdélyi bevonulásról.

A tanár részleteket olvas fel a könyvből, s a mai hallgató véleményét szondázza, mint gondolkodnak erről.)

NARRÁTOR: Családi házhelyén építkezik Mihály. A szőlő is megeredt az új ültetvényen. Öreg Mihály leszerelt, ifjú Mihály viszont bevonult sor-katonának. Előtte eljegyzést tartottak Deák Zsuzsikával. 1942-ben a háború már javában tombolt a Don kanyarnál is, Mihályt hazaengedték szabadságra, gyorsan megesküdtek. Az asszonyt már az új házba vitte. Csak ő nem maradhatott vele. 1943-ban kikerült a frontra. Ott kapta a hírt, hogy fia született, Ferike. A szakaszával meg is ünnepelték a családi eseményt. Zsuzsika csakhamar két tábori levelezőlapot is kapott. Az egyiket az ura

írta. Az volt benne, hogy nagyon örül a fiának, majd, hogy a gazdaságot kezelje, az apjáiék segítenek: „a szemed, lelkem Zsuzsikám, mindig a gyereken legyen.”, majd ezt: „a jó Isten majd megsegít.” (Ezt a levelet később szentírásként olvasta az ifjú asszony.) A másik lapon arról értesítették, hogy Domokos Mihály szakaszvezető fogságba esett.

ANIMÁTOR: *Javaslat szituációs játékra.*

Családi tanács

Másnap este, ahogy a levél megérkezett. Jelen vannak Zsuzsika, idős Domokos Mihály, Zsuzsika anyja, és Mihály hajadon húga.

A hallgatók két csoportban készülnek a játékra, szerepet osztanak, s öt perc után, amikor maguk között elrendezik Zsuzsika és a birtok sorsát, *elkezdődik a bemutató.* Utána a két csoport egymás teljesítményét és felfogását elemzi, *s beszélgetés indul arról, hogy élhetett egy hadifogoly feleség gyerekeivel egy református alföldi községben, egy olyan asszony, aki szerette is a férjét, de alig is élt a férjével, ám aki mögött nagy családi háttér volt.*

A főiskolások, zömében lányok, úgy gondolták, hogy Zsuzsika komolyan veszi az ura intelmét, miszerint a gazdaságot vezetnie kell, s a gyereket pedig gondosan nevelni. Úgy vélik, a látszatra is sokat kell adnia, hogy meg ne szólják. Egyébként is két család vigyázta minden lépését. A tempóban az urát megillető helyen kellett ülnie. Egyszer egy volt osztálytársa megkíséرتi, legyen az övé, de Zsuzsika, a lányok szerint elzavarja.

V. 1945 — 1949-ig

ANIMÁTOR: *A szomszéd asszony mondja*
Mihály hazatérése

(1947. kora tavaszán vagyunk, Mihály csontsoványan, legyengülve hazakerkezik. Fiát most látja először, most, hogy már 3 éves. Ezek a konkrétumok.)

A SZOMSZÉDASSZONY plasztikus, megelevenítő elbeszélése: „Jaj, látták volna csak: nyílik a kiskapu, mondom, te Zsuzsika, a fiatal asszonyka éppen a kis Ferkóval játszadozott, mondom, te Zsuzsika, nyílik a kisaj-

tó. Jön valaki. Igencsak ágrólszakadt egy ember, aki jön. Nézek az ablakon kifelé, hát bizony, sovány ember. Zsák a hátán. Mondom, te Zsuzsika, menj már ki, s kérdezd meg, mit akar, nehogy bejöjjön. Én meg kapom ölbé a gyereket, látom ám, hogy ez az asszonyka, majd hogy nem beleesik abba a rongyos emberbe. Ráborul, zokog, és még utána is, hogy bejöttek, hogy jaj édes uram csakhogy megjöttél. Nahát, ő volt, bizony, Mihály. Öt éve, hogy elment.”

NARRÁTOR: Mihályt gondosan feltáplálták, annyi szeretettel, hogy csakhamar, rendbejött. Mire elérkezett a szőlőnyitás, már ő is kapált. Jött a család, a szomszédok, a barátok, egyik így, a másik úgy, hogy ezt kéne tenni, meg azt. Hívták a kisgazdapártba is gyűlésre. El is ment egyszer, fel is szólt.

Domokos Mihály felszólalása. (A tanár alakítja.): „Engem, mint tudjátok, most segített haza az Isten. Dombaszólból, egy ukrajnai lágerből. Erről hadd ne beszéljek. Itt úgy mondták valakik, hogy most szocializmust fognak építeni. Köszönöm szépen, én ebből nem kérek, tudom, hogy mit jelent. Kolhozot és paraszti bérmunkát. Kisgazdaság nincs piacgazdaság nélkül. Márpedig, ha a kommunisták győznek, s előbb-utóbb hatalomra kerülnek, mert itt van a szovjet hadsereg, akkor itt nem piac lesz, hanem tervgazdaság és központi hatalom. Egyet tehetünk, húzni az időt, amíg lehet. Ám sokáig úgy sem lehet. Jaltában eladtak minket. Politikai jövője tehát a kisgazdapártnak nincs. Legfeljebb abban reménykedhetünk, hogy egyelőre még békében hagyják a kisgazdákat.”

NARRÁTOR: Hozzászólásáért többen megharagudtak rá. Vészmadár, azt mondták, és hogy a lágerben hagyta a bátorságát.

VI. 1949 — 1956-ig

NARRÁTOR: Kiderült, hogy Domokos Mihálynak lett igaza. Hamarabb, mint gondolta. Rákosi fokozatosan kiépítette a proletárdiktaturát, a kisgazdapártot szétverték, jöttek a kölcsönjegyzések, a téeszcsé szervezés, az osztályharc, a kulákság likvidálása, ahogy mondták.

Csengődön is ugyanígy. Rongyemberek a hatalomban, s idegen jöttek, akiknek senki és semmi se fájt. 1948-ban megszületett Domokosék

második gyermeke. Ferenc után Árpád. S több jó egy darabig nem is igen történt velük.

ANIMÁTOR: *Dobol a kisbíró.* (A szöveget előzetesen a tanár írja le, s adja át egy hallgatónak, aki vállalja a kisbíró szerepét.)

KISBÍRÓ: (olvas) Köszírré tesszük, hogy a békekölcsön jegyzést több kulák szabotálja. Többek között Ács Lajos, Bartha Péter, id. és ifjabb Domokos Mihály ... Felszólítatnak, hogy holnap reggel 8 órára a Tanácsházán megjelenjenek. Ha nem, őket, mint a nép ellenségeit elővezettetem. 1950. március 12. Tanácselnök.

ANIMÁTOR: *Javaslat szituációs játék szervezésre.*

Kulákok a tanácsházán

(Megbeszélik, hogy a hallgatók fele az ún. előállítandó kulák, másik fele a kisbíró, rendőr, párttitkár és a megyétől jött elvtárs. Ez utóbbit a tanár játssza.)

(A parasztok egymás mögött libasorban állnak.)

ELVTÁRS: A szocializmus építése maguktól is áldozatot követel. És maguk vonakodnak a szocializmusért áldozatokat hozni. Maguknak, figyelembe véve a szőlő ötszörös beszorzását, valamennyiöknek 25 hold fölött van a földjük, kitelik belőle a 8 000 Ft békekölcsön. Vagy nem? Aki aláírja mehet dógára. Senki?! Hát akkor Ács Lajos!

ÁCS: Hogy írhatnám alá, nincs annyi jövedelmem.

ELVTÁRS: *(Egy tollal játszik)* Itt a toll. Na írja. Ha nem, akkor én írom az orrába. De vérrel írom, hogy maga a nép ellensége. *(A tollat Ács orrlukába dugja.)*

ÁCS: Vigye a kezét innen! *(Rácsap.)*

ELVTÁRS: Hatóság elleni erőszak. Vigyék el ezt a disznót! Rendőr elvtárs! Intézkedjen! *(Ácsot elvezetik.)*

Domokos! Írja alá!

DOMOKOS: Nem tehetem.

ELVTÁRS: Nem? Majd meglátjuk! Vigyék ezt a büszke kiscigányt a kutyáolba! Ott marad, míg meg nem gondolja magát! Idős Domokos!

IDŐS DOMOKOS: Mehetek a fiam mellé.

NARRÁTOR: A többiek aztán aláírták, amit elibük tettek. És idő múltával Domokosék is. Ács Lajost elvitték. Összetörve, rokkant emberként tért

vissza 6 év múlva. Félelemben élt a gazda-társadalom, a középréteg pedig helyezkedni kezdett. 1952-ben téeszcsé elnököt hoztak Csepelről. Annak pedig lakás kellett. Domokos Mihály az alábbi hivatalos levelet kapta.

„...Utasítom, hogy az 1952/26 végzés alapján házáat tartozik 12 órán belül kiüríteni, és azt a községi tanács rendelkezésére bocsájtani. Költözzenek a szülőkhöz, vagy ahova akarnak. Amennyiben utasításomnak nem tesz eleget, hatósági úton, kilakoltatással szerzek érvényt a rendelkezésemnek.”

ANIMÁTOR: *Páros jeleneteket javasol. (Többen vállalkoznak.)*

Domokosék válaszuton

Este 8-kor hozták az értesítést. A gyerekek már aludtak, otthon az aszszony és az ember. Férj és feleség sápadtan olvassa a papírt. Mi zajlódhattott le kettejük között? — ezt kell tudni elképzelni és improvizációs játékban megjeleníteni.

A jelenetek szerint Domokosék rájönnek, hogy itt, Csengődön nincs tovább keresnivalójuk, mindent itt kell hagyniuk. A földre szemet vetett a téesz, a szőlőre is. Ha elmennek, talán élve megússzák.

(A jelenetek egyébként döbbenetesre sikeredtek. Érzelmileg megrendült alakítások születtek. A hallgatók ugyanis már együtt éreztek a hősökkel, Mihálllyal és Zsuzsikával. Tudják róluk, hogy dolgozók és tisztességesek, hogy mi minden mentek már át, s ez az újabb atrocitás, mindez szabályosan sokkolja őket.)

NARRÁTOR: Zsuzsikának unokatestvére él Kecskemét mellett egy tanyán. Reménykednek, hogy befogadják őket. A bútorok nagyját ideiglenesen elhelyezik a szülőknél, a gazdasági felszereléseket is, amit lehet. Egyelőre a két gyerek is a nagyszülőknél marad. A kecskeméti tanyán a rokonnál van egy szoba-konyhás helyiség, raktárféleségnek használják, ott húzódnak meg. Zsuzsika sokat sír. Nem is bírja ki a gyerekek nélkül, azok vigasztalják. Szépek és kedvesek. Mihály a vasútnál kap pályafentartásnál segédmunkát, alkalmi munkásként persze. Ítt nem kérnek önéletrajzot. 1953-ban, Sztálin halála után szorongásuk némileg alábbhagyott. 1954-ben Mihály a csengődi gépállomásra kerül, tűzér volt hajdánán, mindenféle gépre szerzett jogosítványt. A szereléshez is ért. Minden

nap kijár. Zsuzsika is munkát vállal a konzervgyárban. Sikerül beljebb kerülniük a városba. Udvari lakásba. Tanácsiba.

VII. 1956-tól 1968-ig

NARRÁTOR: 56-ban, hogy kitört a forradalom, Mihályt beválasztják a forradalmi bizottságba. 1956. október 30-i keltezéssel megmaradt a háttározati jegyzőkönyv. Ebben a következők olvashatók:

1. A polgárőrség azonnal megszervezendő
2. A kommunista funkcionáriusok testi épségére a Nemzetőrség vigyázzon, nehogy egyéni bosszú áldozatává váljanak
3. A tanácsháza személyi anyaga szétszthassák az érdekeltek között.
4. Szervezzék meg a téeszcsék felosztatását végző testületet
5. Nemzeti zászló és új felírás kerüljön a községgháza épületére.

November 4-e után más világ jött. Akiknek régen nagy hangjuk volt, és az októberi napokban csendben kussoltak, most újra felélénkültek. Mihály dolgozott tovább. Már jól bentjártak az 1957-es évben, amikor egy éjszaka a BM-esek elvitték. Számított rá. Előzetesen az asszonyt is felkészítette. A vádpont ellene a bírósági tárgyaláson az október 30-ról megmaradt említett jegyzőkönyv volt.

ANIMÁTOR: *Bírósági tárgyalás* eljátszását javasolja.

Domokost elítéli

(A hallgatók közül ketten vállalják az ügyész és a védő szerepét. A többiek bírók és ülnökök. A tárgyalást vezető elnök a tanár. Mihálynak itt nincs szerepe.)

Az ülnököknek és a bírónak mielőtt beöltöznének bírósági szerepükbe, hangosan el kell mondaniuk, hogy kik ők valójában. Hogy hívják, hány évesek, mint vélekednek 1956-ról, milyen származásúak, miféle érzelmi kötődésük. Mi a végzettségük, az ülnököknek mi a civil foglalkozása, s hogy kerülnek erre a tárgyalásra.

Ezek után kerül sor a védő és az ügyész beszédére. Ugyanazt a jegyzőkönyvet hogyan lehet kétféleképpen értelmezni. A vádlott ill. a hatalom érdekeinek megfelelően.

A beszéd elhangzása után dönt a bíróság. Sorban mindenki közli döntését, mire ítéli Domokos Mihályt. Az ülnököknek és a bíróknak szerepbeli énjükhöz kell konzekvenseknek lenni. Az ülnökök és a bírók ebben a játékban nem egyeztetnek egymással véleményt. Döntésüket vagy szóban vagy írásban közlik az elnökkel. Ez közös megállapodás eredményeként történik így. (Az animátor figyelmezteti a hallgatókat, hogy ne felejtsek 1958 koratavaszán vannak, ők a Kádár rezsim bírósága!)

Az elnök közli a végzést. Ő jelenti be, hogy Domokos Mihály vádlottat 6 év börtönbüntetésre ítélik. (Másutt másra.)

NARRÁTOR: Domokosné Zsuzsika mit tegyen? Viseli ezt a csapást is. Neveli a két fiút. Ferkó már 14 éves, Árpika 9. Tisztában vannak vele, hogy apjuk hollétéről hallgatniuk kell. Az iskolában mindenképp. Ferkónak briliáns agya van, főképp matematikából kiváló. A kisebbik meg nagyon ügyes. Ő az, aki segédkezik az anyjának, még a konyhában is. És persze segítenek a nagyszülők is. Az élelem kijön Csengődről.

ANIMÁTOR: *Kis csoportos improvizáció*

Beszélőn

(Jelen van a börtönőr, Mihály, Zsuzsika. Kettejük közt rács.)

Kiscsoportokban folyik a munka. Hogyan képzelik el a fiatalok ezt a találkozót? A játékosok instrukciót nem kapnak. 5 perces előzetes megbeszélés után kezdődhetik máris a bemutató. *(Miről lehet idegen jelenlétében 10 percnyi időben szólni? Két ember kapcsolata csak a beszédből olvashatók ki? Rácson át mi lehetséges? Sok mindenre lehet következtetni egy ilyen improvizációból.)*

NARRÁTOR: Mihálynak végülis nem kellett letöltenie a teljes időt, 1960-ban szabadult. 40 éves. A régi munkahelyére nem mehet vissza, nem is menne. Kecskeméten elhelyezkednie ilyen priusszal nem is lehet. Egy régi barát, még a gazdatanfolyamról, ő segít. Egy évig alkalmi munkás, s aztán elhelyezkedhet a ceglédi állami gazdaság gépszerelő műhelyében. Naponta ingázik a két város között. A csengődi házát visszakapja. Kiderült az rég, hogy jogtalanul vették el, illetve el se vették, csak kilakoltatták belőle. Ezt most eladja. Cegléden a város szélén telket vesz öreg házzal, nagy telekkel. És újra építkezésbe kezd. Végre ismét saját háza

lesz, és kert és fák, és szőlő. Rengeteget dolgozik. Az asszonyt kiveszi a gyárból, Cegléden egy szövetkezetben lesz bedolgozó. Így legalább meglesz a nyugdíj, ha eléri.

67-re elkészül a ház. A házszentelőre egybegyűlt a szűkebb rokonság. Hazajött Pestről a közgazdász fiú, aki egy nagy beruházó vállalat munkatársa. A kisebbik is itt van, ő most érettségizett a kertészeti szakközépben. Mihály szíves házigazda. Elis hajol kissé. Többet iszik, mint szokott. Rengeteget dolgozott az utóbbi időben, s most megkocogtatja kanállal a poharat, hogy csend legyen! Annyira kocogtatja, hogy a pohár — reccs — el is törik. Erre elhallgat a társaság.

Mihály pohárköszöntője

(Többen is vállalkoznak rá. Íme egy ezek közül.)

„A ház kész, már amennyire kész lehet egy ház. (A társaság erre Mihály felé fordul. Bátorító szavak is elhangzanak. Halljuk! Folytasd!) Lehet, hogy én is kész vagyok. Lehet, hogy nem. Na mármostan, mennyit is étlem én? 47 évet éltem, és ebből hetet lágerben és börtönben. Nem öltem, nem loptam, s mégis. De a mennybéli atyauristenit neki, hogy van ez? Kit büntet a mi Istenünk és miért? Akik a hatalomban ülnek, azoknak kedvez, a börtönőröknek kedvez, a hitetleneknek kedvez, az aljanépeknek kedvez. Nekem ne maszlagoljanak, hogy azt bünteti, kit szeret! Hát ne szeressen, de ne is büntessen! Miféle mennybéli elrendezés, hogy nekem és a családomnak kellett menekülnie! Az ősi helyről, a szülőföldről! És börtönbe is mért kerültem? Mert nem engedtem kitekerni a nyakát a kommunistáknak?”

NARRÁTOR: S Mihály ekkor rosszul lesz, lefektetik. Jön az orvos. Felment a vérnyomása. Alighanem kisebb fajta agyvérzés. A vendégek szétszélednek, kisebb csoportokban még megbeszélik az eseményeket. A két fiú döbbenet hallgatja. Soha nem látták és soha nem hallották az apjukat ilyennek. Mindig fegyelmezett és rejtőzködő volt.

VIII. 1968-tól 1980-ig

NARRÁTOR: Majd félévig volt táppénzen Mihály. Zsuzsika sajnálta a férjét, de azért örült is. Mióta együtt éltek, ennyit a közelében egyfolytá-

ban még soha nem volt. Kedvébe járt, segítette. És Mihály is. A maga módján. És ott volt neki a kert. Oltott, kísérletezett, bióagyakat csinált, és irogatni kezdett a Kertészet — Szőlészet című szaklapnak, hogy ő mit s miként csinál.

1975-ben levelet kapott a nagyobbik fiától. Ekkor Ferkónak már családja volt, s két gyereke. Az volt a levélben, hogy a vállalat kiküldené Dél-Amerikába portugál nyelvterületre, hosszú, tapasztalatszerző tanulmányútra, de úgy vette ki — írja — örülnének, ha belépne a pártba. Kéri az apja véleményét.

ANIMÁTOR: Javasolja, hogy beszéljek meg Mihály válaszát. Ki-k mondja el, szerinte mit válaszolt Mihály a fiának. Ezután született meg a levél. Az íródeák a tanár volt.

Mihály levele fiához

Drága Fiam!

Te tudod, hogy honnan jössz! Azt is, hogy én honnan! Az én életem az enyém, meg a családé, a tied meg a tied. Te felnevelődtél, ember lettél. Én tehát tanácsot neked az említett kérdésben nem adok. Dönts lelkiismereted szerint. Ám akármiként is dönts, én az apád maradok, az unokáimnak meg a nagyapjuk. Egyébként már nagyon várjuk őket haza édesanyáddal együtt. Szeretem, ha itt vannak velünk a kertben. Ölelünk, csókolunk: Apád, Anyád

NARRÁTOR: Még ebben az esztendőben történt, hogy Mihálynak meghalt az édesanyja. A három testvér úgy döntött, hogy apjukat, aki 79 éves, felváltva magukhoz veszik. Négy-négy hónapig lesz egy-egy gyermekénél. Mihály az öreg házat nem bontotta le, azt rendezte be az apjának. Ők ketten igen-igen jól megértették egymást. Amikor Mihály a munkából hazatért, máris indultak a kertbe. Az apjával. A szőlő és a gyümölcsfák mestere volt az öreg is. Keveset beszéltek, és keveset ittak is. Mihály nagyon szerette ezeket az együttléteket. Ilyenkor nagy-nagy nyugalom szállta meg. Azt is szerette volna, ha apja végig velük marad. De nem így a felesége. Egyik este kiborult, sírt, kiabált, szinte magánkívül volt.

ANIMÁTOR: Javasolja, hogy gondolják végig, mit mondhatott Zsuzsika? Miért borult ki? S aztán játsszák is el. Több változat is elhangzott.

ANIMÁTOR: Újabb javaslata. Ezek után mit válaszolhatott Mihály. A tanár erre is önként vállalkozókat kért.

(Az asszony — ez derült ki —, féltékeny az apósára. Zsuzsika azt szeretné, ha a férje többet lenne vele, többet törődne vele. Jóban-rosszban hűséges társa volt, ez kijár neki. Mihály válaszában élére állítja a kérdést. Nem érti, mért nem férhet össze az apja és a felesége? Mért törekszik az asszony kizárólagosságra?)

NARRÁTOR: Öreg Mihály felfogta a jeleket. És meg is értette. És ahogy letelt az ideje, továbbment. Zsuzsika pedig — ekkor már nyugdíjas —, most már ő járt ki Mihállyal a kertbe, a szőlőbe. Egyszer hivatják Mihályt a pártirodára. Azt mondja a párttitkár. Mondok én egyet. Lép be a pártba, Mihály! S én ajánlani foglak részlegvezetőnek. Több fizetést és magasabb nyugdíjat kapsz. Na mit szólsz hozzá?

ANIMÁTOR: *Javaslat szituációs játékra.*

A párt irodán

(Hogyan zajlódnak le a jelenet a párttitkár és Mihály között? Miként reagált az ajánlatra Mihály? Ezt kell szöveges improvizációban eljátszani.)

A hallgatók felfogása szerint Mihály az ajánlatot nem fogadja el, a pártba nem lép be.

NARRÁTOR: Mindazonáltal részlegvezető lett. Jó szakember volt, becsületes munkás. S ekkor már ez is számított. Mihály egyébként is számolja a napokat, várja a nyugdíjazást. Eléri a 60. életévét, búcsút int a gépeknek, várja őt a kert.

IX. 1980-tól 1993-ig

ga a szőlő, a kert, a család. Mindenki csinálja azt, amihez ért. Ezt válaszolta mindenkinek. 73 éves. Megéri, hogy a nála 12 évvel fiatalabb miniszterelnök előtte tér meg az örök hazába.

1989-ben, hogy vége lett a kommunista világnak, a választások után Mihály elsírja magát. Nem hitte volna, hogy ezt még megéri. Előtte hívták a kigazdák, hogy legyen a képviselőjük. De nem, Mihály nem állt kötélnek. Az ő világa a szőlő, a kert, a család. Mindenki csinálja azt, amihez ért. Ezt válaszolta mindenkinek. 73 éves. Megéri, hogy a nála 12 évvel fiatalabb miniszterelnök előtte tér meg az örök hazába.

ANIMÁTOR: Javasolja a hallgatóknak, hogy beszéljék meg, *mit gondol magáról, az életről, az élete értelméről Antall miniszterelnök temetése napján.*

Mihály monológja.

(A hallgatók a 73 éves Domokos Mihály helyzetébe képzelik magukat. Már ismerik életét, tudják, hogy élt, hogy viselkedett. Mihály tündő alkat. A nála fiatalabb államférfi elmegy, ő meg még itt van. A hallgatók egyes szám első személyben mondják el, mint vélekednek minderről.)

(Az én hallgatóim úgy gondolták, hogy noha Mihály nehéz sorsot kapott, de tisztességesen élt. Akár példaértékűnek is tekinthető az élete. S ha fel is teszi a kérdést, hogy mért él még, ő is tudja, azért, mert még van tenni valója. Lehet, hogy a tanár sugallata is áthallatszik, de az csendül ki szavaikból, hogy az ember valamiféle küldetéses programmal születik a világra, s ezt be kell töltenie. Akárhova is veti a sors, mégha Magyarországra is...

Epilógus

A rajz életre kelt. S vele együtt a magyar valóság, a sors, történelem is. Ahogy mi gondoltuk, képzeltük, Domokos Mihály életét követve. A végén már sajnáltuk, hogy el kell búcsúznunk tőle.

Mentegetőzés és köszönet

(Irodalomjegyzék helyett)

Tudom, hogy az volna az illendő, miként más szakkönyvek írói teszik, és ahogy lektoraim is ajánlották, illesszek irodalomjegyzéket írásom végére, hadd ismerje meg az olvasó, hogy állok a szakirodalom ismeretével, honnan merítettem, s ő maga merre, hol buvárkodhat. Mégsem cselekszem ezt. A művek jegyzéke, melyeket megnevezhetnék, egyeznék az-
zal, amit más drámapedagógiai szakkönyvekben olvashatunk, s még inkább azzal a könyvlistával, melyet vizsgázóknak ajánlanak a szakemberek és jómagam is.

A Bevezetőben feltüntettem az engem ért hatások forrásvidékeit, melyek körül bókásztaam életem során, neveket is említettem, olyanokét, akiktől valamiféle impulzust nyertem a munkálkodásra.

Azok közé tartozom, akikre nagyobb hatást gyakorolnak a személyes találkozások, mint maguk a művek; a találkozások jeles vagy kevésbé jeles személyiségekkel, társakkal és hallgatókkal, jóbarátokkal és vitapartnerekkel, velem rokonszenvezőkkel, engem kedvelőkkel, gyermek, ifjú és felnőtt tanítványokkal. A szellemi kaland velük, az alkotó együttműködés társaságukban, a bizalom, amelynek áramlását érzékelem; ezek inspiráltak mindig is leginkább.

Hosszú volna a sor, ha nevek szerint említeném azokat, akiknek köszönettel tartozom, akiknek hálás vagyok, akikre jó szívvel gondolok, akik ha névtelenül is, szerepelnek ebben a könyvben.

Most, hogy módomban van közzétenni, amit a drámapedagógiai munkám során megtapasztaltam, köszönetet mondok azoknak, akik így vagy úgy, szóban vagy írásban, akarva és akaratlan segítettek, hogy ez a könyv megszülessék.

Debreczeni Tibor

A tanár-szerző úgy gondolja, hogy az érdeklődő szakmabélinek arra van igénye, hogy megismerje, miként dolgozik a másik, miként van jelen az órán. Ezért is alkalmazza a foglalkozás-leírás rögzítési módját, mert ezzel véli legjobban elérni célját; láttatóan elevenedjék meg mindaz, ami az órán történt. Ezzel mintegy hangsúlyozza is, hogy ezt ő csinálja így. Hogy ez nem törvény, nem modell — egy lehetőség csupán. Más teheti másként. Ám a másképpen tanítónak is módja nyílik arra, hogy a rögzített óra egy-egy mozzanatára odafigyeljen, és kedve legyen kipróbálni.

A dolgozatok témája, programja különböző, azokban morális és társadalmi fogantatású éppúgy található, mint konfliktusmegoldó, kollektív alkotás létrehozására ösztönző. Közösségteremtő drámapedagógiai eljárások éppúgy, mint demokratikus életvezetésre, partneri együttműködésre inspirálók. Éppen ezért ezek az írások, noha tantervi órák nyomán születtek, mindenki érdeklődésére számot tarthatnak, akik nevelési szándékból gyerekekkel, fiatalokkal, felnőttekkel és nyugdíjasokkal csoportosan foglalkoznak. Ám ha tanítók, tanárok alkalmazzák, gondoljanak arra, hogy ez a drámapedagógia arra teremtődött, hogy nevelési problémák megoldása érdekében mindenekelőtt osztályfőnöki órákon legyen jelen.